DINKO ŠIMUNOVIĆ

GJERDAN

DINKO ŠIMUNOVIĆ

GJERDAN.

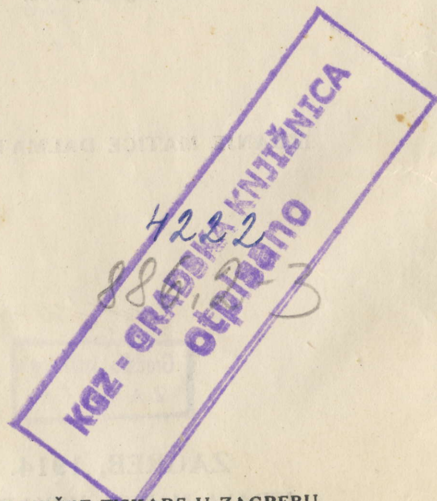
PRIPOVIJESTI.

NAGRADJENO IZ ZAKLADE ADOLFA VEBERA-TKALČEVIĆA
ZA GODINU 1913.

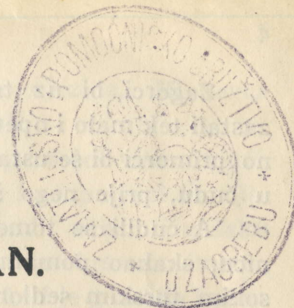
IZDANJE MATICE DALMATINSKE.

ZAGREB, 1914.
IZDALA MATICA HRVATSKA.





TISAK DIONIČKE TISKARE U ZAGREBU.



GJERDAN.

I.

Bilo je popodne, uoči sv. Petra i Pavla. Sila čeljadi prolazilo velikim putem na sjutrašnji sajam u grad. Išao taj svijet umoran, zamišljen, i kolima i jašeći i pješke, ili tjerajući pred sobom krda različne stoke, a svi računali, kako bi se mogli što bolje okoristiti.

S jedne i druge strane tomu velikom putu izmjenjivale se stara i mlada šuma dôcima, punim gusta i već zrela žitnog klasja, a samo gdjegdje bilo i visokih stabljika kukuruza ili sijerka, uz koje se penjali cvjetni mlazovi graha, kao da ga posadiše samo za ukras. I u blizini takova mjesta zasinula bi gdjegdje pod sjajnim tracima voda, kao da se medju tamnu zelen sakrilo kakvo malahno, mlađo sunce.

Ne bijaše čeljadeta, koje prolazeći ne bi u čudu zastalo, da pogleda na desnu stranu velikog puta, u žuti dolac teškog pšeničnog klasja, koji se izdaleka vidjao kao marama gusto vezena ugašenim zlatom i obrubljena zelenom svilom. Samo gdjegdje, medju pognutim žutim vlaćem i mlađom lisnatom šumom, plavila se zob ; a sve je to bujno rašće bilo nedavno umiveno plahom ljetnom kišom i gizdalo se veselo svojom ljepotom i snagom.

*

Zagorci bi uz taj dolac, što se hvalio suncu, zastali tek malo i opet mirno koračali velikim putem ; no primorci bi se ustavljali dugo i kliknuli više puta u čudu, prije nego što bi se uputili dalje.

A čudili se tome, što je preko dôca, kroz pšenicu, skakao pomamno mlad, bio ždrijebac, sa visokim turskim sedlom na ledjima. Crvena, srebrom vezena baja[1] na sapima,[2] žarila se prama snježnoj dlaci obijesna ata, i dva visoka lovačka pseta igrala se s njime šušteći zrelim klasjem, što je pod kopitima prštalo.

Kad bi se bijelac dao kroz žito u najveći trk, psi bi ga prestigli i pred zadahtanim njegovim nozdrvama lajali žestoko. A on bi se tada ustavio, podigao jednu prednju nogu, kao da će kopitom koga od njih po glavi, a onda se dao u bijeg na drugu stranu.

No prolaznici se još više čudili djevojčici pod grmljem i nedaleko od puta, što je smiješeći se kadikad poglédala onu obijesnu igru, i što se po svemu opažalo, da je ono bio njezin dolac.

Preko ruke je natakla petlju uzice, za koju je bila vezana krupna, šarena krava, i plela nekakav obojak. Kako je krava ledinom gazila tražeći obilatije paše, tako je i djevojka koračala za njom. No kad životinja pruži gubicu prama zobi, trgla bi uzicom i odvrnula joj snažno glavu na drugu stranu. I svaki put, kad bi ždrijebac ržući zagrabio žitom, poviknula bi zvonko, kao da mu u šali prijeti :

— Nä, mali, nä ! . . .

Pak bi dodala smiješeći se :

— Vuci te izjeli ! — ili : — Crko ti, da Bog dâ ! — a sve se trese od neke dragosti.

---

[1] baja = pokrovac, [2] sapi = stražnji dio konjskih ledja.

To je bio ždrijebac ujca njezina, Miokovca Tane, a nju su Petricom zvali.

Ona se radovala čilome konju, a još više znajući, da će joj ujak, kao i svaki put, kad pripazi na njegova bijelca i dovede ga na uzdi, utisnuti u šaku sjajan, srebren talijer. Jednako o krsnom imenu, na Božić, uoči velikih sajmova i kad je god bila kakva veća zgoda.

Tako je ona tih svijetlih talijera imala vrlo mnogo i trebala još samo dva reda, da složi velik, blistav g j e r d a n, od vrata pa sve do niže koljena.

A nije trebalo ni da zahvali ujcu, već bi ga samo muče u ruku poljubila, a talijer tisnula u mali džepić, prišiven ispod šarene pregače. Petrica se toliko radovala svome budućem g j e r d a n u ponajviše zato, što će ga ona jedina imati od samih talijera, a sve druge cure, što ona zna, probijale obične c v a n c i k e za taj ures, što im je, kod udaje, najglavniji miraz.

Dapače tajaše pred svima to svoje najdraže veselje, neka bude što veće čudo na kojem sajmu, ili kod same prosidbe.

Kuća joj bila nedaleko od toga zlatnog dočića, medju visokim brijestima, kroz koje se tiskao modar dim ravno k tihom nebu, i ona je svaki čas poglédala tamo, da vidi, dolazi li ujak. No bit će da mu je sestra, majka njezina, po običaju napekla uštipaka, i sada, uz bukaru vina, govore o njoj, kako bi je bolje udali. Jer prosaca bilo dosta, i ako je siromašna po ocu ; ali imadjaše toga ujca bogata, bez djece, a pògledati jê dosta, pak si se već zaljubio u nju.

Ne bi se reklo po uzrastu njezinu, da je vrlo, vrlo mlada i da jê još, kao udavaču, na sajam ne

povedoše. Bijaše vitka, djetinjeg lica, no ipak se već odavna zimi sakupljalo sijelo oko njezina ognjišta, a ljeti u malom dvorištu pred kućom. A slutila je po ujakovu češćem dolaženju i materinu većem milovanju, da joj već nadjoše muža, i željno čekaše, da joj ga pokažu, ali nikako prije nego što gjerdan bude gotov.

— Nä, mali, nä ! Nä, mali, crkô ti ! — uzvikala se Petrica najedamput, kad je ugledala ujca kroz grmlje i stala brzo privezivati kravu za blizi jasen.

Psi potrčaše gospodaru prvi ; ždrijebac se ukopitio, podigao glavu i stao da sluša strigući tankim ušima, a Petrica ga, brzo kroz žito skačući, uhvati za uzdu i povede k ujcu.

On je dolazio vedra i vesela lica kao uvijek, kad bi dolazio k njima, a s drugima bio namrgodjen, i to više od navike negoli zbog čega drugoga.

Imao je preko šezdeset godina, ali se činio mnogo mladji, onako uspravan i jak. Kose mu bile obilate i po starinsku sve do ramenâ, a jedva gdjegdje prosjede. I brkovi golemi, no da se vidi, kako dopiru sve do iza ušiju, nije brijao jedan dio lica, pa se činili veći nego su zaista bili. Starinsko i odijelo na njemu: crven, velik peškir oko glave ; sivkast kumparan ukrašen čohom i kitama; ogrlica visoka, srmom vezena i ječerma sa tokama i pločama sprijeda. Onda široke, modre gaće, šarena pašnjača i potkoljenice ; opanci na devet prijepleta, pa obično oružje: dvije kubure, bjelosapac nož i preko ramena duga, tanka puška.

Petrica dovede konja, pokloni se pred njim i ljubeći ga u ruku, preda mu uzde. On je omjeri svojim živim, crnim očima i ponešto lukavo, pa izvadi dugu, svilenu kesu.

— Braća ti i majka, Petrice, kažu, da si zla . . . i da ne slušaš . . . — govoraše joj ujak sa smiješkom, a sve traži i kopka po dubokoj kesi.

I Petrica se smijulji, pa gladi konju sad njušku sad vrat, znajući, da joj je tako govorio baš onda, kad bijaše jako zadovoljan njome.

— Slušam ja, ujače, i braću i mamu — reče Petrica i sve pogléda sad ujaku u radosno lice, a sad u njegovu kesu, po kojoj još uvijek nešto traži.

—No, pa kad si dobra, veliš, evo ti . . . no je li to zbilja istina? —

— Jesam, ujače, baš dobra . . . —

— I slušaš? —

— Slušam . . . — odgovori Petrica obarajući glavu, no zatim jê odmah i podigne, te pogleda ujaka svojim jasnim i nasmješljivim očima.

— Kad je baš tako, a ti drži, — reče ujak malo ne oštro i metne joj nešto u ruku, koju je ona, po staroj navici, držala već pruženu.

Već htjede da spremi obični darak, ali mjesto krupnog talijera osjeti u šaci nešto sitno, pa se i nehotice trzne te ispruži pred sobom dlan.

— Ma što je, ujače, ovo ! — usklikne ona, podigne svoje tamne obrve i mlada ramena, pa se zagleda u zlatan novac, što joj se na dlanu blliještio.

— Pa vidiš, cekin, nov novcat, a to ti je isto, što i pet talijera srebrenih.

— A što ću ja od ovoga, ujče? —

— Ostavi ga, a ujak će ih još tebi dati, dok ne bude cio niz na gjerdanu tebi oko vrata. Pa neka šušti, pa neka ti je i to, što druge ne imadu !

Petrica cikne i poskoči, da ga zagrli, ali je Tane lagano odgurne rukom :

— A hoćeš li, da ti dovedem tvoga momka, da ga vidiš? —

No ona je mučala i smiješeći se prevraćala cekin iz jedne šačice u drugu.

— Dakle progovori: hoćeš li ili ne? — vikne ujak.

— Dovedi ga . . . — reče Petrica tiho i skupi stisnute šake pred svojim rumenim ustima, na kojima trepćaše lagan, djetinji smijeh.

— Dobro! Zbogom! — reče uzjahujući ujak, pa i ne obazirući se više, odjaše šumom k cesti, uginjući se deblima i otklanjajući grane rukom.

Ali ni Petrica ne pogleda za njim, već svrnuvši očima na privezanu kravu, uputi se kući, da medju svoje bijele, srebrene talijere položi žuti, novi cekin.

No svaki bi čas stala i oprezno ga bacila u travu, dobro pazeći, gdje će joj pasti. A onda, pamteći ono mjesto, kružila očima po ledini, kao da ga traži, i kad ga ugleda, radosno bi ga zgrabila, kao da je našla još jedan.

— Dva! . . tri! . . četiri! . . pet! . . . — ozvanjao šumom zvonki djevojčin glas svaki put, kad bi iz trave pridigla svoje novo blago.

A inače šuma bijaše posvuda mirna i pod krošnjama joj tiho trepćaše žutozeleno i blago svijetlo.

II.

Dotle je Tane r e v e n l u č i o velikim putem medju dôcima i šumom i baš sredinom njegovom, jer ga je radovalo, što mu se čeljad uklanja i razgoni pred njim stoku, pozdravlja ga i opravdava, što su mu njihove životinje na putu. A svi oni, što bi ih susreo, poznavali ga odavna, pa bili to ljudi iz Gornje krajine ili Primorja.

Odmah tu blizu imao on svoju kulu, uz veliki put, ali mu to ne bijaše rodna kuća, već jê on sam načinio otrag dvaestak godina. Rodna je kuća njegova bila daleko u selu i ništa bolja nego druge, a ova je sadanja kula podignuta čudnim načinom.

U tursko, mletačko i francusko doba postade ta dolina jatište svakakvih, ne pravo hajdučkih već razbojničkih četa, koje bi putnike i trgovce robile i ucjenjivale, a tuda im k moru bio jedini put. Nadaleko ni selašca, već guste šume, pa velika pustoš čeljadi, a osobito noću i zimi.

Te se četice vremenom prorijedile, a u šumicama i dôcima sagradila se i po koja kućica, no ipak bi se svaki čas čulo, da je orobljen koji prolaznik. A osobito u Krstaticama, gdje je dolina bila najuža, a šuma uz strminu najgušća.

Krstaticama se to mjesto zvalo, što je tuda i sad posadjeno mnogo kamenih krstova kao spomen ondje poginulim ljudima.

Tada se pročuje, kako je Tane Miokovac iz sela Vranovca od hajduka obranio nekoga kuma svoga, bošnjaka, i petoricu ih natjerao u bijeg. Zatim, kako mu više puta smisliše osvetu i stupicu postaviše, no svedjer uzalud, — i kako ga se napokon počeše bojati zbog domišljatosti i srčanosti njegove.

Iznenada pozove ga okružni kapetan, koga su tada zvali c i r k u l o m, i stane ga nagovarati, da bi u Krstaticama sagradio kuću za utočište i obranu putnika, ili makar za to, da onaj klanac ne bude tako pust.

I zbilja uz neku pripomoć sagradi on tu kulu sa puškarnicama po iznesenim uglima, s visokom dvostrukom avlijom i dubokim podrumom, koji je

služio ne samo kao spremište za hranu i piće, već i kao tamnica, gdje bi se zatvarali ulovljeni razbojnici ili druga nepokorna čeljad. U isto doba postade Tane i serdar nad rondarima čitavog onog okružja, što u ono doba bijaše ne samo velika čast, nego i moć.

Tane je imao sestru i brata, koji se nije nikada ženio, jer bijaše gluh i nijem, pa strašno žestok i zao. Samo da mu se tkogod nasmije, kad zaurla, Petraš Miokovac odmah vadi kuburu ili handžar, pa srće, da ih je i dvadeset protiv njega.

No tada bijahu još dosta siromašni te sestru udadoše ondje blizu za čovjeka prama mirazu njezinu. Ali kasnije, rekao bi, obogatiše naglo, da se nije pravo znalo ni kada ni kako.

Samo se vidjelo, da mnogi trgovci noćuju u kuli, pa da ih gore ili dolje isprate, a potužio se nije nitko, već se čule same hvale. Jedino se govorilo, da bogati bosanski beg, noseći iz Primorja pola bisaga dukata, ostavi ih u Tane, jer se pročula u planini neka nova hajdučka četa. Ali istu noć i pogibe u Prologu, pa se nitko od njegovih više i ne prijavi.

Tako Tane postade vladar ne samo cijele one doline, već i sviju sela naokolo, a bijaše tako i onda, kad posve nestade hajdukovanja i četnika, serdara i rondara: iz Krstatica gospodovaše na daleko i nitko mu se ne smjede usprotiviti.

Kad nastadoše mirna vremena, namjesti Tane u kuli krčmu i postavi vjerna momka, da se time bavi, a zato, da se ne reče, kako postade običan krčmar, već ostade što i prije bješe : čuvar doline i zaštitnik putnika. Radi toga zadrža i sve predjašnje navike, da tako zadrži i dosadanju vlast, bez koje ne bi imala nikakva smisla ni njegova ogradjena kula, a još manje duboka tamnica.

Ali Miokovci ne bijahu tako bogati, kako se mislilo, jer nitko od braće nije radio ništa, a htjedoše živjeti kao i onda, kad se moglo na lak način pribaviti novaca.

Krčma u kuli bijaše im sve, a očinsko je imanjce bilo tako zapušteno i zabitno, da ga se malo ne i sjećali nijesu. Ali se zato na imadoše ni starati za koga, već za nećake i tu svoju Petricu, da je dobro udadu. To im pak bijaše lako kod njihova dobroga glasa i opreme, što joj namisliše pripraviti, a osobito sjajnog gjerdana, najočitijeg znaka imućstva i odličja, koje prelazi sa koljena na koljeno. A još onakav gjerdan, kakav Tane mišljaše skovati Petrici, bijaše dostojan njihova glasa, te najbolje jamstvo za dobru udaju i to ne samo njojzi, već i njezinoj kćeri, ako jê bude imala.

Ali malo je koja kuća, a osobito u posljednje doba, imala pravi gjerdan, već se zadovoljavahu prostim nizom srebrenih cvancika ispod grla, pa gdjekojim takvim starim novcem na djevojačkoj kapi ; a siromašnije nosile nizove šarenih, staklenih zrnaca pod vratom.

Sretna gospodarica pravog gjerdana nosila ga ne samo djevojkom, već i kao mlada nevjesta, a onda se polagao duboko u kovčeg pod drugo svetačno ruho, kao osobito blago i mila uspomena sretnih dana. Krio se osobito kod slučajne pljenidbe za porez ili kakav dug, jer su oružnici osobito vrebali na gjerdane, znajući, da bi Zagorke lašnje pregorjele i najljepše podvornice, negoli taj amanet, koji će svakako iskupiti : on se bilo uz kojigod napor uvijek povraćao na staro mjesto.

I zbilja bi zveket srebra na gjerdanu uzbudio i staricu kakvu, sjećajući je rodjene mladosti i cike u šarenom kolu, kad je oborene glave pod težinom toga nakita ćutila na sebi vatrene poglede čile momčadi. Pa što je koja djevojka ili nevjesta morala niže obarati glavu pod teretom srebra, to je sve više rastao njezin ponos i njezina sreća.

Tane je znao za sve to, pak bi, čim što skupi, promijenio obični novac u talijere a u posljednje doba i u dukate, da ih Petrici dariva, jedan po jedan, neka joj radost potraje dulje.

Još davno bijaše odlučio čekati, da se javi što više prosaca, te onda izabrati momka prikladna i kršna, pa i siromašan da mnogo ne bude.

Ali kad je upoznao Juricu Orlića iz malog selašca Vrbika, u polju, prekide čekanje, jer takova momka Tane ne samo da nije još vidio, nego nije ni pomislio, da bi ga moglo biti.

Vrbičani bijahu ponajviše kmeti varoške gospode i već odavna oni su jedini odlazili u svijet, da na različit način što zasluže i tako lašnje prežive. A dotičući se s gospodom bili nekako pitomiji, mekši, nego u ostalim selima oko doline.

Jure Orlić, i ako njegovi ne bijahu kmeti, otišao kad još bijaše golobrad momčić, ali se nije povratio iz svijeta tako brzo kao drugi, već istom poslije desetak godina kao zreo momak.

Drugi, što se domala vraćali, nastaviše živjeti po prilici kao i prije, no Jure se posve izmijenio i ne bijaše nalik ni na jednog momka u svemu njihovu kraju. Jedino odijelo ostade na njemu narodno, ali oružja ipak nije nosio, a drugi i nadalje voljeli

pušku nego motiku, konja nego vola, a kolo, krčmu i tučnjavu, negoli kuću i poljski rad.

U drugih, što se imutkom oporaviše, kuća velika, ali po starom običaju unutra bez ikakvih pregrada i neoklačena, uvijek puna dima i vonja stoke; a u Orlića svijetle sobice, stakleni prozori, a postelje bijele i čiste. Izvana kućica takodjer bijela, zaklonjena voćnjakom i grmljem jorgovana i ruža. Podalje staja za blago, takodjer prijatna i čista, pa mali viganj, u kojem je Jurica vješto kovao različite stvari za sebe i drugoga. Imao je staricu majku i dva brata, oba mladja, no i oni kao da se brzo navikoše živjeti ljepše, i ako im se zbog toga rugali i nazivali ih lacmanima.

No za Tanu sve to bijaše još ništa, ali u Jurice nadje toliko razbora i začu toliko mudrih riječi, da mu Tane u svemu davaše razlog, što do tada nikome nije. Bit će i zato, što bi ga Jurica mirno i bez nametanja kakva znao uvjeriti, kako bi trebalo da i ostali promijene stare navike, koje ne vode nikakvu dobru i kakvih se ne drži nitko više u drugom svijetu.

A videći, kako mu sve napreduje i cvate, promisli, da ne treba dulje čekati, pa da za Petricu ne može naći prikladnijeg muža.

Vidjao ga je češće, no upoznao se s njime bolje istom kad se Jurica poče baviti i trgovinom, govoreći, da manji seljak ne može dandanas živjeti dobro samim obradjivanjem polja.

Kako ni Tane ne bijaše osobito sklon motici i plugu, svidi mu se i ta misao, pa se napokon odluči za Juricu Orlića, samo ako se Petrica i on zavole.

Radi toga je i bio danas kod sestre i kad joj sve ispripovjedi, veselo uglave, neka bude ovako : Petrici

Jurica i g j e r d a n odmah, a nećacima kasnije kula, krčma i sve ostalo.

Zato je Tane popijevajući jahao velikim putem medju dôcima, ali na pogledu kule odjednom pustio uzde i potjerao bijelca u najveći trk.

Pred onim krilom, gdje bijaše krčma, sjedilo u hladu odrine i pilo za kamenim stolima mnogo ljudi, i kad se ždrijebac Tanin pred njima prope pak stade, desetak ih se diže, da mu prihvate konja i pomognu da sjaše. No prije negoli dospješe, on već skoči, te predajući najbližemu uzdu i pušku s ramena, korači brzo k visoku, košćatu momku, što je skrštenih ruku stajao oslonjen na kućni prag.

To bijaše Jurica Orlić u novom momačkom odijelu, samo nekako finijem, tanjem, pa je Tane odmah naslutio, da čeka baš njega.

A gore u kuli razgovarajući s Juricom oslobodi se i posljednje brige. Uvijek je mislio, kako će biti nečasno i teško navesti momka do toga, da na njihovu curu pomisli, a onda, hoće li se svidjeti jedno drugomu, kad se uoče.

No danas, na svoje veliko čudo, doznade od mladog Orlića, kako se oni već poznaju i vole, te je pače došao pitati, bi li jê mogao zaprositi u njih.

Ali Tanino čudjenje potraja samo časak. Odmah pomisli, kako je i ovu zgodnu priliku za svoj rod stvorio samo on, i njegovo se čudo zamalo pretvori u obijest.

— Kolji! Toči! . . . — viknu sa stepenica kule momku, a dolje se odmah užurbaše mnogi, sluteći, da ni oni te večeri ne ostadoše gladni, pa makar ih koliko bilo.

— Kolji! Toči! . . . — krikne Tane još jače, zadrma Jurici rukom i razbije čašu.

III.



U šumi je, povrh onoga zlatnog dočića, postajala Petrica u misli sve bogatija, bacajući još uvijek cekin u travu i poslije kratka traženja grabeći ga svojom lijepom šačicom i vičući veselo.

Zlatni su traci prodirali sve kosije ispod gustih krošanja i, što je sunce padalo na niže, bivalo u šumi sve to svjetlije i življe. Sad i crni kosovi prelijetali iz grma u grm, a i druge ptičice zacvrkutale na visokim ograncima i pod sjajno zelenim lišćem ljeskovine.

— Šest . . . Sedam! . . . Osam! . . . — kliktala Petrica skačući po svježoj travi, što je prama nutrini dubrave postajala sve gušća.

— Devet! . . . — čuo se još jednom zvonki joj usklik, a onda nastade duboka tišina.

Ona se uspravila i gledala srdito u plavušasto momče, što je stajalo napola zaklonjeno iza grma pred njom, pa se čudilo i smiješilo gledajući jê što radi.

Bio je to njezin komšija Boško, veselo čobanče, čije se ojkanje, diple ili radosna vika, neprestano orili po toj dubravi. Na njemu same modre gaće i bijela košulja sa vezenom ogrlicom, torbicom čobanskom preko ramena i sa diplama za crvenim pasom.

— Što si ti amo došo! — — prodere se Petrica na nj i ne mičući se s mjesta, da ne zaboravi položaj.

— Pa ništa . . . eno mi koze tamo, a došao sam vidjeti što to vičeš. — A Petrica, ne pregovorivši dalje riječi, stade tražiti zbunjeno očima po travi, svedjer stojeći na istom mjestu. No kad ne ugleda ništa, poče lagano koračati jednako uprtim očima medju zeleno vlaće.

Boško ju je još uvijek gledao začudjen i baš kad htjede zapitati, što traži, Petrica sjede u travu i gorko zaplaka.

A Boško upropašćen priskoči k njoj, no još prije nego joj uzmože što reći, ona se uspravi i turajući ga od sebe vikne:

— Odlazi, odlazi od mene, ti si mi kriv! — i plačući još jače, nastavi tražiti sve nestrpljivije i brže, ali od suza nije vidjela više ništa.

— A što si to izgubila, kad tako plačeš? — zapita Boško tako blago i milo, da mu je Petrica, i ako srdita, ipak odgovorila:

— Cekin sam izgubila, nov novcat, zlatan cekin, a ti si kriv! —

— Cekin! — usklikne Boško. — A odakle tebi cekin? —

— Ujak mi ga darovao večeras, a sad sam ga izgubila, a ti si mi kriv! — ponovi djevojka i zaplaka opet iza glasa.

— Cekin! — ponovi i Boško tužno, vjerujući sada što mu je rekla.

— Pa mi ćemo ga naći, mi ćemo ga za stalno naći, ta ima još dosta sunca! — nadoda življe i poče odmah da joj pomaže u tome mučnom iskanju.

I tražeći tako zajedno Boško hodaše kraj nje, gledajući sad u travu a sad u njezino zaplakano lice. Nekoliko je puta pokušao, da jê obuhvati oko pasa i tako da traže, kao nekada u polju po strništu jagode; ali bi ga ona svaki put odrinula, ponavljajući još uvijek kroz plač:

— Ti si mi kriv! I ne traži samo gdje i ja, jer više ne znam, gdje mi je pao.

Tada on stade tražiti na svoju ruku, oprezno razgrćući travu nogom i uzdišući, kad bi god Petrica zajecala glasnije.

Sunce je sve više tonulo za brijeg, i stalo bacati posljednje svoje zrake na ovo dvoje mlade čeljadi, što su očajno koračali mekom travom, ne videći ni sjajnog titranja svijetla kroz šumu, niti čujući sve življeg cvrkuta ptica.

I baš baš kad se utrnu posljednja sjajna zraka za Vučjom Glavicom, Boško joj naglo dovikne:

— Evo ga, Petrica, evo cekina tvoga! —

— Je—e—e? — otegne ona drhtavo i skoči hitro k njemu.

Uza sve što je u šumi naglo potamnilo, blijeśtio se cekin na njegovu dlanu lijepim sjajem žutoga zlata.

Petrica krikne pa uzdahne duboko, a onda ga uzme i stade smijući se otirati suze, što su joj se caklile na rumenkastim jagodicama. I kao da više nema snage, da išta drugo čini, sjede u travu te prevrćući svoj cekin s jednoga dlana na drugi govoraše tiho:

— Dukate moj lijepi, dukate moj zlatni! — i tako nježno, kao da je sama u šumi.

A Boško gledao samo u njezino lišce, što se u sumraku činilo još ljepše, a onda sjedne kraj nje.

Odjednom kao da ne može više izdržati, obuhvati je čvrsto oko vrata i stade je ljubiti u sjajne oči i u napolak otvorena usta.

— Petrice moja lijepa! Petrice moja zlatna! — govoraše joj medju poljupcima, a ona jedva pomicala glavu, da mu se otme, no kamo se god njezine usne makle, dočekao ih njegov žarki cjelov.

A onda se smiriše kao umorni i poslije neduga muka upita Boško:

— Zašto ti ujak dade dukat? . . . Što će on tebi!

— Kako bi htio da sve znaš. To su moji posli! —

— Da je koji drugi novac, znao bih, da ćeš za nj štogod kupiti, ali se dukat ne razmjenjuje tako lako.

— Opet ti kažem, da su to moji posli. Neka mi stoji! —

— Ali ja sam ti ga našao! I da ne bijaše mene, sad ga više ne bi imala.

— Radi tebe sam ga i izgubila bila . . . . A znaš li, kad sam ja tebi našla britvu? —

Kad mu je spomenula britvu, Boško se opet nagne i htjede jê poljubiti u usta. No ona se ovaj put otme i reče mu ozbiljno, kako samo može govoriti ozbiljno djevojčica od četrnaest godina:

— Zar ne znaš, da se brzo udajem? —

Boško ne reče ništa, već samo uzdahne. A onda iza kratka mučanja:

— Bože, sa srećom! A koji je tvoj momak? —

— Još ne znam, ali mi je rekao ujak, da će brzo k meni doći. Ipak se mogu dosjetiti, na koga on misli.

— Možeš? . . . A na koga? —

— Ja mislim Juru Orlića. Čula sam, da ga materi spominje. —

— Juricu iz Vrbika! — klikne Boško. — Ono lacmanče zar? —

— Nije on lacmanin, već bolji od sviju drugih. —

Boško se počeše po svojoj plavoj, dugoj kosi i gledajući u Petricu tužno zavikne:

— Pa on da je tebi drag! —

— A zašto mi ne bi bio drag? Lijep je i kršan momak i dobro živi, — reče Petrica, kao da govori napamet naučene riječi.

— Pa neka, kad je tako. A sad znadem, zašto je taj dukat: to ćeš ti ponijeti njemu za miraz. —

— Ph! . . . . Jedan dukat za miraz! Što si ti lud! Ujac će meni dati ih još, pak će biti cio niz dukata meni na gjerdanu, a sav ostali od samih talijera . . . . —

Pod krošnjama se razlijevalo samo slabo večernje svijetlo i već zapjevao prvi slavuj, a oni se ne sjetiše, da se dignu i odu. Petrica se zamislila u nešto, a Boško se tužno zagledao u malo izdignuti vez na njezinim prsima.

No iznenada se digne na noge i reče prkosno:

— A ja ću svojoj curi skovati gjerdan od samih dukata i bit će još ljepši od tvoga! —

Zatim se podiže i Petrica te klikne:

— Uh! . . . od samih dukata gjerdan! Pa tvoj je otac siromašan . . . —

— Neka je siromašan! A ja ću prodati sve koze i livadu u polju, no gjerdan će od dukata ipak za nju biti! —

— Pa ti si još puno mlad . . . i gdje je ta tvoja cura? —

— Ja ću jê naći, ne boj se . . . a meni je već osamnaest godina. Vidjet ćeš već ti! . . . — govoraše joj Boško glasno i čvrsto jê gledao u oči, kao da joj ih želi ispiti.

Gledali se tako muče, jer mu djevojčica nije znala odgovoriti, sve dok se ne oču rezak doziv iz šume.

— Petrica-a-a! . . . — zazvuči starački glas u tišini.

— Petrica-a-a! . . . — zazove je majka još jednom, a krava se iz doca odjavi mučući.

*

— Ne ću ti ni kravu pomoći dognati! — reče Boško.

— Pa i ne treba, ja ću i sama, — odgovori ona, pa odmah zatim glasno:

— Eto me, nane, odmah kući, eto-o-o! . . . —

No Boško joj ipak dogna kravu te praćaše pogledom njezin vitki struk u bijelom sadačiću kroz večernji suton, sve do ulaza u ogradu pred kućom.

— Dobra ti noć! — dovikne mu Petrica izdaleka, ali joj Boško ne odgovori, već izvadi diple te stade odlazeći prebirati prstima i puhati svom snagom, da utiša uskovitlane misli.

A tiha ljetna večer ispunjaše dolinu sve više laganim mračkom, i već se stadoše javljati tajnoviti glasovi šume i dašak noćni poče donositi mirise zemlje, kakvi se po danu nikad ne ćute.

S ulaza ograde ugleda Petrica majku i malu braću pred vratima kućnim, sve ožarene velikom vatrom s ognjišta.

— Pa gdje si više, mala, ili zar ne vidiš noć! — reče joj mati, a braća, krupni, plavokosi dječaci, potrčaše k njoj, da prihvate i odvedu kravu. A ona im, dižući cekin medju prstima u vis, radosno dovikne:

— Evo mi ujak dade dukat, mamo! —

A oni, ne videći u mraku ništa, skupe se oko nje, stadoše ga pipati i dizati k svijetlu, pa dodavati jedno drugomu.

— Dukat za g j e r d a n! Cio niz dukata! — vikala Petrica njima i žurila se, da ga spremi.

— Večeras ti dolazi momak s ujcem, — progovori stara, — pa valja da se opremiš i pomogneš meni srediti. A ti u dubravi sve dosad . . . —

— Što, momak u prošnju, majo? —

— Ne baš u prošnju, dijete, ali onako . . . na prvi dogovor. —

Petrica se časkom zamisli i htjede zapjevati, što će eto da bude nešto novo, no promisli, da ipak ne bi lijepo bilo zapjevati na takvu vijest. No ne izdrža, a da ne pita majku:

— Je li to Orlić, nane?

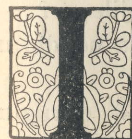
— Da. Orlić, ta tko bi bio drugi, — reče odlučno stara, kao da je tko zna koliko puta o tome govorila s njom.

I dok je stara Marija u staji muzla kravu, miješaše Petrica u kovčegu svoje talijere, dočim je cekin metnula napose u novi obojak. A miješajući ih, pjevuckala kao večeras u šumi:

— Dukate moj lijepi! Dukate moj zlatni! . . . — i pade joj na pamet, kako joj Boško reče, da će on prodati livadu i koze, pa skovati svojoj curi g j e r d a n od samih cekina zlatnih.

— Oh, . . . pa g j e r d a n od samih sitnih dukata i ne bi bio toliko lijep, — reče u sebi i zatvori kovčeg, no ipak joj Boško cijele večeri ne ode s pameti, kao ni njegovi poljupci, što ih je još na usnama ćutjela.

IV.



Istom kasno, kad je prispio ujak i Jurica Orlić sa još dva tri postarija čovjeka, zaboravi sasvim i Boška i njegov umišljeni g j e r d a n. Bila je umorna pomažući naglo majci, no kad je ugledala Juricu, oživje i razveseli se, premda je ostala stojeći u kutu.

Ona ga je upoznala na vodi, bit će već i koji mjesec, pa on na vodu dolazio češće i tada se sjetila, da je to radi nje.

Bio to lijep i prikladan momak, a govorio nekako milo, ljupko, i onakog govora Petrica još ni od koga ne ču.

Od tada bivao joj Jurica sve draži, a osobito kad je čula, kako ga svi hvale, pa kako se djevojke razgovaraju o njegovoj bijeloj kućici sa prozorima od stakla, medju jorgovanom i drugim cvijećem.

Premda te večeri ne bijaše kakva prošnja, izmetne Tane na pragu pušku i nešto zavikne, pa se vidjelo, da je i on i pratnja mu nešto vinetna, kao što Zagorci vele napitim ljudima. Samo je Jurica bio sasvim trijezan i smiješeći se ljubazno pruži Petrici ruku, da je tako pozdravi po gradsku.

Orlić je govorio Petrici, pak staroj Mariji i dječacima neke ljubazne i njima nerazumljive riječi, tim više, što su Tane i njegovi ljudi tako bučili i vikali, da se ništa nije čulo.

— Iznesi . . . donesi . . . pripravi ! . . . — ponavljao Tane gromko sestri, a Gjuro Preočanin, Marko Lujak i Jovo Kujundžić, sve stari njegovi ortaci, već stali pjevati i poskakivati oko ognjišta.

— Stâne, i vi djeco, evo vam novog prijatelja dovedoh ! — vikaše Tane. — A njih se dvoje i bez nas, lopovi, već upoznadoše. Eh ! pa što si se tako nakitila, mala, a? Što si u nj tako zaškiljila, a? — šalio se ujak Tane, i ako je Petrica gledala negdje u kut i nastojala, da bude u sjeni.

A uto postaviše sred kuće golemu, okruglu siniju i na nju pometaše sve, što se u kući pripravilo i još više od onih stvari, što ih je Tane kradimice poslao još u prvi sumrak.

Dok su oni večerali i pili, Petrica držala lučevu baklju više njih, krešući je i okrećući, da bolje gori.

Držala jê i okresivala ponosno i mirno, jer tada ne bijahu ni u najbogatijim kućama toga kraja kakve druge svjetiljke u običaju.

Dok se jelo, počeo razgovor bivati sve tiši, pa se mogao razumjeti i Juričin mirni govor, koji su sada pomnjivo slušali, ali mu odgovarao malo tko. Bile mu besjede preveć pametne i ozbiljne za ovu priliku, a osim toga smućivalo ih, što je Orlić najednom svima, pa i Petričinoj braći, stao govoriti vi. Ipak pomisliše, da tako mora biti, jer ne bijahu na baš običnom sastanku, te što je Orlić uvijek dosad i u svakoj prilici činio kako treba.

— Ove će se jeseni u našoj parohiji oženiti barem dvadeset momaka, samo što ja znam, — reče Lujak.

A Jurica Orlić zaklima glavom i primijeti:

— Sve je to lijepo, samo kad bi ti momci dobro promislili prije nego se ožene. Raditi ni štedjeti ne će, a hoće da imaju ženu i djecu, pa siromaštvo gotovo. —

— Pij, Boga ti, što uvijek mudruješ ! — reče Gjuro i nalije mu čašu, jer ovo bijaše već četvrti put, što je Orlić govorio slične stvari.

— Pijmo . . . Pa dok je glava, bit će i kapa, — reče i Jovo te gurne Juricu nogom.

— Pijem ja, koliko mi je dosta, . . . no tko hoće da se ženi, neka se prije dobro pripravi ! —

— Pa se ljudi i priprave u nas. Stanko Bogavac ima za pir junicu, dvoje prasadi, četiri ovna a za vino, kako Bog dâ. A on još i nije od bogatijih težaka.

— Eto, baš je to ono, što ja kažem. Ako što i imaju, potroše za pir i još se uduže, a onda se više ne omrse po svu godinu. —

— Ali što bi ti htio! Nije svaki dan ni pir ni Božić. Božić je Božić, a kad je pir, treba pirovati! Tako je uvijek u nas bilo. —

Petrica se samo smiješila njihovu naklapanju i vidjelo se, kako i ne misli na ono, što govore. Tane je mučeći kopkao po luli, kao da ne zna kome bi povladio, no stara Marija neprestano uzdisala i potvrdjivala Jurici glavom.

— Pa što je do sada bilo, ne treba da bude uvijek, — govoraše tvrdokorno Orlić. — Svijet postaje pametniji i ne baca svoje trude utaman. U staro doba, čuo sam pripovijedati, pirovalo se osam dana, a sada jedva tri, no i to je odveć. Prije se zalagale i prodavale zemlje, da se curi skuje g j e r d a n od nekoliko stotina forinti, a sada ih više ne nose ili posve rijetko. Kako je to ludo, upropastiti stanje, da skupiš varićak srebra, a onda taj novac prošupljiti i prišiti na čoju .... a zašto? Da se cura na nekoliko derneka pod g j e r d a n o m znoji, a poslije da ga zakopa u dubinu kakva kovčega za petnaest, dvadeset godina! Nije li tako? —

Petrica prasne u prigušen smijeh, kao da nije razumjela, što je to rekao Orlić, ili je uzela, da tako reče samo za šalu.

Ali se Gjuro Preočanin razljuti i vikne:

— A što bi htio, Boga ti, da naše cure idu gole! —

Jurica mu htjede i na to nešto odgovoriti, ali se Gjuro okrene staroj Mariji:

— Imaš li, strino, kakve gusle, pa da malo zapjevamo, dok nam još grlo služi. Kakvu onu našu starinsku... —

— Imadu gusle još od moga pokojnog, samo ako još valjadu, — odgovori ona i diže se, da ih uzme.

Ali Jurica brzo skoči k hambaru i donese malu tamburicu, lijepo izradjenu i okićenu umetnutim svijetlim koščicama, koju bijaše donio sobom.

— I to je dobro, — reče Tane — ali to nije baš naše... —

— Kako da nije! — vikne Jurica. I po Slavoniji i po Srijemu i u Banatu..., svuda sam tamo bio i vidio, kako momci... No sad ćete čuti! —

Iz početka su ga slušali mirno, ali kad poče udarati sve brže i brže i previjati glasom sve sitnije i objesnije, stadoše oživljavati i gibati se nemirno. I zbilja tamburaše tako vješto uz neke vesele pjesmice, da stadoše i nehotice mahati rukama i udarati nogama o zemlju, kao da će zaigrati kolo.

U Jurice bijaše lijep, visok glas, kojim je obijesno previjao, osobito udarajući na neke riječi i prekidajući ih u tankim glasovima tako, da su se svi, osim stare Marije, stali podizati i malo što ne počeše skakutati oko stolice i ognjišta.

Petrica je, još uvijek zinuta, stajala kod sinije i tako se zanijela Juričinim previjanjem, da je zaboravila okresati luč, koji je plamsao sve to slabije i napokon se ugasio.

Kućom se razlijevalo samo rumeno svijetlo s ognjišta i časkom zamuče sve. No kad je Petrica užegla novu baklju, opet oživješe, stadoše natakati čaše i piti, a Jurica zatambura i zapjeva još grlatije i sladje, gledajući Petricu neprestano u oči. A ona mu se smijuljila blaženo i nije se stidjela, što i ona njega gleda ravno, te uživa u njegovoj pjesmi.

Jedino Gjuro Preočanin, već sijed ali čio i krepak starac, sjeo opet oborene glave, slušajući pomnjivo, ali ujedno čekajući nestrpljivo, da umukne. I čim

Jurica neku poskočnicu svrši, udari Gjuro silovito šakom u s i n i j u i gromko vikne:

— Daj, strino, gusle, neka i ja malo potegnem. Lijepo tambura, Boga mi, ali pustite i nas stare, da se očujemo. —

Iznova natočiše, kucnuše se pa ispiše, a stara Marija donese odnekud zaprašene stare gusle, čisteći ih pregačom i dahom od prašine i čadje, što se naslagala više njih.

Preočanin potegne gudalom po starim strunama nekoliko puta i zavijajući špicu, a gusle zacvijeliše i zastenjaše kao ranjenik. No zamalo stadoše davati čišći, a ipak drhtav i otegnut glas, pun mirne slave, što se talasa iz dubina.

Kad je nekoliko puta prevukao tiho gudalom i pritisnuo košćatim prstima onu jedinu strunu, zapjeva stari Gjuro jasnim, no iz početka nešto oporim glasom.

Pjevao je samo stare svatovske pjesme a uzmahujući glavom i osobito živo one riječi, što spominju „silu i svatove", te kako se za ljepotu djevojku nije štedjelo junačke krvi.

. . . . . Jȁ kad pȕče trideset topova,
pa kad puče Krnjo i Zelenko,
polje tutnji a planina ječi,
Cetina se voda uspljuskuje;
popadaše konji na koljena,
a junaci mlogi potrbuške:
nije šala na gradu topovi,
nije šala Krnjo i Zelenko!
Čauš viknu, kucnu dalbulana,
krenuše se iz polja svatovi! . . . . .

Te je posljednje riječi ispjevao Gjuro i jačim i toplijim glasom te prekinuo i zagledao se u vatru, kao da motri, gdje se svatovi iz polja dižu. Svi se

uozbiljiše i uspraviše nekako ponosno, kao da su to njihovi svatovi i njihova sila. Samo Jurica nestrpljivo prevrćaše svoju tamburicu, čekajući, kada će nastaviti svoje sitne i brze kitice.

Ali Preočanin zavezao na dugo i videći na licima svečani zanos od njegove starinske, otegnute pjesme, zavezao bez oduška i sve to više od srca:

— . . . . . Ȕsta Jana rȁda i vesela,
sve je ruho vjenčano obukla
i nasula džepove dukata.
Uze sobom tridest djevojaka,
svakoj dade po tridest dukata,
te joj drže skute i rukave:
skute drže, da se ne opraše,
a rukave, da s' ne kruni zlato! . . . . .

— Onda nam se trebalo roditi, a, Gjuro! — zavikne Jovo veselo i udari sebe po koljenu.

— Eh, što ćeš, sada je samo jad i nevolja prama onim zemanima — uzdahne stara Marija i nasloni se, da zgodnije posluša pjesmu.

— Nemoj ga prekidati, nane! . . . Pjevaj ti, Gjurica, još, živ bio! — zamoli ga Petrica tako milo, da ju je Gjuro pogledao radosno, pa stade udešavati gusle i hrakati, da zapjeva još bolje.

— Ha! . . . ha! . . . ha! . . . — nasmije se Jurica glasno: — Vi, Petrica, mislite, da je to zbilja sve onako, kako se u pjesmi kaže! —

Ali mu Petrica ne odgovori, već nezadovoljno obrne glavu, a i ostali se malo namrgodiše.

Uto Gjuro prekide taj časak neugodnog mučanja novom pjesmom:

— . . . . . A nije mi ni tog žao blaga,
neka nosi, voda g' odnijela!
No mi žao od zlata košulje,

koju no sam plela tri godine,
a sa moje do tri drugarice,
dok su moje oči iskapale,
sve pletući od zlata košulju.
Mislila sam ljubiti junaka,
u košulji od samoga zlata,
a vi danas dadoste drugome! . . . . .

Gjurica naglo prekide pjesmu i pogleda u čudu u Petricu, jer je s njezine strane dopro čudnovat piskut. Tamo pogledaše i svi ostali i ugledaše, kako Petrica suze briše, glave obrnute od njih. Ali nitko da je djevojku štogod zapitao, već i sami nekako zamišljeno prihvatiše vino, da se napiju. I odmah zatim Tane i Lujak potciknuše te zaojkaše, grleći jedan drugoga.

. . . . . Mjesec bijaše već preplovio cijelo nebo, pa i on naginjaše brzo k Vučjoj Glavici, kad se je društvo spremalo na odlazak.

Orlić i Petrica opraštali se pred kućom, držeći jedno drugo za ruke i gledajući se u lica osvijetljena tihim mjesečevim svijetlom.

— Čuješ li nešto iz dubrave? — upita Petrica uzdignute glave i ustavljajući brzi svoj dah.

— Ja ne čujem, već kako vam srce kuca, — reče joj Orlić tiho i nagne se, da jê poljubi.

— No ipak, kao da netko dipli! Poslušaj malo — . . . . .

— Kakve diple u ovo doba! . . . Hoćemo li se, dakle, poljubiti? —

— A eto hoću — . . . rekne Petrica i pruži mu svoje rumene usne, ali uhom naperenim prama dubravi, jer joj se ipak činilo, da netko tamo dipli.

V.


Od toga dana dolažaše Jurica u Petričinu kuću češće nego prije i to samo večerom, no vrlo često bijaše s Tanom u njegovoj kuli kraj velikog puta, gdje bi vodili duge i mudre razgovore. Tom cestom ganjaše sve veću trgovinu svoju: volove, ovnove i drugu stoku, sa jednih pazara na druge. Blago se počelo prodavati vrlo skupo, jer baš toga ljeta idjaše silna vojska nekamo u Bosnu i trebaše ga jako mnogo.

Htjeli su prodati i Petričinu kravu, ali ona ne htjede o tom ni da čuje; tako jê vodala svakog dana po dubravi kao i prije, gdje bi se razgovarala s Boškom, a najradije o gjerdanu i svojoj udaji. Ti im sastanci trebali sve više, otkad saznadoše, da se brzo moraju rastati i prekinuti svoje djetinjsko drugovanje. A govorila mu o tome, što joj godilo, da je Boško tada bio zamišljen i tužan, premda su za tih razgovora i njoj samoj dolazile suze na oči.

— I ti ćeš biti u mojim svatovima, Boško! — rekla bi mu ona kao da ga tješi.

— Nikako ne mogu . . . ja ću taj dan k svojoj kumi u Potprag, — govorio on mrko, praveći nožem duboke zareze na svom štapu.

Tako besjedjaše, ali ni sam nije vjerovao u tu svadbu, a najmanje onda, kad bi vidio Petricu da se smije.

Ali ipak dodje večer odredjena za prošnju, kada utanačiše i dan vjenčanja, za jesen, po Maloj Gospi. Pa ni za vrijeme prosidbene bijaše Boška blizu, premda ga je Petrica tražila, da se porazgovori s njim. Rado bi bila čula, što će joj reći, jer osjećaše u srcu kao ni-

kada prije: ni radost ni tugu, već čudnu mješavinu obojega.

Premda bijaše običaj djevojci kod prošnje darovati samo jabuke i nešto srebra, Jurica joj donese zlatan prsten sa blistavim kamenčićem i nekoliko marama od šarene svile. A one joj se večeri učinio taj Orlić vrlo lijep, onako odjeven u glatko, fino sukno sa jarko crvenim okrajcima i kitama na kamparanu i jednako crveno podstavljenoj kabanici sa kukuljicom. Samo što joj i tom prilikom govorio v i, te svraćao razgovor na svoju trgovinu i ono, što misli kasnije učiniti, a o čemu nije razumjela baš ništa.

Sad Petrica htjede da pokaže Bošku Juričin dar i pripovjedi mu, kako je te večeri bilo, jer je očekivala, da će joj ipak reći nešto novo. A mislila je, da će biti nešto ugodno njezinu srcu, i ako nije jasno zamišljala, kakovim se riječima nada. No Boška ne bijaše, pak joj je istom poslije nekoliko dana uspjelo, da ga vidi.

Ali kad se je sastala s njime, bijaše u njega jako žalostan pogled, a na njezina pitanja samo obarao glavu, te su mu dugi i plavi pramovi tužno padali sve do blizu njegova crvenog pojasa. Visjeli mu baš kao za kasne jeseni pruće žalosne vrbe nad mlinom u polju, i ticali njegove o pojasu zataknute nijeme diple. Petrica je zamijetila, da u njima i nema piska, pa mu nije spomenula ni Jurice ni primljenih darova, već je i sama postala onako tužna.

No kad je otišla, opet se razveselila, a osobito kad bi gledala svoje novo ruho i velik komad crvene čoje, na koji se imali prišiti njezini veliki, sjajni talijeri, što će zveckati u kolu, kad od njih postane dugi, teški g j e r d a n.

Tako je ljeto izmaklo, a počinjala se jesen sa svojim čestim sajmovima, pa je Petrica nestrpljivo očekivala, kada će ona, u novom ruhu i g j e r d a n u, s Juricom i svojima na jedan od njih.

Ujak je Tane kroz cijelo ljeto dolazio češće da govori s majkom i štošta pregleda, a svaki put donosio ili dukat ili talijer, tako da su sada bili u potpunom broju. No Petrica se nije usudila zapitati, kad će zvati starog kovača Zelu, da ih provrti, i ako je željela, da to bude što prije. Tim više, što je ujak Tane bio nekako zlovoljan i malo govorio s njom, pa nije nikad, baš kao i majka, o tom ništa spominjao.

Petričina majka imala na brijegu vinograd, koji je baš ove godine obilato urodio zlatnim i rumenim groždjem. I jednog ponedijeljka, kad je jesensko sunce obilato prosipalo svoje ublažene zrake na opustjele njive, tamne dubrave i brežuljke sa šarenim lišćem vinograda, otputi se Petrica tamo, da s braćom i drugim djevojkama potrga već zrele grozdove.

Kad su došli, bilo je na brežuljku sve živo, i ako bijaše još rano jutro, i veseli se glasovi razlijegali bistrim vazduhom. Svirale, dozivi i pjesme, miješali se kao na sajmu, no taj žamor bijaše svježiji, čišći, i radost od njega mamila više blažen, negoli obijestan smiješak.

Djevojke i momčuljci nabacivali se zrelim praskama, baš kao zimus grudama snijega, i time pokazivali, kojega momka, koju li djevojku više vole. Petrici ne bacahu praske, premda je ona gadjala svakoga od onih, što bijahu po susjednim vinogradima. No zato joj dobacivahu šaljive riječi o njezinoj skoroj udaji, i zvonak, zdrav smijeh pratio njihove nezlobne šale.

Do nedavna postupali su s Petricom kao s djetetom, i malo se tko obazirao na nju i nitko da bi progovorio ozbiljno s njom, osim Boška i njezinih drugarica. Jedino bi se uzvrtile oko nje majka joj i susjede, kad bi je poveli k crkvi. Pa i tada je plakala, jer bi je vodili ogarenu čadjom s bakre, da se ne bi preveć začudili njezinoj ljepoti i tako je urekli. No u posljednje doba nijesu nikuda ni išli s njome, čekajući, da je pokažu svijetu kao gotovu udadbenicu, pod gjerdanom. Ali se dogodilo prije nego očekivaše, da postade isprošena djevojka, pa jê gladilo i milovalo sve, govoreći joj ljubazne i šaljive riječi.

Taj dan u vinogradu bijaše jedan od najradosnijih u njezinu životu, medju mirisnim i slatkim plodovima jesenskim, medju veselom i bezbrižnom mladosti i pod obasjanim, modrim nebom. Sve bijaše veselo oko nje, pa i mrki pudari, koji su bili zadovoljni, što sretno sačuvaše groždje i što će odsele moći spavati mirno kod svojih domova.

Kolni put od tih brežuljaka s vinogradima bijaše izrovan i dosta strm, pa su groždje gonili na konjima u seoca, što se krila po dubravama. Medju zelenilom šume žutjela se strništa, daleko podvodno polje bilo ispunjeno sinjom parom, a daleko, takodjer na brežuljku, bijelila se njihova crkva medju brijestima, u visoko ogradjenu groblju.

Pred zalazak sunca vinograd je bio otrgan, jer ne bijaše velik, a dosta ruku neumorno otkidalo grozdove čitav dan. I kad je taj veseli posao bio gotov, zaputiše se trgači u četicama niz brijeg, u dubrave, što već počeše tamnjeti. Rastanak na ledinicama i na raskršćima uskih, bijelih putića, bio je takodjer veseo i bučan, jer su i sva manja djeca istrčala krikom pred njih, dok se napokon ne stišaše medju ogradama i iza kućnih pragova.

Petrica zateče ujca i mater u ozbiljnu govoru pred kućom, no vidjelo se, da su bili već pri koncu razgovora, jer je ujak Tane držao jednom rukom konja za uzdu, a drugom popravljao sedlo.

A kad je ugledao Petricu s braćom, kako veselo potrčaše k njemu, ponovi glasno, da ga i ona čuje:

— Treba joj reći čisto i bistro, da tako mora biti i da zbog toga ne cmuli. Jer što sam obećao, obećao, a drugih novaca nemam. . . . to, što sam dao, bilo je sve! . . . Ja sam mu obećao i više ne poričem! — zavikne Tane oštro i uzjaše.

Petricu nije ni pogledao, kao bojeći se, da mu ne bi što rekla, ali se ona jedino čudila njegovu govoru i gledala ga pootvorenih usta i sa krtočićem izabranog grožđja u ruci. To je najljepše grožđje bila odlučila ponijeti baš njemu. I kad je Tane odjahao, Petrici je odlanulo, jer ga se pobojala, pa je jedva čekala, da joj majka protumači one zagonetne riječi.

— Što se to dogodilo, majo? — zapita Petrica i ne mičući se s mjesta, kao da ju je strah bliže pristupiti.

Stara bijaše od nje okrenula lice, da joj ga kći ne vidi i da se sabere, a onda se obrati k njoj i što je mogla mirnije, reče:

— Ništa zlo, sinko, nego još i dobro, samo ako ti budeš imala pameti.

— A što je to, majo, reci! —

. . . . . — Jurica zašao u veliku trgovinu, pak mu treba novaca, da ih dobije mnogo više. Mi smo se dogovorili, da mu dademo one novce, što smo bili odlučili za gjerdan, jer bi mu ih i onako ponijela

bila. Probijen je novac bez koristi i za trgovinu ne valja, pak je Tane obećao, da mu ih u četvrtak dade.

Kad je Petrica čula, što joj majka reče, malo uzdrhta, problijedi i ne govoreći ni riječi, sjede u travu. Još je držala krtočić u ruci, a zatim kao da ne zna, što će početi, metne ga kraj sebe i zagleda se u majku.

Stara Marija htjede već u kuću, da prekine taj neugodni razgovor, ali se zaustavi, kad je čula prigušen krik svoje kćeri.

— Petrice, ne budi dijete, — reče joj bojažljivo i tiho. — I druge se udadoše bez g j e r d a n a, pak što im je bilo? Kasnije će ti biti drago, jer će Jurica onim novcem dobiti toliko, da ćete moći živjeti — kao prvi! . . . Hajde, Petrice, digni se, hodi u kuću, milo moje!

No kad je osjetila, kako joj poče drhtati glas i da ne će moći uzdržati plač, pobjegne brzo.

Ali je njezina djevojčica sjedila nepomično i bez suza, glavu naslonila na dlane i lakte o uzdignuta koljena, pa joj se činilo, da i nje i svega svijeta nestaje u mrtvoj tišini, što je pritisla dubravu.

Još ne bijaše nastupila potpuna noć, pa nebo blago svjetlucalo i samo gdjegdje sinulo malenom zvjezdicom, a braća se Petričina kod vatre nečemu zvonko nasmijaše.

Zatim se očuje više kuće štropot i meketanje nečijih koza, što su prolazile, pa glasan pisak dipala na prekid, a mala se Petrica trzne i ustavi dah.

Pa istom onda, kad diple daleko u dubravi sasvim zamukoše, obliše djevojčino blijedo lišce tihe i gorke suze.

VI.



etričina se žalost te noći pretvarala po malo u srdžbu i prkos, misleći sve više na nepravdu nanesenu joj od ljubljene čeljadi.

Otimaju joj g j e r d a n, koji je napokon samo njezin i kome se toliko radovala, a za Juričinu trgovinu, što jê se ne tiče. Pa eto, zbog te neke trgovine i nju je zaboravio, pa i ne dolazi više, a siromašak Boško misli, kako će prodati sve koze i svojoj djevojci skovati g j e r d a n od samih cekina. I kad bi joj god pale na um te riječi, uskrsli joj pred očima njegovi tužno spušteni uvojci i sjetila se onih cjelova, kojima jê obasu, kad joj nadje u dubravi izgubljeni cekin.

Spomenula se i one večeri, kad je Jurica prvi put bio kod njih na sijelu s ujcem i Gjurine pjesme uz gusle, gdje djevojka žali za košuljom zlatnom, jer je svoje oči isplakala, pletući jê tri godine dana.

U večer jedva se nakanila da legne, pa i onda nije bilo sna na oči, već sjedala, lijegala, uzdisala i govorila sama sobom, sve dok je plavušastu mjesečinu nadjačalo bijelo svijetlo dana.

Kod njezine postelje bio kovčeg pun svadbenog ruha, pa talijeri i dukati za nesudjeni g j e r d a n. Čim je svanulo, skoči opet k njemu, da ih zvekećući prevrće. Ali ne zaplaka, već je smrknuta lica srdito mislila na ujaka Tanu i na Juricu, koji je bio glavni krivac njezinoj tugi.

No Petrica se tada varala, jer je ujaku Tani bila draga kao zjenica, a Jurica jê ljubio od svega srca i neprestano smišljao, kako da obogati, samo da njoj

*

pribavi svako obilje, a ne vidi jê, da trudi kao druge. Baš toga dana, kad je s mržnjom mislila o njem, smještao Jurica novo pokućstvo u svoju lijepu bijelu kućicu i radosnim smiješkom mislio, što bi još trebalo nabaviti, da joj ugodi, da je iznenadi i obraduje. A o g j e r d a n u ni pomislio nije, sve otkad je Tane pristao na njegovu želju, već se kadikad radovao, koliko će dobiti, kad se tim novcem u trgovini posluži i tako lašnje svojoj Petrici priskrbi bezbrižno življenje.

— Ona je još dijete, — mislio Jurica u sebi — pa ne će sa mnom ostati seljakinja kao druge, već onaka gazdarica, kakve sam vidjao po tudjem svijetu: bavit će se sitnim domaćim poslima i za koje vrijeme imat će svoje sluge, da joj ne treba niti iz kuće, kad jê ne bude volja. Samo da je dovedem što prije, pa će me ona, od sreće, ljubiti sve jače.

Tako je mislio razgledajući lijepe svoje sobice, a onda prihvatio knjigu računa i zadubao se u brojeve, koji će njemu i Petrici donijeti obilja i mira već sada, pa zajamčiti tihu i bezbrižnu starost. I usred tih radosnih misli pomaljao se svak čas lijepi struk i mlado lišce zaručnice njegove, koju je htio da usreći.

Baš u to doba Petrica posla maloga svoga brata po gluhog i nijemog ujca Petraša, da u njega zatraži pomoći i savjeta, jer u svojem djetinjskom očajanju i od tuda čekaše tračak nade.

Kad ga je Radica doveo u ulicu pod kućom, gdje ga je čekala Petrica medju visokim zidovima ogradâ, potrčala je naglo k njemu i zagrlila ga mučeći oko bokova. Zatim nastojaše, da mu znakovima protumači svoju nevolju, prateći sve svoje žive kretnje nehotičnim suzama.

Ali je u tom sastanku malo utjehe našla, i ako je ujak Petraš odmah pokazao, da razumije, što je njojzi, jer je samo nešto vikao i mahao rukama, kadikad jê gladeći po glavi, da je utiša. A onda iznenada pobježe, čudno mašući rukama, kao da bi joj htio reći: Žao mi je, no pomoći ti ne mogu!

Petrica se povratila još očajnija, ali ne kući već u dubravu, nadajući se tamo Bošku. Brojila je na prste dane do četvrtka i hodala po onim mjestima, gdje je najčešće bio. Prisluškivala, ne čuju li se koraci čiji i lomila granje, samo da nastane štropot, koji bi on mogao čuti. Kušala je i zapjevati, ali je odmah i prestala, jer je njezina pjesma jako sličila plaču.

Istom oko podne javi se Boško s kozama, mahnu joj tužno glavom i htjede da prodje mimo nju. No ona ga tiho, tiho zazva, a on ipak začuje njezin tužni doziv, ozove se i pridje k njoj:

— Što hoćeš, Petrice . . . evo mene! —

A Petrica ne znadijaše na prvi mah, kako da počne, već ga samo gledala i napokon progovori, što joj prvo pade na um:

— Svi su se složili protiv mene, Boško . . . a ja za Juricu ne ću, jer mi on nosi g j e r d a n!

— Gjerdan ti nosi! Pa i treba da mu ga poneseš! —

— Eh, ali na sebi! Ali on hoće novac, onako neprobijen i to za svoju trgovinu! A ja ne dam, niti ću za nj poći . . . pa eto! —

— Nego za koga? — zadrhta čobanče od radosti i nade te stupi korak bliže.

. . . — Za drugog kakva, koji mi ne će odnijeti gjerdana. —

Boško je čvrsto uhvati za ruke i klikne:

— Ja ti ne bih odnio gjerdana, Petrice, već bih ti još . . . —

Ali ga ona prekine:

— Eh, pa to ne može biti, jer ti se ne ženiš . . . ali mi ipak pomozi! —

— Da ti ja pomognem? . . . a kako? . . . Nego, znaš, dodji ti, Petrice, sa mnom večeras . . . Ja znam kolibu pudarsku u vinogradima, sad je prazna . . . A kod kuće, može biti, da nas otac ne bi primio . . .

— Pa kako to misliš? Ili je zar moguće? —

— Moguće! I kako da je moguće! Ta spominješ se, preklani, znaš . . . onaj Rusko, kad je umakao Jôlu, nije mu ni osamnaest godina bilo, a kasnije su se i vjenčali . . . Što? —

— A maja? . . . A ujak Tane? . . . Ja nikako ne ću! Ja bih htjela samo onako . . . —

— Kako samo onako? —

— Ja bih ti donijela večeras i dukate i talijere . . pak da mi ti probiješ gjerdan, kako ga više Jurica ne može imati . . . —

Bošku se nenadno preobraziše i lice i oči, te jedva dahne:

— Eh pa dobro, a kako ćemo to? —

Onda sjedoše pod grm, da se dogovore, ali se prije obazriješe oko sebe posvuda.

Podnevno sunce obasjavalo ih padajući strmo kroz ogranke šume, a oni se dogovarali držeći se za ruke i licima blizu jedno drugoga. Ali se nijesu ljubili kao što činjahu prije, jer su to za njih bili veliki časovi, već samo šaptahu, gledajući se pouzdano u oči.

Ugovoriše, kako će se odmah iza večere sastati više kuće kod starog krsta, gdje će Petrica donijeti

novac, a popodne će od starog Zele izmamiti svrdlić na okretaljku, pa i trupac drveni, na kojem se gjerdani vrte. Odatle će brzo pobjeći u pudarsku kolibu medju vinograde i gjerdan će do zore biti gotov!

— Tada ga ne će Jurica! —

— Tada ga ne će Tane, — kliktahu radosno i malo što ne zapjevaše.

— A čoju . . . i konac . . . i iglu? — pitao Boško strepeći od radosna nemira.

— I čoja . . . i konac . . . i igla . . sve je već na mjestu! — udaraše Petrica svojim malenim dlanima i nadoda:

— Samo da ne okasnimo . . . ili da nas ne uhvate . . . A što misliš ti? —

— Samo dodji . . . ! — reče Boško i već htjede da je pritegne k sebi. Ali kad je opazio, kako već dršće, poboja se, da je ne preplaši još jače, pusti jê i šapne:

— A ti sad hajde, da nas tkogod ne vidi! —

Jesensko se popodne oteglo vrlo dugo, no lagani oblaci kao da htjedoše uskoriti večer i tako prikratiti nemirno očekivanje te lude djece. Nijesu ni mislili pravo o tome što čine, a Petrica već ne znadijaše koga većma ljubi: Juricu ili Boška. Čutila je jedino, da medju njom i svagdašnjim joj iz djetinjstva drugom nema onake pregrade, kakvu osjećaše medju Juricom i sobom, sve kad i sami bjehu. Mislila je onog dana samo o tome, kako da spase gjerdan, a Boško na to, da će biti samo njih dvoje u pudarskoj kolibi.

No makar koliko dugo ono popodne bilo, ipak je došla večer, tamna, bez mjeseca i zvijezda. Lagan no hladan večernjak šumio krošnjama dubrave, dok

su oni trčali jedno uz drugo, spotičući se kamenitim puteljkom i premećući svoj teret ispod jednoga pazuha pod drugi. Ispočetka je Petrica nosila u nekakvoj vrećici novac, a Boško trupac, svrdao i čoju, no kad je djevojčici doteščalo, izmijeniše stvari.

Još pred zalazak sunca Petrica reče majci, kako će ponijeti u kulu za ujca izabrano groždje i ako okasni, da će prenoćiti tamo ili da će je ujak dopratiti natrag. Radi toga stara Marija bijaše posve mirna, ali je ipak češće preko ograde zagledala, vraća li se njezina kći.

Pudarska koliba bijaše dosta daleko i visoko na brijegu, ali su se bjegunci jako žurili i za po sata prispješe zadahtani tamo. U kućici bila potpuna tmina i Petrica se istom onda spomene, da se nije pobrinula za svijetlo. No Boško brzo užeže komadić voštanice, koju bijaše ponio u džepu, a to je bio ostatak božićne svijeće, i postavio ga u izdubinu zatvorena prozorčića. Pa dok je on krupnom mandalicom pričvršćivao klimava vrata, Petrica je razgledala unutrašnjost kolibe. I na svoje veliko čudo opazi u kutu malen, nizak krevet sa nekoliko prostrtih, mrkih kabanica.

— Boško, ne zatvaraj, mene je strah! — usklikne ona i, zbilja, cijelo joj se mladjahno tijelo lagano treslo.

— To je ostala pudarska postelja, — reče Boško, kao da pogadja njezine misli, ali ipak zamandali vrata što je mogao čvršće.

Kad se okrenuo, gledala ga Petrica ustrašeno i začudila se njegovu mrkom i ozbiljnom licu. Pa da nekako prikrije svoj strah, brzo stade redati trupac, svrdao i vrećicu po zemlji usred kolibe, neka bi Boško mogao započeti naumljeni posao što prije.

I sjedoše jedno do drugog pokraj trupca mučeći nekoliko časaka, tako da se čulo samo njihovo ubrzano dihanje.

— Hajde, počni, Boško, — reče Petrica, a on zbilja posluša i prihvati se rada: ona je pridržavala talijer i ručicu svrdla na okretaljku, a Boško je vrtio. No kako bijahu nevješti takovu poslu, svrdao bi se svaki čas okliznuo s glatkog talijera, pa i zato, što su im ruke obadvoma drhtale. I svaki čas pogledali bi jedno drugomu u oči i nasmiješili se ; a kad bi im se kod posla koljena dotakla, Petrica bi obrnula glavu i odmakla ga nešto, no ono bi se i samo povratilo u prvašnji položaj.

Njihova radnja napredovala vrlo slabo, jer ih hvataše sve veći nemir, pa kad jedan talijer pod trupac kliznu, pogleda Boško Petricu čudno i reče:

— Ne mogu više! —

A onda složiše oboje ruke u krilo i smeteno se gledahu.

Medjutim je i svijeća posve dogorjela: posljednji komadićak stijenja zasvijetli posljednjim plamom i ugasnu na razlivenom vosku.

— A što ćemo sad, Bože moj dragi! Jadna ti sam, majko moja mila... što će to biti! — uzdisala Petrica prigušeno i obazirala se nemirno po tmini. I od pusta straha pritisne se uz Boška, a on je čvrsto ogrli i stade ljubiti žestoko u usta...

— Ne, Boško, kud ćeš to sa mnom! — reče prigušenim glasom, kad je stade nekamo vući u mraku. No ipak mu čvrsto, u strahu, obavijala oko vrata tanke i gole ruke, jer joj se na uzdignutim mišicama bili zavrnuli široki rukavi košulje.

. . . .

Preko noći se opet na istoku razvedrilo, pa su u jutro sjajni traci pomladjenog sunca prodrli i u kolibu. Petrica je, kao izmučena, još čvrsto spavala, a Boško se nagnuo nad njom i gledao joj u zažareno lice, ponešto vlažno od noćašnjih suza. Svaki bi se čas priginjao, da jê poljubi, ali uvijek i odustao, nasladjujući se njezinim spokojnim snom. Njegova duga plava kosa visjela strmo nad onim divotnim licem, ali više nije sličila pruću žalosne vrbe u polju, već grivi mladoga lava. I kad se ti zlatni pramovi dotakoše njezina bijelog čela, otvori Petrica oči i nasmiješi mu se krotko.

Odmah se njihove usne spojiše u dugi cjelov i kad ga prekinuše, reče mu Petrica tiho:

— Ja ne ću biti više ničija, nego tvoja, Boško!

Ali joj Boško ne odgovori, već je obavije rukama, te se opet čvrsto pritisnuše jedno uz drugo.

VII.

Petricu su njezini tražili sve do podne, dozivljući je i plačući; no kad se doznalo, da nestade i Boška — s oružjem u rukama i kunući. Strašna se oluja spremala na njihove lude glave, no kao što svježi proljetni vjetrić s planine rastjera mrke oblake, tako i u progoniteljâ, kad ih nadjoše, nestade strašnih i osvetnih misli.

Gledali su tako bezazleno i držeći se za ruke pokorno čekali kaznu, no ipak kao ne shvaćajući, čemu su krivi.

Prvi je zaurlao Petraš na Tanu i oteo mu iz ruke pušku, a majka zaplakala glasno, no vidjelo se, da nije od tuge već s radosti, što je živu i zdravu

nadje. Pa kako u onoj krajini ne bijahu takovi dogadjaji ni rijetki ni čudni, dovršila se ona buka s nekoliko psovaka i prijetnja, a napokon prijateljstvom medju Petričinom i Boškovom kućom.

A Juricu nijesu ni vidjali, jer se na taj glas zatvorio u svoju bijelu kućicu sa staklenim prozorima te ugasnutih, mutnih očiju turobno gledao u svoje lijepo, novo pokućstvo.

Napokon je stari Zele dovršio probijati gjerdan, a Petrica ga sašila baš za Krstov dan, pri koncu mjeseca rujna. Do vjenčanja njihova ne bijaše dugo, no po običaju one krajine i onih zemana imala je poći sa svojima u kolo, na dernek, u ruhu mlade nevjeste i pod gjerdanom, kao već udana žena.

Bilo te jeseni i kišnih dana, ali na Krstov dan obilato sjalo veliko sunce i silan narod išao svim putima k bijeloj crkvi na brežuljku. Svuda se po stazama bjelasale snježne košulje, modrili sadaci, žarko rumenio skerlet i živo blijeskalo srebro na muškim jačermama, gdjekojem gjerdanu i mnogim djevojačkim srebrom okićenim kapama.

Momci pod oružjem izmetali srmom okovane puške, iz kojih bi se izvio tračak plavkasta dima, pa se gromki zvukovi razlijegali medju još zelenim brdima, gdjegdje prošaranim žutorumenim, javorovim lišćem.

Na crkvi slavila sva četiri jasna zvona i lepršali veliki barjaci, pa se Petrici činilo, da je ova svečana buka samo radi nje. Stupala je medju ujcem i majkom polako i nastojala, da se uspravi, ali joj golemi, teški gjerdan pritezao mladu glavicu k zemlji.

Boško je medju drugim momcima išao nekoliko pred njom, i on u lijepoj svečanoj odori, s oružjem i crnom, svilenom kitom na crvenoj kapi. A Pe-

trica je na svakom koraku zveckala gjerdanom i šuštala nizom dukata, sklapajući kadikad duge trepavice, da zaštiti svoje lijepe oči od blijeska svojih do stopa nanizanih talijera.

Čudno je bilo gledati svečanu zbilju njezina djetinjeg lica i sjaj mrkih joj očiju, kad bi pridigla nisko spuštenu glavu, da pogleda Boška. Ne obaziraše se nikud, kao da je znala, kako su sve oči uprte u nju, i mučaše slušajući žamor, zveket i šum.

Što se više bližali crkvi, hrpe naroda postajale sve gušće i uzduhom se razlijegali sve jači hici pušaka i cilik zvona ; bivalo sve raznoličnije i življe, a jarko sunce punog dana poigravalo jačim blijeskom po šarenilu i vrevi.

Kod ulaza u crkvenu ogradu obazre se Boško i smiješeći se uzmahne glavom desno preda se. I kad je Petrica pogledala tamo, ugleda Juricu pod slamnatim šeširom: jednom se rukom igrao zlatnim lančićem ure na prsima, a drugu nešto podigao, da pozdravi kad prodju. Lice mu bilo nekako zelenkasto, kao da nije spavao one noći, ili se činilo takvo od sunčanog svijetla kroz jasenovu krošnju. Ipak ga nije pogledala, kad je prošla mimo, jer se bojala, da se nasmije. I prodje tiho, samo što je njezin gjerdan, kao sam od sebe, zazujao jako, kad je koračila uz stepenice crkvene ograde.

Kod vrata je Boško pričeka, te kad su se pogledali i pružili jedno drugomu ruku, nasmijaše se glasno kao djeca.

Ali oštar cilik blizih zvona i sve češći puščani hici zaglušiše i njihov smijeh i veseli žamor mnoštva : sve se stade slijevati u jedno sa svijetlom sunca i jakim mirisom zemlje, u golemu, silnu pjesmu, što se snažno dizala k tihom i plavetnom nebu.

LJUBAV.

I.



gdjekojem bijelom seocu oko mekanih i vlažnih dolina rijeke Krke nadje se i po koja obitelj gospodskoga soja. Osim onih, što dodju pak odu, izmjenjujući jedna drugu, bilo i takve gospode, koja se rodiše u tim selima te ondje misle i umrijeti.

To su veći posjednici u gradskom ruhu i običaja gospodskih, a žive od obradjivanja zemlje. Seljaci im kažu „gospodaru", a ne „gospodine" kao drugima, što dodju pak odu.

Njihove su kuće na kakvu brežuljku medju vrtlima i voćnjacima, kroz koje vijuga oširok put. Velike su, izvana lijepo oklačene, a prozori i vrata omašteni zelenom ili crvenom bojom. Krov od crijepa i redovito crn, jer su te kuće stare i popravljaju se vrlo rijetko.

Stari vlasnici takovih imanja govorili obično talijanski i imali veliku biblioteku i po koju umjetničku sliku na išaranim zidovima. Neki od njih učili čak u Italiji i svaki čas odlazili nekamo na put. Ženili se istom poslije četrdesete godine života sa djevojkama takodjer postarijim iz porodica na glasu i samo zato, da uzmognu kome ostaviti posjed, ali i da potomaka bude što manje.

No ti su potomci njihovi bili posve drukčiji. Iza kako bi više godina zaredice prosjedili u stanovitom razredu kakve najbliže gimnazije, vraćali se doma i ne odlazili više. Nisu čitali ništa do novina, govorili samo hrvatski, ženili se vrlo rano i imali svu silu djece. I tako lagano postajali sve sličniji drugim seljacima, pa im jedino nošnja i namještaj kućni ostajali isti, uza sve što su takova dobra zbog mnogobrojnih i besposlenih nasljednika postajala sve manja.

Bilo takovih „gospodara" oko vlažnih i mekih dolina Krke, a ima ih još i danas i ako posve malo, jer neke od tih obitelji izumriješe sasvim.

Pri kraju Jarebičjeg polja, nekako u sredini medju cestom i rijekom, bila velika, siva kuća na više krila, s mrkim krovom i crvenim prozorima. Uzdizala se na oblu brežuljku izmedju starog drveća, a odmah u blizini dva veća i strmija brijega takodjer obrasla koječim. Pod njima se plavila okrugla jezerca medju ševarom slične boje, pa se vidjela istom sa kojeg od tih visova.

Brežuljci i jezera pa okolne livade i njive na daleko pripadale ovoj kući ; samo po oranicama izbilo trnje, a po livadama veliki busovi svakakva podvodnog cvijeća.

U toj velikoj sivoj zgradi sa mrkim krovom i crvenim vratnicama živio do nedavna stari Kamilo Tomich poslije ženine smrti i udaje kćeri, sa sinom Linom, nevjestom Katinkom i mnogobrojnom unučadi. Umro je nedavna u svojoj biblioteci, gdje je držao i krevet, samo da se zakloni od dječje buke i mirnije uživa medju starim piscima. Lina je vrlo ljubio kao jedinca, pa što mu je taj sin bio vrlo sklon

naucima i knjizi i nastojao kao i on, da im se obitelj ne poseljači. Ali iza njegove prerane ženidbe postao zlovoljan te uvijek prigovarao i nevjesti i njemu radi svake nedaće bilo u čemu. Oni mu bijahu krivi i nerodici i suši, skupoći i lijenosti radnika, a najviše, dakako, mnogobrojnim neprilikama, što slijede iza čestog porodjaja djece.

Zato jadna Katinka bježaše od strogog i ukornog pogleda staroga svekra, kad bi god opazila, da postaje u pasu šira, ali se opet vraćaše k njemu, da ga svojim uslugama blaži. Zapuštala često i djecu, da udovolji njegovu sve češćem zanovijetanju, no on jê ipak dočikao nekim citatima iz svojih pisaca i zahtijevao, da mu odgovori makar što. No Katinka bi, ne razumijevajući što hoće da kaže, samo popravljala na sebi odijelo, uzdisala i crvenila se.

Kad dodje u njihovu kuću, jedva bijaše dorasla, i priljubila se uz njih tako djetinjski, srdačno i milo, da je stari Kamilo dulje vremena zaboravljao njezino siromašno porijeklo i svoju neuspjelu nakanu, da ih rastavi. Dapače joj kadikad govorio i ljubazne riječi a sve zbog njezine dobrote.

Katinka ostade uvijek jednako mila i dobra, ali je vrlo rano izgubila onu nježnu mladenačku svježinu i djetinjsko veselje.

U dvadeset i osmoj godini imala je već devetoro djece i steče neki brižan, zamišljen izražaj. Vitkoća i dražest njezina struka i nošnje pretvori se u neku blagu širinu, kao da bi htjela sve obuhvatiti i zakriliti svojom ljubavi. No vječna bojazan a kadikad i bezrazložan strah u njezinim kretnjama i na njezinu licu učiniše, da nije bila ni za muža ono, što bijaše u početku.

Lino, jedva par godina stariji od Katinke, kad mu otac umrije, nadje utjehe u misli, da će sad počinuti i poživjeti slobodnije sa svojom ženom i djecom. Ali već zamalo spozna, da je ostalo sve kao prije, i začudi se brzini, kojom je prošlo ono vrijeme, kad je mogao misliti jedino na svoje radosti. Jer i ako se starao samo za ljubljenu čeljad, ipak mu trebaše po malo zaboravljati sama sebe. Pa mu se činilo i to, da je zbog očeve smrti postao nekako stariji, a njegove brige da se pomnožaše.

Ipak bijaše sačuvao posve mladenački izgled, pače činio se još zdraviji, krepčiji i ljepši nego prije ženidbe. I djeca mu same zdrave jabuke, no majka kao da je već dala njemu i djeci sve, što je krepko i snažno imala u sebi.

Lino Tomić jedva se sjećao, kako postade muž, pa mu se kratko ljubovanje i samo vjenčanje prividjalo davnim snom. A navlastito Katinku nije mogao zamisliti kao mladu, veselu djevojčicu, kakva je doista nekad bila, već da je ona od uvijek takva: bojažljiva, zabrinuta žena sa čoporom djece oko sebe. Možda i s toga, što mu je to bila prva ljubav te što se upoznadoše, zaručiše i vjenčaše sve tekom jedne godine.

A vidio jê prvi put na malenoj željezničkoj postaji, gdje je njezin otac bio čuvar, medju mnoštvom mladjih sestara i braće.

Tamo se ona i naučila biti pokorna i brižna, ali se zbog mladosti njezine opažala tada na njoj sama radost. A osobito, kad je začula prve ljubavne riječi i još većma, kad je zaprosiše, zasja na njezinu lijepom licu sreća i ponos, pa malo što joj ne zaplamti obijesna radost u srcu.

No sada iz njezina pogleda, govora i svake kretnje prosijeva jedino ozbiljna milina, a žarka joj ljubav postade spokojna i tiha. Rekao bi, da je nestalo svih čežnja iz njezina srca, osim želje, da svi budu zdravi i zadovoljni s njome.

U Linovoj duši ne bijaše tako. Stade ga obuzimati čudan nemir i javljati se neke čežnje, kao od nezadovoljene ljubavi. Nije se mogao pomiriti s mišlju, da je sada jedino otac i domaćin i da je završio mladenački vijek. Osjećao je, da ga je zaokupila strašna pustoš i da je nekom čudnom brzinom dospio k pragu staračkog života, uza sve što mu se jedva navršila trideset i druga godina.

No Katinka ne opažaše nemira svoga muža, već mišljaše, da i njega muče iste brige: uprava zapuštenog imanja i djeca. Ali se Lino malo starao za imutak, a djeca bijahu pod okriljem postojane majčine ljubavi. Pače i razgovarati se o rodjenim osjećajima prestadoše davno te su govorili samo o izvanjim dogadjajima i kućnom radu.

Katinka je čvrsto vjerovala u njegovu ljubav, i to joj bilo posve dosta, pa i ne pomišljaše, da dube po njegovoj duši ; samo nastojaše svom snagom, da mu ukloni što više briga a radost umnoži. I kad bi opazila, da je više nemiran ili tmuran, molila ga, da kamo ode, ne bi li se drugdje razveselio i došao vedriji k njima.

Ali on bi se baš tada jače namrštio i ostajao doma ; hodao nemirno po velikim sobama, kao da je htjede time kazniti i pokazati joj, da je ona svemu kriva. Taman kao i otac njegov, kad bi je gledao ukorno i naglašavao oštro citate iz starih pisaca.

I poče se buniti protiv tih osjećaja, što su mu više zahvaćali maha po nutrini i stala mu dušom bujati tmurna čuvstva i tamne misli, baš kao divlje busenje i grmlje po njegovim zapuštenim poljima.

Tako se vukli zaredice proljetni, ljetni, jesenji i zimski dani jednolično i dosadno nekoliko godina, ne donoseći ništa novo i bez ikakve svježe radosti. Jedino svake godine dočikahu obiteljski dogadjaj, koji za njih već i ne bijaše novost: porod krepka dječaka ili lijepe djevojčice. I njihova se kuća orila to više radosnom krikom, puneći majčino srce tihim blaženstvom, a očevo prijegorom šutljivim i teškim.

II.

Bijaše rano i blieštavo srpanjsko jutro, kad Lino Tomić, ne pregovorivši svojima riječi, izišao s knjigom pod pazuhom i uputio se na desni brijeg povrh jezerca. To je bilo iza nekoliko dana njegova mrkog samotovanja i nemirne šetnje po praznim hodnicima i gospodskim, simetrično uredjenim sobama.

Žita na onim njivama, što bijahu zasijane, već su zorila ; kukuruzi bili i okopani i ogrnuti, a na močvarnim livadama bujala slobodno svakojaka trava, pa nije bilo što ni da se radi ni odredjuje: zemlja sama plodila srčući plamen sunca.

Brijeg i sad mokar od rose disao svježinom, a uzduh još neustitran žarkim suncem, ohladan i tih.

Kad se je Lino našao na maloj ravnici vrh brijega, stade i zagleda se u obasjanu dolinu. Iz nje se izvijale lagane, modrikaste pare, jer je orošena zemlja sve požudnije upijala sunčani žar. Dolina bijaše s brijega

divna, te je Lino i zamišljen i ganut dugo promatrao plavilo jezera i trstike, žutkaste njive, zamagljene livade i duge redove visokih jablana, što se kočili po ravnici.

Najednom se lagano trzne ugledavši, kako se baš sred polja, kod raskrižja poljskih kolovoza, uzdiže k nebu tanak i visok pramen dima.

Ondje je, medju gustom hrpom jablanja i drugih drveta, bila nekakva i već odavna nenastanjena kuća. Pripadaše sada, svima u dolini nepoznatu gospodinu iz daleka, koji jê bijaše, po svoj prilici, već i zaboravio. Sagradi jê neki Talijan Donatti, Bog sam zna kada, i posve čudnovatu: sličila više crkvi nego poljskomu, gospodskomu dvorcu.

Imala ovisok, uglat toranj bez šiljka, niži i širi od običnih zvonika, a u njemu i zvono. Ne bijaše veliko baš kao crkveno, ali dosta obilato te je još i sad visjelo ondje. Stari se ljudi sjećali, da je ono nekad i zvonilo gospodi pred večeru i objed, ali mnogo godina prodje, što mu glasa ne čuše, pa već i zaboraviše, da je ono još tu. Jedino se za kakve strašne oluje čulo, kako bi zakucalo i jeknulo, jer bi ga zanjihala snaga vjetra. A inače šutjelo ono uvijek, kao i cijela ta starinska, zaboravljena kuća.

Bila i nekakva priča o njoj i tome zvonu, koju su težaci pripovijedali svakomu, tko ih zapita.

Onaj talijan Donatti došao odnekud u lov i vrlo mu se svidjelo ono mjesto. Tamo bio u poljskoj šumici mali buk potoka i mlin, a nigdje u dolini ljepših livadica ni pitomijih vrtova. Napokon je to mjesto kupio, podigao tu kuću i nastanio se u njoj sa lijepom, mladom ženom. Jedino zimi odlazio u grad, no i tad se, koji put, amo vraćao. Govorilo se, da bi-

jaše bogat čovjek i seljacima tako dobar, da ga od milinja prozvali Zlatanom.

U to doba bio u Medjuriću parok, prikladan mladić i veseljak, pa se brzo sprijateljio s njima i dolazio svaki dan. I tako je trajalo dosta dugo. No jedne proljetne, kiševite noći, baš onih dana, kad Zlatana kod kuće nije bilo, čuli su bliži komšiluci zvono s tornja, ne baš da zvoni, već nekako čudno breca, kao da ga grčevito trza ustrašena, očajnička ruka. No sutradan to i zaboraviše, pa istom poslije dva tri dana, kad kuća ostade svejednako tiha, podjoše seljaci tamo, da vide, što je od njihove gospode. Ali ni Zlatana ni mlade gospodje nije bilo ondje, niti su ikad više doznali, kako ih nestade. Istom kad poviriše u toranj, spopade ih užas od onoga, što tamo ugledaše. Na konopcu zvona visio ukočen, zgrčen, izbuljenih očiju i mrtav mladi parok.

Zapodjene se istraga, ali se nikad ne doznade pravo, što se dogodilo one strašne noći. Došao i biskupov izaslanik i selima one župe naredio strogu pokoru i post. Iza toga morali svi komšiluci u veliku procesiju: skinuli ono nesretno zvono i uz kletvu potopili ga zajedno s konopom u jedno od onih jezerca pod brežuljcima.

Istom poslije mnogo godina, kad se već zaboravio čitav dogadjaj, koncem jednoga neobično sušna ljeta izvukoše čobani to zvono i postaviše na staro mjesto. Konop bijaše već izagnjio, a oni ga i ne zamijeniše drugim. Ali kuća ostade i nadalje pusta, pa u nju nije zalazio ni novi gospodar, kojemu kapa snije dopade: sve je u njoj stajalo kako i za predjašnjih gospodara i tako trunulo. Jedino što je su-

sjedni mlinar kadikad rastvarao prozore i štošta kojekako pričvršćivao, kad bi se raspalo.

Radi toga se Lino i začudio gledajući izvijanje dima, kao da se ona kuća probudila iz duboka sna i pomladila začinjući novi, veseliji život. Baš sada mu postade zagonetnija i gledao tamo gotovo sa strahom, kao što bi u mrtvaca, da opet stane disati.

Željan bilo kakve novosti ne uzmože odoljeti, a da ne sazna što prije, zašto je onaj dim. Ipak malo zastade kao neodlučan i svedjer gledajući ono mjesto, ali napokon stade gotovo trčati niz strmi brijeg k sredini polja. Obazirao se svaki čas i desno i lijevo, ne bi li našao kojega seljaka, no cijelo polje bijaše pusto.

Kad je zašao medju tamnozelene kukuruze i visoki sijerak te vijugao mrginjima poljskim, začuje puščane hice. Ti kratki zvukovi oživješe i onako veselo jutro i ne začudiše ga, jer je znao, kako je u njihovu polju lovaca svakog ljeta. Tada se po gustim žitima javljaju mnoge prepelice, što namame lovce iz bliza i daleka, i pucnjava u polju bijaše obična stvar. Zato je Lino još uvijek mislio na taj zagonetni dim iz puste kuće i jedva čekao doći tamo.

Iznenadio se istom onda, kad mu se kod nekog jarka, presvodjena rakitom, ukažu najprije vrhovi visoko uzdignutih dvocijevka, a napokon dvije dame u lovačkim odijelima. Jedna bila mlada i visoka djevojka sa zlatnom kosom ispod modre kape i velikih, tamnih očiju ; a druga, nešto starija i njojzi jako slična, pa je Lino odmah pomislio, da će to biti sestre ili mlada majka sa kćerkom.

Vidjao je svakojakih lovaca, ali ženskih još nikad, pa ga taj susret u njihovu polju toliko za-

blenuo, da je odmah stao i zagledao se u njih. Onda ih je pozdravio i šeširom i dubokim poklonom ne znajući ni sam za što. Srdit na sama sebe to većma, što mu jedva odvratiše pozdrav, nastavi koračati još žurnije, da im se što brže ukloni s vida. Bazajući medju žitima vidje još nekoliko gospodja i gospode u sličnim odorama i s dvocijevkama i psima, ali nastojaše, da ih ne gleda.

A kad napokon stiže mrkoj, osamljenoj zgradi, učini mu se kao i svagda pusta i istom iza nje ugleda sijedog i njemu dobro poznatog mlinara, gdje izvana popravlja neke rasklimane vratnice prizemne sobe.

Stari ga mlinar pogleda i prekine za čas posao, a onda nastavi kuckati po trulim daskama. I mjesto da mu odvrati na pozdrav zabrinuto reče:

— Zaista, gospodaru, neobična gospoda, da ih takovih ne vidjeh u svome vijeku!

Lino se začudi starčevu govoru, ali je odmah razumio, da se tiče kakve gospode, što se nastaniše ondje za vrijeme lova, i baš one, koje vidje na svom hodu kroz polje. Zato i ne upita više, već sačeka nove starčeve riječi:

— Ljubazna gospoda i naša čeljad, ali . . . Što ih još nijeste vidjeli?

— Vidio sam ih u polju, ako su to bili oni, — reče Lino gledajući rasijano u starčev posao.

— I ženske? Vidjeste li i njih? . . . Dobra i vesela gospoda, ali obijesna strašno, a ženske . . . Eh, što treba reći!

— Pa što to rade, da im govoriš tako?

— Eh, što rade! Ta eno vidjeli ste i sami! Zametnu se puškama pa u lov! . . . Je li to za njih? A ovdje u kući . . . Ja ne znam kad ona čeljad spavaju.

Nešto popodne i malo u zoru, koju dočekaju svaku noć, valjajući se svi zajedno po ledini!

— Nego što će drugo, kad je ovaka vrućina i po noći.

— Da, ali one i puše kao muškarci, piju vino pa pjevaju do svanuća i smiju se tako, da se od njih ne može zaspati čak ni u mlinu.

— Mladi su i zdravi, Lukica, pa za stalno nemaju velikih briga.

— Ta nijesu svi ni mladi, gospodaru. Bit će im po trideset, a nekima i četrdeset godina, pa su mogli steći pameti. Samo Zorka, gospodaru, najmladja od sviju, zaista je mlada: njoj nema još ni dvadeset . . . Pa kako je to, da vi prije ne znadoste za njih?

— Nijesam odavna izlazio do jutros, i nitko mi ne reče o njima. A jesu li odavna ovdje?

— Tako, bit će tri, četiri dana, ne više.

Starac nastavi kuckati, a Lino ga gledaše muče, ne znajući što da reče.

Stražnji zid stare kuće crnio se od vlage i sjene, a i sve drugo odisalo mokrinom i hladom. Gore iz kuhinje dopiralo kroz otvoren prozor tuckanje noževa i prijatan miris, a sve življe pucketanje iz polja.

Lino sjede kao klonuo od umora, držeći knjigu u ruci i gledajući zamišljeno u gusti hlad. A starac videći, da niti što kazuje niti ga pita, stade opet govoriti sam:

— U sve ih je neko osmoro, a imadu sobom kuharicu, sluškinju i jednoga momka. To su dvije obitelji i u nekom srodstvu, ali vam ne znam kazati, kako se zovu. Nazivlju jedno drugo samo krsnim imenima, a čuo sam, da su najprije došli načelniku našemu u goste. Govore, da će biti iz Srbije ili Srijema;

tako nešto iz daleka, jer ne zbore baš kako mi. No svakako mora da su bogata gospoda: puna su kola svega dovezli iz grada sobom.

Lukica napokon zašuti. Linov postojani muk ušutka i razgovorljivoga starca, te osim svedjernog kuckanja na podu ne bijaše sada nikakovih glasova.

Tik kućnog zida stršilo veliko busenje trubeljike i koprive pa nekog ljubičastog cvijeća na rutavim stabljikama. Po njemu zujale pčelice i časomice padali maleni žutkasti leptiri. Žega, koja već nastajaše u polju, nije se osjećala na tom sjenatom mjestu.

Kad starac kojekako zgotovi posao i raskrili vratnice one prizemne sobe, Lino se digne, da pogleda, što je unutra.

Odmah do prozora ugleda pisaći stolić, na kom je bilo nešto papira, crnilka i dvije uvezane knjige, pa u maloj, modroj vazi velika kita svježa poljskog cvijeća.

Dalje uz vrata visjeli dijelovi ženskog, ljetnog odijela: suknja od plavetne svile, bijela, čipkasta pregača, koja moraše biti laka kao pahulja snijega, i velik slamnat šešir sa uskom, ružičastom vrpcom i s nešto sitna cvijeća. A na samom divanu suncobran od crvene svile i duge, bijele rukavice povrh njega.

Podalje u kutu nizak, poljski krevet takodjer s kojekakvim ženskim stvarcama: kratke suknjice, prozirni haljeci, srebrom vezeni pasovi, pa velika, otvorena kutija, iz koje su virile čipke s okrajaka snježnog, laganog rublja povezana crvenim vrpcama.

I čitava soba odisala hladovinom, mirisom poljskog cvijeća i kolonjske vode.

Vidjelo se po onome prijatnom neredu i šarenilu nježnih predmeta ženske nošnje, da je to soba kakve mlade i bezbrižne djevojčice, koju prati postojana sreća i svedjerna radost.

— Ostale su sa svojim muževima po drugim sobama, a ovdje se smjestila Zorka, koju sam vam spomenuo malo prije, — progovori opet stari mlinar.

— Znam, — reče Lino, gledajući nepomično u sobu i udišući onaj opojni dašak, što je pršio kroz širom rastvoreni prozor.

— Znate? — upita začudjeni starac, no Lino i ne odgovori, već postaja tako još malo, a onda se namršti i brzo korači u voćnjak prema žutkastom, prašnom kolovozu.

Lukica zaklima glavom i promrmlja nešto za njim, a Lino se ustavi i zapita:

— Što si to rekao sad?

— Ništa, tako... Rekao sam, da je kao sudjeno, da se u ovoj kući dogadjaju čudne stvari. No, zbogom gospodaru. Pozdravite svoju dobru gospodaricu i neka joj Bog dade zdravlje!

— Hoću, Lukica... i tebi! — vikne Lino i ne obazirući se već čvrsto stiskivaše knjigu pod pazuhom i koračaše hitro zaraslim voćnjakom, kao da želi sakriti svoje lice i svoje misli. Zastao je i pogledao samo još jednom i plašljivo u stari toranj, i to kad začu iz kuhinje zveket od nečega, što se nenadno srušilo.

Gotovo bježeći brzo stiže na već užareni put, koji se vijugaše medju zrelim žitom i cvjetnim livadama sve do pod brijeg, na kojem se oštro isticala njegova kuća.

III.

Primičući se breščiću svoga doma sagibao se to jače Linov krepki i muževni struk, kao da se izmoren vraća s naporna rada. Lice mu bijaše u potpunoj opreci prama snažnom tijelu: bijelo i nježno kao u gospodjice gradske. No sada ne bijaše srdito ili tužno, već je imalo izražaj kao u čovjeka, što ga ojadiše kakvom nepravdom. Osjećaše neka gorka i prijegorna čuvstva poput djevojke, koju prerano odvedoše s plesa, uvjerenu, da joj za to svakako pripada koja naknada. Išao je lagano prašnim kolovozom, prisluškujući sad pucketanju u polju, a sad pjevanju ševa, što se njišući krilile više nepomičnog klasja.

I ne dižući očiju, prispije k svome brdašcu te ostavi kolovoz, što se duljio pod selo. Hod mu se uz brijeg jedva čuo po sipkoj zemlji i mekom busenju, a korači brže istom onda, kad je u najbližem hladu velikog oraha ugledao lik svoje žene.

Po svoj ga je prilici odatle dugo izgledala, jer čim ga opazi, brzo mu je zamahnula jednom rukom, zanjihala s djetetom u naručju, a zatim kao govoreći nešto pokazivala mu bijeli očev lik ožaren podnevnim suncem. No djetešce neprestano vrtjelo glavicom, ne mogući pogoditi, kamo mu majka htjede svratiti pogled.

Lino časkom stade, zagleda se u svoju ženu sa najmladjom kćerkom na ruci, pa onaj neprijatni izražaj zamijeni nježan osmijeh na njegovu licu. Činilo mu se taj časak, da ih već davno nije vidio. A zatim velikim koracima, mašući im objema rukama i s istim smiješkom na usnama pospješi k ženi,

koja se primicaše iz hlada k njemu, da se što prije sastanu.

Dugoljasto joj lice bijaše blijedo i krotko kao uvijek i cijela njezina pojava osobito mila, a jedino široka oprava visjela nekako neskladno na njezinu visokom stasu. Ali svijetla, kestenjasta kosa obavijala joj skladnu glavu jednostavno i ljupko, te su blage, smedje oči ispod tankih obrva i dugih trepavica davale njezinu liku osobit i zagonetan čar.

Kad se približila k mužu, zadrhta joj blaženstvom čitavo tijelo, no za čas se javi na njoj i pritajana bojazan: rekao bi, da mu htjede saopćiti kakvu neugodnu vijest. No prije nego mu je mogla išta reći, začuje se od kuće niz tratinu trka mnogih nogu i vesela krika njihove djece.

Bijahu gologlavi, u sličnim ljetnim opravicama sputnim i čistim, no ponešto okraćalim gotovo svima. Na prvi pogled jedva se moglo razabrati, koje je starije bilo; svi su jednako žutkaste kose i sjajnih, radosnih očiju. I u trku tako naglo obuhvatiše očeve noge, da ga gotovo prevališe vičući glasno:

— Djed je došao!

— Došao djed, ćaće!

— I donio oraha!

— Rakije i smokava!

— Tebi je donio duhana!

— A meni torbicu vezenu!

Bijaše ih devetoro s onim u naručju.

— Je li to istina? — zapita Lino.

— Jest, došao mi je otac odmah, kako si otišao u polje, — reče Katinka, gledajući nepomično i sa strahom u muževo lice. No kad je opazila, da ga ta vijest nije uzbunila, već da se prijazno smiješi, uz-

dahne, kao da jê minu velika briga. Onda ga prihvati za ruku i čvrsto je stisne.

Lino ne mogaše ni maknuti od ručica djece, što se oko njega splele, pa istom onda, kad je voćnjakom u blizini zašumio običajni vjetrić ljetnog podneva, uhvati ga Katinka čvrsto pod ruku i povuče k domu, gledajući u njegovu od znoja mokru kosu.

Pred kućom na kamenoj klupi sjedio starac u službenoj odori željezničkoj, a to bio otac Katinkin. Bit će i tri godine prošle, što se ne pohodiše, pak se Lino vrlo začudio njegovu propalom i izmučenom licu. Došao je pješke sa svoje postaje dvadeset kilometara daleke, pa je trudom podigao svoj zgrbljeni stas, da im dodje u susret i da ga pozdravi. Lice mu odavaše potištenost i smetnju, pak se čudno isticalo pod novom službenom kapom sa svijetlim željezničkim znakom: kolom krilatim. No ostala uniforma bila već izblijedjela od česta pranja i na nekim mjestima zgužvana, a neka se izlizana mjesta neugodno laštila.

Katinka i ne gledaše u oca nego svedjer u muževo lice, da razabere, kako će ga se dojmiti njezin starac.

Lino mu pristupi ljubazno, no ipak joj se učini, da mu nije ugodan taj susret. Opažala je, da smiješkom kuša prikriti neugodan osjećaj, dapače neku odvratnost prema tastu, koji se činio zbilja jadan u svojoj staroj uniformi i novoj kapi. S tim više što se opažalo jasno, kako se njezin otac nekako ponosi i sokoli svojom m o n t u r o m, gladeći je ozbiljno i često, kao da je ona i na tom sastanku poglavita stvar.

Pogledala je zatim u prosto, ali fino, gospodsko odijelo svoga muža od žutkasta ruskog platna i njegov skupi panama-šešir, a onda u mali „bonet" svoga oca, pa je obuze želja, da se sakrije gdjegod i isplače tužni i njoj samoj nejasni osjećaj.

— Zdravo, zete!... Kako si? — reče stari Ilija pružajući mu svoju suhu i namreškanu ruku na način, da se odmah vidjelo, kako bijaše dugo vojnik.

A Lino ne znajući, što da mu reče, smete se malko, a onda se odlučno prigne i poljubi čvrsto starca u usta. Ilija prosja od zadovoljstva, pa se i ocu i kćeri napuniše oči radosnim suzama. A i Linu kao da je odlanulo, jer napokon sretno izvrši svoju dužnost i postade veseo i razgovorljiv.

U kući razgledahu starčeve darove, koji se Iliji i ne prividjahu toliko siromašni, kao kad ih donese u tu gospodsku kuću. Zato mu se i činilo lakše priopćiti Linu glavnu svrhu svoga pohoda, od čega ga sve jutro živo odvraćala Katinka. Ali je ipak odgodio taj razgovor do poslije objeda, kako se ne bi pomislilo, da dodje samo zbog toga. A njegova zgoda, u kojoj je htio zatražiti zetovu pomoć, bila je ova.

Udavaše dvije kćeri na jedamput i to stariju za poštara, a drugu za vodju oružničke postaje, pa eto obje u dobro i pošteno. Zato mišljaše, da se time može podičiti i pred Linom.

No uza sve škrto i oskudno življenje ne bijaše u starca ni novaca ni veresije, pa htjede zamoliti u imućnog zeta kakovu pomoć. Dapače, ako ga dobrovoljna nadje, da im kumuje i dodje na pir.

Mislio je, da za to ima dovoljna razloga, jer kroz svih deset godina, otkad mu dade kćer, ne zatraži u njega ništa, dapače mu nije dodijavao ni češćim pohodima. Misleći na svoju dugu i napornu službu, prije u vojništvu a zatim na pustoj, osam-

ljenoj postaji, pa na trudni odgoj mnoge djece, či-nilo mu se, da ima pravo na ljudsko smilovanje i pomoć, a pogotovo od svojih. Znao je takodjer, da ga drže za dobra i poštena čovjeka, i ako imadjaše jednu, ali ne baš veliku manu.

Ta što će da radi, pun teških misli i briga te čekajući noćne vlakove ili se dižući zorom, da pregleda beskonačnu prugu kroz kamenu pustoš! A često mokar i naskroz prozebao ili pak ispržen gorkim suncem! Ta i njemu trebalo kakve utjehe, dok je u kući bilo samih briga; a opet imadjaše vlastiti vinograd i nije uzimao od plaće za tu jedinu utjehu niti je time štetio obitelj.

Kad je stari Ilija ispričao svoje noćno putovanje kćeri i Linu, pa kako je teškom mukom našao zamjenika i dobio dopust, ponestade razgovora medju njima. Stari je gladio okupljenu djecu, skidao i stavljao svoj „bonet" na glavu i napokon predloži, da kušaju rakiju, koju donese.

— Danas će u vas okasniti objed, — reče im.

Iza nekoliko čašica stari Ilija osokoli se i oživje, pa odluči, da ne čeka popodneva za svoju molbu, već odmah prijedje na glavnu stvar. Najprije stade pripovijedati o svojim budućim zetovima, naročito hvaleći njihovu mudrost, pa se činilo, da htjede reći, kako oni ne zaostaju mnogo ni za Linom.

Sunce sve jače pripicalo i muhe prolijetale u sve većoj množini, a soba se punila neugodnim vonjem dima iz starčeve zagorjele lule. Djeca se valjala po podu žvačući smokve, kotrljajući razbite igračke i natežući nekakva kržljava i napola ogoljela mačka.

Iza svake čašice postajaše Ilija sve nježniji i govorio plačnim glasom, a osobito kad zače pripovijedati o svojoj bijedi. Očito se vidjelo, da pretjeruje, ali i to, da i sam čvrsto vjeruje u istinu svojih riječi, dok je govorio o svom neimanjstvu, dapače o teškoj gladi i golotinji.

— A sad je meni kupiti toliko ruha, i ono... tă za gospodu se udaju! Pa toliko stvari za pir, i ono. Zato sam eto i došao k tebi, jer odakle da pribavim novaca a udužiti mi ne će nitko!

Lino je gledao u njegovo plačno lice, što je na silu htjelo biti laskavo, i male očice stisnute od rakije.

Katinka čujući, o čem je govor, često dolazila iz kuhinje u sobu i znakovima molila oca, da ne govori, te svedjer bojažljivo pogledala u muževo zamišljeno lice i bolni mu izražaj. No svaki put morade se brzo povratiti, jer se nitko na nju ne osvrnu i jer bi je spopao težak kašalj od jetka dima, koga bijaše puna soba.

— Pa koliko bi vam služilo novaca? — zapita Lino.

— Tako, jedno osam stotina forinti, ne manje ali ja ne pitam, da mi ih darujete, nego ću vam učiniti k o n v e n c i j u n, i ono.

— Obveznice mi od tebe ne treba, dat ću ti i onako. Ali ne sada, jer toliko novaca u sebe nemam. Za neko osam dana, najviše... možeš li pričekati?

Starac od veselja zaplaka piskutljivo, potvrdjujući glavom. Skine opet „bonet" i stane trti oznojeno čelo i suzne oči, te opet nešto govorio, što Lino nije mogao pravo razumjeti. A to ga je još i za kumovanje molio.

Katinka ustrašena udje u sobu, no odmah sjede kao od slaboće i opet zakašlja. Držaše još uvijek

dijete u naručju, koje se sada kidalo od plača, dok ga je ona mirila treskanjem i poljupcima. No kad uvidje, da ne prestaje plač djeteta ni kašalj njezin, izidje opet nemirno redeći kosu, koju joj mrsilo rasrdjeno dijete.

I tast i zet sjedjahu jedan pored drugog muče gledajući svaki na različnu stranu, kao da se stide zbog onoga, što su prije govorili.

Djeca se još uvijek kotrljala po izgaženim smokvama i svedjer potezala izmučenog, kržljavog mačka, a muhe sve gušće kružile ujedajući kroz dim i zadušljivi uzduh. Bijaše i vani užaren i tih i samo na mjestu treptao plavkastim svijetlom. Zato je uza sve otvorene prozore ispunjala sobu zadušljiva sparina, prožeta dahom proste rakije.

Lino se zanio u nejasne, isprekidane misli, koje mu ipak stvarahu časovita ali živa prividjenja, tako da je gotovo zaboravio i starca kraj sebe, pa kotrljanje i vrisku djece.

Gledao je kroz prozor u okrugli, bijeli i svijetli oblak na jasnom modrilu visokog neba i nenadno se sjeti one djevojačke sobe u polju i svježine i okrepljiva mirisa, što ga je jutros udisao na onom sjenatom prozoru.

Naročito ona snježna pregača više plavetne suknje živo mu se prividje, pak mu se učini, da mu od njih zalepršа svježina i onaj osobiti, radosni treptaj bezbrižne mladosti. No to je zastrujao mirisan povjetarac iz sjenatog vrta, jedan od onih, što za ljetne sparine nenadno zatalasaju i časkom utihnu.

— Kad mi dadeš te novce, onda ću najprije . . . — zače starac opet maštati glasno.

IV.



Dva dana kasnije, kad je stari Ilija već otišao, spremali se po svim komšilucima Jarebičjeg polja na žetvu, pa i u domu Linovu.

Nešto radi žetve a nešto s toga, ne bi li oćutio slično onome pod sjenatim prozorom, zaputi se Lino u polje, netom je zabijelilo nebo.

Divotno, bijelo svijetlo srpanjske zore ispunjalo čitav vidik, a samo daleko dolje pod brdinama i gudurama na istoku krile se posljednje sjene noći.

Kako bijaše vrlo rano, ne započe žetva još nigdje. Sjede pod veliku, osamljenu rašeljku, odakle je mogao pregledati velik dio polja.

Toga jutra ponese pušku mjesto knjige i ako nije imao namjere, da lovi. Imadjaše na sebi ono isto žutkasto odijelo od ruskog platna i mek, slamnat šešir. Pušku je metnuo preko koljena i zagledao se u blago osvijetljeno polje, koje se sada jednako iskrilo bjelinom baš kao i samo nebo. To se bjelasala zrela žita, a kukuruzi, livade i ostalo zelenje takodjer se vidjelo slične boje, jer bijaše zakriveno noćnim kapima. Zato se na tom bijelom svijetlu zore i činilo osuto nježnim cvijecima inja.

Njegovo lice pokazivaše sjetu i čežnju, kao uvijek, kad bi ga se dojmila ljepota, koje ne može proniknuti ni učiniti svojom. Svaka krasna pojava, mjesto da ga veseli, ugodno je mučila njegovu dušu, pa kadikad i bježao od nje, da je s tim jače zaželi. Ali ne bijaše uvijek takav, već otkad jasno spoznade, kako i ljepota i svježina prestaje, pa da će jednom za njega posve nestati i same krasote vječne prirode.

Samo jedamput u životu htjede ljepotu obuhvatiti posve i učiniti jê dijelom svoje duše za uvijek. A to je bilo, kad upoznade Katinku, jednog jarkog, sunčanog dana, u sjeni malenog vrta osamljene stanice. I obuhvatio je onu milotu svim žarom svoje mlade duše, no odmah zatim stade se ona čudno pretvarati u nešto drugo, takodjer dobro i drago, ali ona tajanstvena ljepota zamalo iščeznu poput čarobna sna, kad se zjenicama ukaže zbiljni svijet.

No zato javljahu se očima ili samoj njegovoj duši nove ljepote, što su ga uznosile u neke čarobne krajeve pune užitka i muke, ali kojih nestajaše brzo. No čežnje se ipak postojano vraćahu.

Tako je ne misleći osjetio i ovog jutra na humku, jer je više bilo što da se osjeća, nego misli.

Bijeli se okoliš preobražavaše naglo: iza brda sipaše to jače svijetlo i sad ne bijelo kao prije, već ponešto rumenkasto, a onda sasvim zlatno. Njive požutješe, livade i kukuruzi postadoše jasno zeleni, a daleke planine, što se dosad tamnile, bijahu na istoku plavetne a na zapadu crvene. Jaki mirisi polja osjećali se manje, kao da se potajaše pred tolikim obiljem svjetlosti i šara.

Ali zato stadoše se javljati glasovi sve jasniji i češći, kao da ih bude zrake sunca. Ševe počele treptati nad zlatnim žitima, a pjesmu im sve življe pratio glasan fijuk krupnih prepelica. I gdjekoji cvrčak po granama započe oštrom i zaglušnom cikom, što je mnogo sličila jednoličnom zveketu kosaca tvrdim brusom po tankom čeliku. Mrginji medju žitima zabjelasaše i zacrveniše se ruhom djevojaka i mladih žena, koje su zavraćenih pregača i zavrnutih rukava počinjale žetvu. S njome i pjesme o žarkim

očima, crnim obrvama i struku vitkom; o tananoj košulji i sitnom vezu: pjevahu mladosti, ljubavi i sreći.

Lino osjeti, da u tom zlatnozelenom i obasjanom polju nema sada starosti i bolesti ni tužnih misli, već jedino po kakova tajna ljubavna bol, koja ne potištava, već uzdiže i raznježuje.

Pogleda i k sredini polja u stari toranj sa nijemim zvonom, što se crnio medju gustim zelenilom drveta, pak mu se i on pričinio tihim i sjetnim znakom neke davne, mrtve ljubavi.

— Da, ljepota, mladost i ljubav, to je sve... i samo je u tome život! — pomisli u sebi, uzdahne i ustade, da se spusti u polje.

Preko njega se vijugale mnoge mekane i tihe stazice i podje jednoj od njih i ne misleći, kamo će, jer ga opajaše toliki sjaj svjetlosti i šara, mirisa i zvukova. Pa kad je napokon stao preskakivati s puškom u ruci preko nemirnih potočića, što šumljahu bijelim pijeskom i nagnutim prućem rakite, podade se sasvim mladenačkoj radosti, što mu trepćaše u prsima.

Išao je uklanjajući se i žetelicama i koscima, samo da ne mora govoriti s kime, te je samo iz daljega gledao živahne im kretnje, pa blijeskanje srpova i kosa u zlatnom klasju. Koji put i stade da posluša pjesmu vesela poljskog rada i glasove bezbrižnih ptica. Predajući se čitavom dušom tome užitku i sam brujaše nekakav ritmički i jednoličan napjev, ali mu se činilo, da njime potpuno izražava sve ono, što osjećaše u duši.

Ni onda, kad začu pucketanje u polju, ne skrenuše njegovi osjećaji iz onoga čarobnog kruga, već kao da popunjaše i jačaše one divotne akorde boja

*

i zvukova, što su mu dočaravali žarke oči pod dugim trepavicama i mio smiješak na usnama djevojačkim.

Veliko sunce već bijaše odskočilo visoko i pripičući ubrzavalo dahtanje prirode u naponu snage, kad je Lino nenadno pred sobom ugledao divotan prizor počinka i mirnoće.

Duga medja od kupine, gloga i svakojakog drugog grmlja, savijala se oštro oko ponešto uzdignute ledine, sred koje je ručala šarena hrpa mlade čeljadi. Tu bijaše desetak djevojaka i nevjesta okupljenih oko velike zdjele i drugog drvenog sudja. A medju njima, na protivnim krajevima toga šarenog kruga, sjedila Zorka i neki mladi, sitni gospodičić u c v i k e r u, kojega Lino još nikad ne vidje.

Pomisli, kako je kasno da uzmakne, pa jer su to baš njegove radnice bile, pristupi k njima i pozdravi.

— A mi baš s vašim žetelicama govorimo o vama, jer vas ugledasmo još iz daleka, — reče Zorka i pokuša da ustane.

No Lino brzo pristupi k njoj i izgovarajući svoje ime, pruži joj ruku.

— Zorka Aleksić, — reče i ona. — A ovo je moj vjerenik Dušan Prkić, student prava i posjednik. Došao je za nama jučer i ostaje . . . za koliko, Dušane? Ne znam još ni ja! — i nasmije se.

Njezin vjerenik stajaše već na nogama ali na silu ljubazna lica, no rukom spravnom na poznanstvo i pozdrav.

Bijaše mladićak slabušan i mio, nego zbog nečega vrlo zlovoljan, i prisilan smiješak neprijatno se širio njegovim obrijanim, tankim usnama. Stisne Linovu ruku čvrsto, ali mučeći i opet sjede na pre-

djašnje mjesto i obrne glavu, kao da hotice htjede pokazati svoju zlovolju.

A Lino istom tada pogleda bolje Zorku i začudi se, što ne bijaše onakova, kakva mu se učini na prvom susretu u polju.

Struk joj nježniji, a lice mu se prikaže više prostodušno i blago, a možda i s toga, što je svuda oko krasnih ustašca bila zamusana gustim, kiselim mlijekom i mrvicama, baš kao malo dijete. Ne imadjaše na sebi lovačkog odijela kao onog jutra, već modar haljetak, nešto tamniju suknju i snježnu pregaču, što sve Lino vidje s prozora njezine sobe. Pa i onda u duši, sjedeći s tastom i gledajući okrugle, bijele oblake na plavetnom nebu. Za prvog susreta lice mu se njezino činilo oholo i gotovo podrugljivo, no sada prosijevala s njega jedino nedužna radost.

U desnoj ruci imala drvenu žlicu, na kojoj se takodjer bijelilo mlijeko, a lijevu držaše povezanu maramom, što se mjestimice rumenila od svježe krvi.

— Evo, gospodine, pojedoh vašim žetelicama ručak! . . . No kako je to krasno i svježe jelo! — reče Zorka, gledajući ga svojim plavim očima, koje bijahu sad svijetlomodre kao prva ljubica, a sad tamne kao duboko jezero, kako bi se više nasmiješila ili uozbiljila, a ti se izražaji često mijenjahu na njezinu licu.

— Pa sve je ovdje krasno, — nastavi ona — i ova mjestanca i čeljad . . . baš sve!

No Lino ne odvraćajući na pohvale njezine pogleda u zavijenu joj, okrvavljenu ruku i zapita:

— A što vam se, gospodjice, dogodilo? Vi ste se pozlijedili, rekao bih! — Sve žetelice zažamoriše na jedamput, no kad očuše glas njezina vjerenika, umukoše i oboriše stidljivo glave.

— To je htjela gospodjica žeti i požela svoje prste, — reče ljutito on i opet stade muče promatrati blizu, sjenatu medju, po kojoj se penjahu gusti grozdovi bijeloga cvijeća pavitine.

— Pa i opet ću žeti, čim mi se ustavi krv, — reče prkosno Zorka, a odmah za tim tiho se nasmiješi i pogleda Lina, kao da u njega traži dopust.

— Pa zašto ne bi, kad vas to veseli! A desetak kapi krvi više ili manje . . . — reče on, takodjer smiješeći se i gledajući jê radosno.

— Barem da hoće oprati tu krv s ruke i zaviti je kako treba . . . pa očistiti usta! — progovori Dušan opet, gledajući svedjer na stranu, kao da govori sam sebi.

— Ali me strah, dragi, i pogledati je odvijenu . . . pa da mi ima tkogod . . . — reče kao bojažljivo i otare rupčićem zamusana usta.

— Nije, nego još nešto! Ta nemoj se pretvarati tako . . . tako . . .

— Glupo je li? — klikne ona i naglo zagrne porezanu ruku sve do lakta. A odmah za tim kao u prkos okrene se k Linu i povjerljivo mu reče:

— Hoćete li, gospodine, biti toliko milosrdni, pak mi oprati u potočiću ruku i zaviti jê, ali da ja ne vidim?

Lino se ponešto smete, ne znajući, što bi odgovorio na takvu molbu. No videći kako se Dušan i ne osvrće, već namrgodjeno pripaljuje cigaretu, odgovori pod glas, kao da govori samoj njoj:

— Evo me, da radosno ispunim vašu želju, a potočić je odmah tu blizu!

I zbilja, Zorka se nije šalila, već se hitro pridigne i pruži mu onu zdravu ruku u znak, da podju.

Po načinu njezina obaziranja i hoda opazi Lino, da ona nije samo djetinjasta, već i lukava djevojka, koja hoće da podraži svoga sljubovnog vjerenika, kadgod može, ma da joj on bijaše, bez sumnje, vrlo drag.

Zato se polazeći i nasmiješila Dušanu, ali videći ga svejednako mrka, prkosno trzne ramenom i sadje s Linom k vodi niz zelen, strmenit obrončić.

Kad se ustaviše nad živahnim potočićem, odvije Zorka velikom brzinom svoju okrvavljenu ruku i zaroni jê u studene i bistre valiće. I za malo izvadi zagrnutu, golu ruku, na kojoj gotovo i nije bilo kakve ozlede, te je stade hitro zavijati i opet sama.

No videći, kako se Lino začudio i ozlovoljio s postupka njezina, uspravi se pred njim:

— Ta pomozite, ne mogu sama! — reče i nasmiješi se, kao da bi ga htjela utješiti.

A Lino zbilja prihvati i stade zavijati najvećom pomnjom njezinu ruku i kad bijaše gotov, reče mu ona samo dvije riječi i dosta suho:

— Gospodine, hvala!

Pa sve dok se od potočića vraćali, niti ga pogleda, niti mu reče što, i Lino se već pokaja, gdje podje s njom.

No kad se povratiše i sjedoše na staro mjesto, započe ona da govori s njime još ljubaznije nego prije, a na vjerenika svoga nije se ni osvrćala, baš kao da ga i nije bilo ondje.

Stala je opet hvaliti ljepotu Linova kraja i krasan položaj njegove kuće pa dokazivati, kako su dosadne beskrajne ravnice u Slavoniji. Htjede na silu da joj to i Dušan potvrdi, no on se jedino zlobno smiješio i kimao glavom, kao da porugljivo odobrava njezine

tvrdnje. No za malo ne uzmože ni on odoljeti njezinu veselom čavrljanju.

— Duško, zašto si takav? A jutro je tako krasno i sve je divno! — usklikne ona.

Pa kad je prišla i sjela k njemu, položi joj nježno ruku na rame te gledajući iz bliza njezino milo lišce, stade da izmjenjuje s njome ljubazne i šaljive riječi. Žetelice stidljivo oborile glavu i najednom, kao po dogovoru, pogledaše u sunce i digoše se na posao.

Njih troje ostadoše sami: Dušan i Zorka pripovijedahu Linu o svojim obiteljima u Slavoniji, o svome prvom poznanstvu i napokon, kako dodjoše u Dalmaciju, da provedu ljeto. A naročito o tome, kako su Dušku liječnici rekli, neka što više putuje i veselja traži i time liječi svoju živčanu slaboću.

Crni kosovi i druge ptice poskakivale i cvrkutale po grmlju oko njih, a zveket i šum rada žetelica i kosaca dopiraše s njiva.

U polju nastajaše žega, ali na njihovoj ledinici bilo još uvijek hladovito i svježe, pa griskajući masne uštipke, nastavljahu brbljati veselo, kao da im se žuri iskazati sve, što im bijaše na srcu.

V.



Od toga lijepog jutra ubrzaše sastanci njihovi a ponajviše za toplih večeri onoga sunčanog doba. Ali uza sav česti doticaj sa svima, što ljetovahu u staroj kući, postade Lino sa Zorkom i Dušanom, najmladjim članovima toga šarolikog društva, neki poseban mali svijet. Pa i zato, što bijahu najbliži jedno drugomu svojim osobitim duševnim interesima, sličnim težnjama i mislima.

Večernje sparine nijesu osjećali, maštajući muče i tražeći skrovitim putima mislî ogradjene kutiće svojim neodredjenim željama. No kad bi zastrujali svježi lahori noćni, oživljavali su podavajući se nekomu poetičkom zanosu, kojemu bjehu toliko sklona ta mladenačka srca.

No Lino morade prekinuti, barem za kratko vrijeme, takav neobičan užitak svojoj duši.

Da dodje do novaca, što ih je obećao tastu, morade za par dana u grad, pa kad je napokon opremio i taj posao, vraćaše se jednog popodneva jako umoran, ali zadovoljan svome brežuljku.

Lino ne ostavljaše često obitelji i brzo bi se svojih zaželio: tako i ovaj put jedva čekaše, da ih vidi.

S tim više, što je opazio, kako u ovo posljednje doba njegova Katinka jako slabi i jedva se držeći na nogama silom obavlja kućne poslove, koje bi prije vršila tako radosno. A činilo mu se kadikad, da je i on kriv bljedilu njezina lica i ugašenomu i žalostivomu pogledu.

Radi toga i smišljaše putem, kako će je srdačno zagrliti i kakve joj ljubazne riječi prišapnuti, čim se sastanu.

Ali kad se tiho uvezao u hladovito i travom zaraslo dvorište za kućom, očuje brze i vesele glasove starog i odavna zapuštenog glasovira. Taj je glasovir dugi niz godina stajao u kutu zabitne sobice i gotovo zatrpan svakojakim, malo potrebitim stvarima.

Još prije ženidbe, kad bi se kasno noću vratio od Katinke, sio bi k njemu i uz tihe zvukove sanjario o skoro proživljeloj sreći. Ali od tada ne bijaše se toga glasovira nitko ni dotakao.

Zato ga i presenetiše ti živahni zvuci, baš kao onda dim iz stare, zapuštene kuće, kad ga je iznenada vidio sa breščića povrh jezerca.

No iza prvog čudjenja pomisli, da to ne može biti drugi već Zorka, pa zadrhta i osjeti plamen u licu poput kakve nedorasle djevojčice. I, zbilja, bijaše to ona.

Prvu susrete Lino svoju ženu, koja mu pohita u susret, ali je zaboravi ogrliti niti joj reče išta od onoga, što bijaše smislio. Jedino prihvati je za ruke, no osjetivši u njima suhu vrućinu pa ugledavši boležljivo i neprijatno crvenilo na njezinim jagodicama, obrne glavu i uzdahne.

Ali i Katinka preskoči ovaj put običajna pitanja i pozdrave, te mu kao u zanosu reče:

— Kako je zlatna! . . . Hodi brzo gore, ta ostavih je samu!

A Lino i ne pitajući, o kome ona to govori, uputi se uporedo s Katinkom ravno k sobici, iz koje su još uvijek dopirali veseli zvukovi. Svečano žamorili sa zapuštenog glasovira i kao da to bijaše neka pobjedna koračnica, pred snagom koje bježe sve tuge ljudskoga srca.

Zorka se bijaše zanijela u svoju igru, pak se i ne obazre, kad udjoše Katinka i Lino. I kad on htjede da joj se približi i pozdravi, žena mu nenadno stisne ruku i šapne:

— Stani i gledaj!

Zorkin se bijeli lik oštro isticao iz tamnog kuta, pa onako raširenih ruku, u širokim pri dnu rukavima, sličila bijelu, zlatoglavu leptiru, što je pao na kakav tamni cvijet i krilima trepće. Opravica na njoj sa širokim modrim rubom kao da bijaše skrojena od latica bijelog, velikog cvijeta, što raste na jezerima. Njezini tamnožuti pramovi, na osobit način spleteni, činili se odrezani povrh ramena i zarudjeni u krupne uvojke. Prividjala se nedoraslim mladićem, u kojega se za prvi put počeše buditi jaka čuvstva i smjele odluke i misli.

Katinka još uvijek stiskujući muževu ruku, opet izgovori tiho:

— Pogledaj, kakva je to divota!

No Lino i bez toga motrio skladne Zorkine kretnje i jedva zamjetljivo prigibanje vitkog joj struka, koji obavijaše širok, srebrom vezeni pojas.

Pogledao je i u Katinku, koja je poluotvorenih blijedih usnica, nepomično gledala u Zorku i pritiskom svoje goruće ruke nukala ga, da uživa u toj krasoti. Sjeti se radosti, koje uživaše cjelivajući one nekada žarke i rumene usne, te gorko smiljenje i golema zahvalnost povećaše mu ganuće.

No opet motreći nježnu glavicu, što se lagano sagibala nad tipke glasovira — baš kao zlaćani cvijetak, kad sluša žuborenje potoka — poklopi ga teška sjeta zbog goleme čežnje za nedostiživom ljepotom. Htio je da ovi časovi potraju u vječnost, a ujedno željaše, neka se dogodi makar što, samo da prestanu.

Baš uto Katinka zadržavajući svoj brzi dah prigušeno kašljucne, a Zorka ustade i obrne se naglo:

— Pa otkada vi tako stojite ovdje? . . . Sretno se povratili! — klikne radosno. Zaista se nijeste nadali mene naći!

Lino se pokloni i pružajući joj ruku promrmlja:

— Baš nijesam . . . i vrlo me raduje.

— No vas, ne vjerujem svojim očima, kao da je ganulo moje besmisleno klepetanje! Što vam se dogodilo?

— Dapače, vrlo me raduje, — smrsi on i opet smeteno te pogleda u Katinku, kao moleći, da mu pomogne.

Katinka htjede nešto reći, ali je Zorka preteče i stade govoriti veselo:

— Znala sam, da je vaša gospodja sama, pa dodjoh, neka joj budem u društvu i da je upoznam. Ta vi nikad ne izlazite s njome, niti tko, čini mi se, k vama dolazi. Pa . . .

— A što ćete, gospodjice, djeca, kuća . . . — reče Katinka krotko i zahvalno se nasmiješi.

— A onda, gospodine Lino, još ću vam nešto reći!

Izgovorivši to sjedne, no Katinka je zamoli, da podju u sobu za goste.

— Svejedno, — reče Zorka i podje s njima.

— Ja sam, obilazeći s gospodjom vašom kuću, — govoraše u hodu ona — vidjela glasovir, i odmah me snašla želja, da malo zaigram. Kad sam kod kuće, u Slavoniji, to mi je najdraži posao, no ovdje . . . nema prilike za to. A vi, gospodjo? Je li vama drago baviti se muzikom?

Katinka crveneći se obori oči i obveseli se, kad ugleda djecu, koja namah potrčaše k njoj i ne trebaše da joj odgovori.

Svako je od njih imalo u ruci ili kruha ili voća, a Zorka ih stade, sve jedno po jedno, mamiti k sebi zovući ih imenom, jer ih bijaše sve već na dolasku upoznala. Dragala ih i ljubila u čelo, a djeca je u čudu gledala i sramežljivo se otimala njezinu milovanju.

Kad posjedaše, Katinka nježno izvede djecu, da ne kaljaju ručicama nježne Zorkine haljine i vraćajući se u sobu reče:

— Dakle, gospodjica nas došla zvati u ime sviju. Ti podji, ali ja ne mogu.

— A što bi to bilo? — zapita Lino.

— Eto, — progovori Zorka — sutra je meni devetnaesti rodjendan, a slučajno i imendan mojoj majci, te priredjujemo mali objed i malu zabavu. Bit će ih još i iz grada, pa želimo, da i vi budete s nama.

— Podji svakako, — reče Katinka i opet — ali ja ne mogu i radi još jednog razloga. Kazat ću ti kasnije . . . ili pače mogu i odmah: gospodjica već zna. Imade pismo za nas od moga oca. Odmah ću ga donijeti.

U tome pismu javljao je starac, da su zbog nekih razloga odredili vjenčanje već za osam dana, pak živo moli zeta, neka bi pustio Katinku, da im pomogne u njihovim prešnim i mnogim pripravama. Molio i njega, da taj dan dodje svakako tamo te po obećanju kumuje.

Kad je Lino pročitao pismo, nasmiješi se čudnom pravopisu starog Ilije i reče Katinki:

— A ti podji. Reci kočijašu, pak se odvezi već sutra.

— Rado bih im pomogla, ali kako će djeca? Da ih sve povedem . . . . i tamo ih je prepuna kuća!

— Podji ti sama i povedi samo najmladje, a za ostale će biti lako: dosta su odrasli, a dvije su sluškinje u nas.

— Kako ti odrediš, onako će i biti, — reče Katinka tiho i pogleda nježno u muža i Zorku, kao da ih očima miluje i zahvaljuje im za nešto.

U sobi za goste, na zapadnoj strani kuće, već se uhvatio sumrak, ali još ne bijaše prava večer. No

Zorka se ipak diže te ispravljajući svoj vitki struk progovori okrenuta k Linu i gledajući ga prodirno svojim lijepim očima:

— Eto, ne ću vam smetati više a i onako moram otići. Obećao mi je Dušan doći ovamo i otpratiti me do kuće, no njega eto još nema. Ali ne smeta: poći ću i sama.

Rekavši to, poče na sebi ravnati odijelo i kao da nešto čeka. Stajaše tako nekoliko časaka mirna, ljubazno gledajući mladi par i osmješkujući im se milo.

— Pa, gospodjice, otpratit će vas moj Lino. Ta i onako je do večere još dosta.

— Vaš Lino? Ne, to nikako ne ću: susrest ću bez sumnje svoga Dušana a vaš muž neka stoji doma! — reče i pogleda Lina strogo, kao da ga kori, što je on muž.

A on je samo gledaše ljubaznim pogledom, kao da se nasladjuje njezinim kretnjama i svim onim čudesnim, što izbijaše iz nje. No odmah za tim pružajući im ruku na oproštaj reče Zorka brzo:

— Pa ako vam je s voljom, a vi me otpratite komadić puta, jer mi se čini, da je već kasno.

I zbilja, kad su izišli iz kuće, dizao se iz polja prvi modrikasti sumrak. Svi glasovi bijahu već zamrli, a još se ne pojaviše jasni i osamljeni zvukovi, što se podižu u noćnoj tišini.

Išli su uporedo iz početka mekim brežuljkom, da im se koraci i pored sve tišine nijesu čuli, pa im se činilo, da plove na krilima tihim uzduhom večeri. Još ne bijaše svježih lahora noćnih, no ipak više bistrine i hladila nego u kući.

Koračahu iz početka brzo, ali kako se više gustio sumrak, usporavahu korake i primicahu se bliže

jedno drugomu: kao da ih noć svojom mekom kabanicom zaogrtaše nježno. Mjeseca nije bilo, a i zvjezdice mutno blijeskale, pa bi rekao, da je odsvuda pršio mekan i topao pelud, što opaja ugodnim snovima.

Najedamput, nekud s planina, dotalasa nečujno hladan val uzduha, zatrepta lagano crnim lišćem i opet utihne.

Zorka se strese i uzdahne duboko:

— Meni je hladno, — reče, koračivši k Linu i dotaknuvši ga se mišicom i ramenom, što bijahu pod laganom bjelinom, tankom poput koprene.

— Bješe li hotice? — pomisli on u sebi, no odmah brzo odbaci tu misao, čim je Zorka naglo odskočila, da trga mlazove pavitine, što se penjahu grmljem.

Ti mlazovi bijahu prepuni gustih, bijelih cvjetića, što su posvuda širili oštar miris, te se u mraku pričinjalo, kao da je grmlje uz cijeli put zatrpano snijegom.

Zorka natrga golem snop toga sitnog cvijeća na dugačkim mlazovima, da ga je morala objema rukama držati, kako joj se ne bi prosulo.

Hodala je zatim spotičući se neravnim putem, jer su joj pojedini mlazovi njišući se udarali po licu. A sada sva ona sličila vitku stupu od bijela, mirisna cvijeća, iz koga je virila plavušasta glavica sa tamnom vrpcom u kosi.

— Ah! — klikne najednom — a kako ću sad? Moje su ruke kao vezane!

Ugledala je pod grmljem mnogo svetoivanjskih krijesnica, što su blago svjetlucale u mraku, te zaželi, da ih nakupi i njima okruni glavu. Pokuša cvijeće baciti na zemlju, ali odustane i pruži ga Linu, no i opet, kao da se predomislila, zadrža ga na prsima neodlučno stajaše, gledajući u svoga pratioca.

A on brzo priskoči grmlju i za čas nakupi u šaku hrpicu tih malih, svjetlucavih životinjica i donese ih k njoj. Tad ona bez riječi sagne glavu pred njim i svejednako držeći cvijeće čekaše tako.

Lino poče namiještati krijesnice po njezinoj kosi, ali se one obarahu na zemlju ili bi popadale medju mirisne uvojke.

Kad bi ih vadio, da ih postavi na vrh pramova, ruke mu drhtale od uzbudjenja i lagano tuckale po njezinu tjemenu. A ona pridizaše glavu, da mu se nasmiješi, jer bi je škakljali njegovi prsti u kosi. I svaki čas pogledala ga u oči i rekla mu: — Hvala — no tako tiho, da je u Linu zamiralo srce od njezina toplog šapta.

— A sada dosta, — reče napokon ona glasnije i koračí hrlo putem.

Mučahu oboje, kao da obaviše neki svečani obred i svako sa svojim skrovitim mislima u duši.

Sada se Linu najednom i bez ikakva svijesna razloga živo prikaza Katinka s djecom, kako izgledaju njegov povratak. Dapače i to, kako se djeca na zapovijed majčinu običavaju sakupiti oko jela, što ga čeka, i čuvati, da se ne bi koja muha spustila na hranu, koju bi ona, iza duga premišljanja, odabrala za nj.

— Što ja to činim i zašto zavaravam sama sebe? — pomisli gorko. Za mene je ovakova sreća prošla i više se vratiti ne može! . . . Ali zašto ne? — javi se u njegovoj duši drugi glas. — Ta ljepota i poezija je duši, što svjetlost i toplina tijelu, a opet ne činim ništa zlo niti ikome krivo!

— Da, mene svi ljube, — mišljaše radosno Zorka — pa i ja ljubim sve i zaslužujem njihovu ljubav,

jer . . . jer sam lijepa i sretna . . . — završi napokon svoje radosne misli.

No one joj se bijahu preplele sa bujnim osjećanjem i svime, što bijaše oko nje, da to i nijesu bile prave misli, niti vezane za obične riječi.

Jato ptičica preleti ustrašeno s jedne strane puta na drugu i jedva se čuo lagan šum njihovih krilašca te nožica, kad se spuštahu u grmlje.

— Vašega Dušana ipak nema, — reče kao nehote Lino i pogleda u Zorku, koja je spokojno koračala kao da ništa ne očekuje niti što želi.

— Oh! ja sam se šalila: nije mislio ni doći amo večeras. A znate li, da smo se svadili?

— Zaista ne! — usklikne Lino u čudu. — Pa zašto?

Ali je Zorka mučala i očito se vidjelo, da ne misli odgovoriti na to pitanje.

Za malo i sve jednako šuteći prispješe staroj kući, gdje ona kod medje voćnjaka stade.

Svuda po granama stabala visjeli baloni od šarenog papira i u njima gorjele svjetiljke, pa čitava okolina bijaše živo osvijetljena.

Rumenkasto svijetlo padalo i na njih dvoje, a na travi pod voćkama sjedjelo ili ležalo njezino obično društvo, čekajući večeru oko razasutog, bijelog sudja.

Lino pogleda u Zorkino lice, no i ona je već otprije motrila njega sjajna pogleda i poluotvorenim usnama. No dok im se sretoše oči, Zorka obori svoje, kao da je zatekoše u kakvu nedopuštenom činu, i reče glasno, da su jê i tamo mogli čuti:

— Vaši vas čekaju. Hvala na pratnji i ne mučite se dalje. Ali sutra pred podne, da ste svakako ovdje!

Na njezin glas podiže se netko i uputi brzo k njima. Bijaše to Dušan.

— A mi već pomislismo, da vam se što dogodilo, — reče on. Ta hodite ovamo.

— Ja nikako ne mogu, — odgovori Lino. — Žena mi se ne osjeća dobro, a sutra rano odlazi k svojima, gdje je čeka mnogo posla i treba da prije općine. A dok se ne vratim, ona nikad ne legne. No sutra ću svakako doći.

Zorka je uporno šutila i napokon ode k svojima, ne progovorivši riječi ni jednomu od njih.

— Onda dopustite, da vas otpratim komadić puta, — reče Dušan Linu i hvatajući ga pod ruku, uputi se i ne čekajući njegovu privolu.

Vidjelo se na njemu, da je vrlo nemiran i htio bi nešto reći, ali da mu je teško. No kad zadosta odmakoše, nadjoše se gotovo u mraku, te Dušan uzdahne i stade.

— Je li vam govorila što o meni? — zapita i strepeći čekaše odgovor.

— Jest. Reče mi, da ste posvadjeni, i ništa više.

— A zašto . . . nije vam kazala? . . . Čekajte, ja mislim, da ste pošten čovjek i da ste mi prijatelj. Ja ću vam sve reći, jer možda i treba da to znate. Ona je tako čudnovata . . . Bili smo onomadne časkom sami . . . Ja sam je, priznajem, htio ogrliti i poljubiti . . . ta vjerenik sam njezin! A to je nju, čini mi se, uvrijedilo! I za malo što me nije . . . Ali ne ću vam dalje ništa reći! No, što je glavno . . . ja mislim, da je ona zavoljela vas! . . . Jeste li opazili?

Lino zadrhta od uzbudjenja, no ipak se savlada i odgovori mirno:

— Nije moguće! Ta ja sam oženjen čovjek, a poznamo se tako malo!

— Ali simpatija i ljubav ne paze na takove stvari, niti njima treba vremena. A ona je čudna djevojka: drago joj je, da se zaljubljuju u nju, a i vi . . . recite pravo!

— Nijesam, na poštenu riječ! Ona mi je indiferentna, — reče Lino smeteno i nije mu pogledao u oči, ali se u mraku ne opazi njegova smetnja.

— Postupajte kako vam poštena savjest nalaže . . . i zbogom! — završi žestoko mladić, kao da moleći zapovijeda, te čvrsto stisne njegovu ruku.

I Lino jedva čekaše, da se nadje sam.

Malo zatim koračaše pustim i tamnim kolovozom pun burnih i radosnih misli:

— Da mu se ne dade ogrliti? Tko bi to rekao! Sreća, da sam ja bio onako suzdržljiv! A opet . . . on misli, da je to zbog mene! No ja . . . ipak nijesam ničemu kriv i samo za to, što se poslije toliko vremena ćutim opet sretan!

Bijaše u nekoj vrsti duševnog pijanstva, nasladjujući se čarima neke opće ljubavi, kojoj Zorka sada bijaše jedini simbol. Iz nje mu strujala takova svježina i krasota, da mu je od prvog dana otpirila sve nevoljice i brige, koje mu bijahu počele teretiti dušu.

A zatim ga obuze svega neizreciva sladost, da mu dodje na plač od sreće i zaželi ogrliti sve oko sebe, jer bijaše tako lijepo i jer je sve ljubio.

Onda podigne oči i ugleda žarko osvijetljeni prozor svoje kuće na brijegu i znadijaše, da je to blagovaonica, gdje ga njegovi čekaju s večerom.

Tada obori glavu, uzdahne duboko i sjede na ledinu kraj puta, da se sabere.

*

VI.

Netom je Katinka sutradan otputovala, zabavi se Lino nešto malo s preostalom djecom, a onda zače vrludati poljem, da mu prije mine to jutro.

Držao je neprestano ruku na baršunastoj kutijici, gdje bijaše prekrasan medaljon na zlatnu lančiću, koji mu dade Katinka, neka ga daruje Zorki za rodjendan. Taj medaljon bijaše ona primila još na krizmi od svoje kume, gospodje nekog željezničkog inžinira.

Odmah na dolasku čestita joj i predade ovu stvarcu, ali ne spomene, da je to od Katinke.

Zorka mu zahvali srdačno i rekao bi da se nije iznenadila. No ipak je pogledala u Dušana, a on kao da je razumio, što mu je time željela reći.

— Ta znadeš i sama, da ovdje nema, što bih ti mogao kupiti, — progovori zlovoljno i ne htjede pogledati medaljona.

Preko objeda i iza njega, u sjeni stare kule, bijaše toga dana veselo i bučno. Ali se nije ništa osobito zbilo, osim što je Lino opazio, da se Zorka nije okitila njegovim darom, nego da ga češće pogleda i gotovo ništa ne jede.

Pomislio je i na Katinku, kako mu je predavala tu svoju djetinjsku uspomenu, no brzo odbaci tu misao i nastojaše razvedriti Dušana, koji je zamišljen i mrk sjedio prama njemu. Ali ni sam ne bijaše za cijelo to doba veseo, već zaokupljen jedino svojom postojanom misli.

Oni, što dodjoše s načelnikom iz grada, bijahu mu i otprije dobro poznati, pa i ne slušaše njihova razgovora znajući, da zbore samo o dobrim jelima i drugim užicima te vrsti. A kad je sa Zorkom izmjenjivao poglede, osjetio bi svaki put, da su njih dvoje nešto posebno u čitavu društvu, pa da ih ujedinjuje neka zajednička misao i osjećaj, u kojima ne učestvuju drugi.

Iza večere rastadoše se na oko mirni i dosta suho, jer ona izbjegavaše svaki razgovor, no i njemu ne bijaše do riječi.

Prodjoše i četiri dana a da se ne vidješe. Lino odlazio i nadalje u staru kuću, ali Zorka bijaše svagda osamljena u sobi, a majka joj sažimala ramenima govoreći, da ni sama ne zna, što joj je kćeri.

No jedne večeri, kad je došao kao obično, dočekala ga Zorka prva i priopći mu, kako su odlučili zamoliti ga, neka ih sutra poveze u svojoj kočiji do Risova slapa i Lopuških jezera.

Lino bijaše primio od starog Ilije vijest, da se Katinka radeći prehladila, no ipak da bude miran, jer će poslati po liječnika, ako joj bude gore. Zato je mislio odvesti se sutradan k postaji i skanjivaše se odmah odgovoriti na njihovu molbu. Ali nakon kratka premišljanja odluči se i pristane misleći, da može svoju odluku ispuniti i koji drugi dan.

U večer prevukoše čitavo nebo tamni oblaci, kao da će oluja s kišom, ali dan ipak osvane vedar i tih. Za rana jutra Dušan, Lino, Zorka i gospodja Soka, majka njezina, sjedoše u široku, nisku kočiju i povezoše se niz polje, a drugi odoše na svoj obični lov.

Taj dio okolice, kojim su išli, bijaše na glasu sa svoje ljepote, a osobito Risov slap i velika Lopuška jezera: daleko dolje pod istočnim brdima, gdje se jasnozelene livade dotiču visoke, tamne šume.

Vozili se dugo ravnim poljem, sada kroz žito a sad preko livada i rasklimanih, drvenih mostića. Pod njima se sad hitro a sad tiho šuljali bezbrojni potočići, za koje se gdjegdje nije moglo reći ni kamo teku.

Lino je sjedio uz Dušana nasuprot Zorki, ali su malo govorili i sve četvoro gledahu zamišljeno u polje, te se činilo, da idu za kakvim važnim i ozbiljnim poslom.

Na nebu se tiho pojaviše golemi, zaobljeni oblaci sa okrajcima snježne bjeline, ali se ipak vidjelo, da ne nose kišu. Izmedju njih padali snopovi svijetla na ustalasano polje, preko kojega strujaše hladan vjetar s istoka, ravno prama njima.

Zorka je zaklapala oči od prejake svjetlosti i vjetra, što je lepršao njezinom bijelom koprenom, kojom je lako ovila kosu, da joj se ne raspe. Onako naslonjena i stisnutih očiju činila se pospana i bešćutna za sve, što ih je okružavalo. No drugi stadoše govoriti najprije o vjetru i oblacima, a zatim nastade življi razgovor.

Ali Zorka, kroz cijelo to vrijeme, slabo je učestvovala u tim razgovorima i nemarno odgovarala samom jednom riječi. Neprestano se i nemirno namještala u kočiji, kao da joj je nezgodno ili pače neugodno medju njima. Dušan se napokon za to uvrijedi pa stao na silu ćeretati s njezinom majkom, koja ga zače domišljato peckati i zbijati kojekakve šale, ali on postade još razdražljiviji. Tako se živahno razgovarali samo njih dvoje, dok su Lino i Zorka ponajviše mučali i baš time mnogo govorili jedno drugome.

Gospodja je Soka vanjštinom mnogo sličila svojoj kćeri, tim većma, što bijaše dosta mlada, a uvijek iskrena, otvorena i postojana veselja. Rekao bi, da

ništa na svijetu ne uzima s ozbiljne strane, i po svoj prilici nikada joj se nije štogod neprilično dogodilo.

Svaka malenkost pobudjivaše u nje glasan smijeh, a nikad nije pazila na osjećaje drugih, niti se zadubljivala u tudju dušu; govorila, da se i onako ne može nikad znati, što tko misli. Sve je stvari prosudjivala po tom, kako se na prvi mah ukazuju oku, a riječi shvaćaše uvijek u doslovnom značenju.

Ne htjede ili nije mogla da prodre u suštinu života, već se jedino zadržavala na njegovoj površini, po kojoj se ona sve do sada kao sklizala, mirno i u potpunu zadovoljstvu. A tudje unutrašnje nevolje niti je opažala niti razumjela, i jedino žalila nemoćnu starost, bolest i glad: sve ostalo bilo za nju ili nepoznato ili smiješno. Radi toga i ne bijaše podobna da sklopi bilo s kime kakav dublji duševni vez, pa ni sa svojom kćeri. Ali je ipak površnim shvatanjem i lakomislenom, veselom ćudi činila na sve prijatan dojam, i svatko se ugodno spominjao njezina miloga društva.

Zato i nije opažala, da Lino i Zorka ponajviše zamišljeno šute, pa kako Dušan, bilo o čem, samo razdražljivo govori. Držaše, da je sve u najljepšem redu, pa je mislila, kako će se divno na tom izletu svi zabaviti, a njezino zadovoljno i nasmiješljivo lice sa oblim, malo podvostručenim podbratkom kao da veli:

— Zdravi smo, mladi, vozimo se krasnim mjestima, ugodnim vremenom, i ne će nam nedostajati ničega: ponesoh svega, što može doteći i za čitava dva dana, pa da nas je i više.

No Lino i Dušan neprestano su pazili na do jedan pokret Zorkin i na svaki izražaj njezina lica, jer su je obojica, i ako na različit način, ljubili jako. I jednome

bijaše njezina šutnja draga, dok je drugoga plašila, pobudjujući u njemu srditost, žalost i nemir. Pa uza svu vožnju kroz beskrajnu, ustalasanu raž pod velićajnim nebom sa golemim i bijelim hrpama oblaka, njihove su oči pazile jedino, čim će se odati Zorkine misli, o kojima držahu, da zavisi njihova sreća.

A ona je opažala sve to i pretvarala se, da je zabrinuta i tužna, dok se ćutjela neizmjerno sretna, kao da je osim tih upitnih i zaljubljenih pogleda i sámo talasanje žita i vjetar i sunce samo radi nje.

Toga jutra oćuti više no ikad, kako joj raste svijest o vlastitoj moći pri pomisli, da nekoga otimlje tudjoj i davnoj ljubavi. Ali da i sama ljubi, toga još nije znala: previše je utjecaja drmalo njezinom mladom i neiskusnom dušom. Ona je u naponu mladenačke snage nesvijesno tražila, da bude ljubljena što jače, ali ne imadjaše namjere, da ljubav uzvraća. Dosad je i Dušana voljela najviše za to, što su joj ugadjali iskazi njegove ljubavi, no čim je i on počeo zahtijevati, da mu se ljubav iskazuje, i isticati neka prava nad njom, ne bijaše joj drag kao prije.

Što se više primicali dnu polja, bivalo sve manje livada i njiva, a učestale dubrave od šumskih drveta, najprije sitnijih pa sve krošnjatijih i većih. Medju njima se pokazivala i gdjekoja seoska kuća od mrke, šupljikave i lake sedre, a bile pokrivene surim drvenim daščicama: tamo očito ne bijaše pravog kamena, pa se cio kraj vidjao taman, sjenat i mrk.

Velike Dubravice zvalo se to mjesto.

Uvezoše se napokon u gust, visok drvored, gdje se krošnje velikih brijesta prepletale nad mekim i vlažnim putem tako, da je samo po gdjegdje sunčano svijetlo šaralo crnu, mirisavu zemlju. A odmah uz put i s jedne i s druge strane iskrila se tiha voda kroz gustu rakitu i ljeskovinu te srebrenasti i žuti odraz lišća na tome sočnom grmlju.

Za malo eto i krčme, nešto dalje od puta, a pred njom ogromni hrastovi stolovi i silni drveni balvani mjesto sjedala. I krčma bijaše od svuda opkoljena golemom šumom a i sami zidovi bijahu joj obrasli kojekakovim sočnim penjačicama i travom.

Dalje se kočijom nije moglo, te pristadoše ovdje, kako su i odlučili još na polasku. Kako bijaše radni dan, ne nadjoše gostiju, ali ipak iz nedaleke teze mirisalo istom pečeno janje: obično jelo u takovim mjestima, punim sočne trave i gojne stoke.

Kočijaš stade iznositi i košarice gospodje Soke. Od mirisa i hladovine morala bi se steći volja za jelom i osjetiti osobita ugodnost, što se oćuti u takom skrovitom zakloništu iza duljeg putovanja.

No mjesto tišine, koju su mogli očekivati u ovom kutu, čim su se smirili i sjeli, stadoše slušati buku i šum, koji jednolično dopirahu iz bliza i daleka.

Odmah više njih ojačali vjetar šumljaše vrhuncima visokih krošanja, dočim se dolje pred krčmom nije ni ćutio; nešto podalje čula se lupa sjekira i zuj pila nekakovih drvara u šumi, a napokon iz mnogo daljega mukla tutnjava golemog slapa. Sve to oživljavalo zeleno i meko sklonište, kao golemi, nevidljivi orhestar.

Čim posjedaše, Dušan kao da jedva sačeka priliku, da iskali u sebi nakupljeni jad. Mršteći se turao od sebe jela i napokon reče:

— Da sam znao, kako će danas ovdje biti, ne bih bio nikako pošao na ovaj izlet!

Sve do sad zrcalio se tihi i skroviti užitak na Zorkinu licu, baš takav, kao i na Linovu ; ali se ona od ovih riječi ipak žacne :

— A zašto? . . . željela bih znati !

— Najprije zato, — odgovori on žestoko — jer su ova mjesta dosadna i pusta, a onda, što mi je neugodno gledati blesastu zamišljenost i bez ikakva razloga u onih, koji su najviše željeli amo doći ! . . .

Ali netom izgovori, pogleda u nju, očekujući prestrašeno dojam svojih riječi. No Zorka se i ne osvrne, već obrćući se k Linu zapita :

— A čine li se vama ova mjesta dosadna i pusta, a moje lice blesasto ?

Lino prosja od sreće :

— Ta pogledajte i poslušajte sve oko nas i recite sami ! A što se vašega lica tiče . . . Oh !

— No, počnite već jesti, — reče gospodja Soka veselo — a ostavite nekakve mudrolije, jer će me od njih zaboljeti glava ! Ta barem vi, Dušane, budite pametni, jer vidite, da su oni još kao luda djeca, i ako gospodin Lino ima već osmoro, koliko li, djece !

Lina se vrlo neugodno dojmi ova primjedba, zacrveni se, kao da je čemu kriv, i pogleda snuždeno u Zorku. Ali ona mirno i kao posprdno reče :

— Gdjekoji i sa osmoro djece može biti mlad, a gdjekoji i neoženjen, od dvadeset godina, star, pa mu se može da čini blekasto i ružno baš ono, u čem je najveća divota ! A vi, mama, jedite, nitko vam ne smeta !

Iza toga nastade muk i svi počeše jesti, kao da time hoće opravdati neugodnu šutnju.

Donesoše im vino, ohladjeno u mraznu potoku, što se iskrilo zlatnim odrazom u sjajnom staklu.

Gospodja Soka započe prva razgovor, pa kad se s njima pokuca i zaželi svakomu od njih po nešto drago, uspje joj, da i opet ožive razgovor. A Zorka nenadno prasne u smijeh i svi se zgledaše.

— Sjetila sam se, mamo, lanjskog ljeta i kupanja . . . kad smo ono u primorju bile . . . znaš? I pade mi na pamet jedan prizor, koji je valjda najsmješniji od sviju, što mogu biti : Kad boduli pokraj limonade, ispred svoje „kafetarije”, zapjevaju naše bećarske pjesme ! Gdje li ih oni samo čuju? . . . Š ovim sorom jakodo . . . ha, ha, ha ! Ručicu mi daj, daj, daj ! . . . ha, ha . . . ha, ha, ha ! Spominješ li se, majko ? . . . pjevaju naše pjesme, a limonadu srču ! . . . — govoraše Zorka i sve joj suze tekle od smijeha.

Tomu se od srca nasmijaše svi, pa i Dušan, kucnuše se veselo čašama, što bijahu napunjene kao rastopljenim zlatom i zaboraviše sasvim jutrošnje prigovaranje.

. . . . . . Onda krenuše pješke na Lopuška jezera, što su se tamnila niže strma obronka, a penjaše se njime velik gaj, iz koga je virila gdjekoja mrka klisura. S druge pak strane omedjivala ih trstika i ševar, kao što je obično kraj takovih mrtvih i dubokih voda. Bila u svemu tri jezera, što se gotovo ticala, i samo se jedna kamena stazica spuštala iz šume k njima.

Obadjoše kroz grmlje, da se popnu na obronak, s kojeg bi mogli pregledati bolje ono tamno modrilo, u kojem se kao u zrcalu odrazivao šumoviti brijeg.

Čudno se doimahu odatle ona okrugla jezera, kao da su tajanstvene, goleme oči zemlje, što su zamišljeno gledale visoko, modro nebo, a mirnoću i bi-

strinu ne mogaše im zamutiti ni sve to jači vjetar: samo lamaše granjem te rumenio i sušio njihova oznojena lica.

Zorka se propinjala na klisuru, ne bi li se u glatkom tamnilu jezera odrazio i njezin bijeli, vitki lik, ali uzalud: u njemu odsijevali jedino visoki, okrugli oblaci, tamnilo šume i modrina neba.

Gledajući tako i kolebajući se na neravnoj stijeni, ispruži ruke prama jezerima, zapljeska i zavikne, kao da vapije za nečim. To bijaše ugledala nekakvo veliko, bijelo cvijeće, što je ležalo na površju tihe vode, i činilo se, da je prostrlo svoje goleme latice baš onuda, da ih nikad ne dosegne ljudska ruka.

Lino je odmah razumio onaj usklik i pogleda samo za čas u njezina od čežnje poluotvorena usta i sjajne oči, koje su nepomično gledale u bijelo cvijeće na tihom i tamnom modrilu. A onda i ne progovoriv hitro se spusti s brijega i stade trčati kao dječarac kakav, verući se niz strmu, kamenitu stazicu dolje k jezerima.

Bijaše opazio, da se u blizini onih velikih latica, što su plovile nad vodom, dugo ispružila stara vrbova grana, koja dopiraše gotovo do njih i odatle htjede ubrati onaj skroviti cvijet.

Dušan i gospodja Soka zgledaše se u čudu, kad ga onako hitno nestade, dok je Zorka na prsima prekrstila ruke i gledala u nebo sa visokim oblacima, kao da moli, stisnutih usta i potamnjenih očiju. I za dobrih dvaestak časaka ne bijaše ga vidjeti nigdje, pa su ga uzalud tražili očima po obalama bližnjeg jezera.

Ali najedamput stade se ona nad vodom dugo ispružena grana njihati i gotovo ticati glatke po-

vršine. Po njoj plazio potrbuške Lino, kao da tiho vreba na dragocjeni plijen.

Čim ga vidješe, udahnuše sve troje obilno zraka, da sakupe snagu u prsi, i kliknuše jedno za drugim:

— Ah, ti si zbilja lud! — zavikne Dušan prvi i uhvati se za glavu.

— Zaista, jer vrbova je grana tako krhka a medju ševarom i plivanje ne pomaže! — zajaukne gospodja Soka tužno, kao da se već utapa.

Samo Zorka ne progovori, već jedino dlanima zakrije oči i čekaše tako, vidljivo se tresući čitavim tijelom u mučnom i dugom čekanju. A kad je skinula ruke sa problijedjela lica, Lina već ne bijaše na onoj grani. Tad brzo pogleda u Dušana i majku, da sazna, što se dogodilo, pa videći ih mirne, znadijaše, kako je svaka pogibao minula, te i opet udahne duboko.

Medjutim je Lino dolje u dubravi kitio veliko cvijeće i približujući usne laticama njegovim:

— Mirise moj lijepi, . . . mirise moj krasni! — govoraše u zanosu i tiho, kao da miriše samu Zorkinu dušu.

A to nježno cvijeće sa golemim laticama i nije mirisalo, ali je ipak iz njega disala tako mila svježina, da mu se pojavila u duši baš onakva radost, kakvu spoznade jedino na raskršću djetinjstva i prve mladosti.

— Mirise moj lijepi! — prošapta i opet te potrča uz brijeg kroz grmlje.

Ali naglo zastade, kad oču u blizini melodiju neobičnu i sjetnu.

To zapjevaše na podnevnom odmoru Macedonci pilari, koji često u ove šumovite krajeve zalaze. Kao

da se nekakav očajni vapaj izvijaše s njihova čudnog glazbala, pa iz onih čeznutljivih riječi:

„Da znaješ, momi, da znaješ,
Kakva je žalba za mladost!"

Strmi je gaj jekom vraćao dubravi tu pjesmu, pomiješanu s njegovim šumom, te bi nekad Linu došlo na plač od ovih zvukova i takovih riječi. Ali sada mu se lice zanosno smiješilo, i potrča iznova, da pred Zorkine modre oči što prije donese cvijeće ugrabljeno tamnim dubinama jezera.

VII.

Nešto iza podneva objedovali su opet pred onom krčmom, čekajući prvu zahladicu, da podju na Risov slap.

Ne samo Zorka, držeći svedjer na krilu ono vodeno cvijeće, već i gospodja Soka, gledaše milo i zanosno u Lina. A njemu se radosno krijesile oči i sve mu se činilo moguće i lako, kao da mu je cijela snaga do neizmjerja porasla.

Padali mu na um čeznutljivi i već davno zaboravljeni stihovi, te ih pjevao zvonko i glasom nepatvorene, čiste radosti. Pa i svakovrsne dosjetke i šale kao da mu same navirahu u usta, a majka i kći svaki bi čas prasnule u grohotan smijeh.

I sreća bi njihova bila potpuna, da Dušan nije šutio onako mrko i ne odvraćao na pitanja njihova samo zlobnim blijeskom u očima. Svi su ga oni ipak ljubili i željeli, da uživa jednaku radost s njima; no tada ne mogahu pregorjeti rodjene sreće radi njegova zadovoljstva. Znali su, kako su ga često hvatali takovi neprijatni osjećaji, da mu i opet brzo

prodju, i napokon ga pustiše u miru, podajući se veselu užitku svom dušom.

I na tome se šumovitom i sjenatom mjestu osjećalo, da u okolici još traje žega, jer sa zapadne strane polja dopiraše mek i topao vjetar, sjećajući ih na žuta, vrela strništa i uvele mrginje, pune lugavih, prezrelih jagoda.

— Ne čekajmo večer, — progovori Lino — jer je slap najljepši o zapadu sunca i tamo ćemo prispjeti baš u najbolje doba.

— Lijepo je i ovdje i na svakom mjestu, u večer i u podne, — odgovori Zorka, — jer i nema ništa ružno: ružno je na svijetu samo zlim ljudima!

Ali se istodobno i nasmiješila milo svima, a Lina ugodno ganuše ne toliko ove riječi, koliko zanosan žar, kojim ih je izrekla.

Samo se vjerenik njezin prividjao bešćutan i kao da ta primjedba nije mogla povećati i onako silne, pritajane gorčine, što se nakupila u njegovoj duši. Činilo mu se, kako se je i čitava priroda nemilosrdno urotila zajedno s njima, da ga što više ojadi, te je smišljao, što bi mogao učiniti, da i oni oćute njegova čemera. Mišljaše, da mu je u duši jedino mržnje i zlobe, dok ga je tako jako tištila neizmjerna ljubav prama Zorki, koja bivaše još jača od slutnje, da njezina nekud bježi, ostavljajući ga samotna i bez utjehe.

A gospodja je Soka potpuno uživala, jer joj se činilo, da i oko nje oblijeće dio ljubavi, što ta dva mlada čovjeka čvrsto veže uz njezinu kćer. Samo što bijaše više sklona ljubavi bez žalca i boli: i ljubav držala za neku milotnu igru, koja je od Boga za nasladu dana veselim i dobrim ljudima.

Lino je poznavao i kraći i ljepši put k slapu, ali htjede da se iznenada nadju pred njim, te zaokrenuše daleko vijugavim puteljkom poviše dubokih jaruga, odakle se vodopad ne mogaše vidjeti. No ipak se čuo i na toj oputini njegov silni šum sad slabije a sad jače, kako bi okretala stazica ili zavio vjetar.

Mjestanca, kojima su prolazili, bijahu izrovana i pusta. No za malo dospješe u šumovit kraj, a spuštajući se sve niže, ukažu se i zelene livade pak velika, tiha rijeka, što je lazila krajem polja. Sa desne strane spuštahu se visoke i strme hridine k vodi i nikakva puta nije dalje bilo. Voda na slapu nije sada šumjela, već tutnjila silno, kao da negdje daleko i neprekidno grmi, a Zorka postade nestrpljiva:

— A kud ćemo sad? — reče i zagleda se u hridi, što im zakrčivale put.

— Evo, ovdje je blizu putić k rijeci, — odgovori Lino, — a tu ćemo naći ladju i u par časaka mi smo pod slapom.

Zorka veselo klikne i ubrzanim korakom zače se spuštati pokazanom stazicom.

I zbilja za malo sjedjahu šutke i u željnu očekivanju, da i očima sagledaju onaj prasak mnoge vode, koji ugodno uzbudjivaše njihova srca.

Kršan ladjar snažno veslaše k slapu i sve desnim krajem ispod vrba i rakite, kako ga bijaše naputio Lino. A vozili se tuda, neka bi se što više približili k slapu, a da ga ne vide iz daljega.

Već ovdje grohot silne vode, koja padaše s visine niz okomite hridi, bijaše tako jak, da nijesu razumjeli, što govore jedno drugomu.

Nekakav pošumljen breščić, koji se činio otočićem u rijeci, zaklanjao im vidik, no kad ga napokon obadjoše, sinuše pred njihovim očima golemi, bijeli mlazovi vode, gore u visini medju surim pećinama i zelenim grmljem.

Niže, duboko, gdje se rijeka snažno rušila, nije se ništa vidjelo od bijelog dima sitnih vodenih kapljica, kojima bi kadikad još jače zavitlao vjetar. Tamo sa zapada udaraše u bijele slapove jako svijetlo, a vjetar motaše vodenim prahom povećavajući silni šum vode, što se obarala strmo.

Odmah pod njima bijaše rijeka duboka i tiha i svi opaziše, kako Dušan gleda samo u modrinu pod sobom. I dade im se na žao, jer mišljahu, da to čini njima u prkos.

Nego snježni odraz velikih snopova vode, koji se mahnitom brzinom strmoglavljivali i napunjali čitavu uvalu vodenim kapljicama, što se iskrile na suncu, opajaše ih toliko, da im se Dušan učinio kriv, što ne osjeća kao i oni, te hotice kuša pokvariti dojam te stravične ljepote.

Ladjar je lagano još vozio sve bliže k vodopadu i stotinama pokrajnih mlazova i napokon pristane uz nekakvu položitu hrid, da priveže svoj čamac. Dalje se nije moglo od golemog, crnog kamenja i bijesne vode, što se kotrljala medju njima ili preko njih. Strahovita ih buka glušila i kao opijeni ovom divljom silom stajahu nepomično, gledajući u mahnito kovitlanje slapova nad sobom.

Odjednom zavikne im nešto Zorka pa iskoči na ravnu, glatku hrid i pokaza rukom ogroman vodeni mlaz, što se na desnoj strani gromko rušio u nevidljivu dubinu.

K tome dijelu slapa ne bijaše nikakva puta, al se Zorka ipak uputi gore, verući se i posrćući preko hridina. Kojiput se okrenula i mahnula im rukom, no majka joj zaniječe glavom i stade je dozivati natrag. A Lino ne odolje, već takodjer iskoči te pohrli, kud i ona.

Svi gledahu udivljeno iz ladje za njima, no domalo ih zakriše klisure i bijeli vodeni dim, što se dizaše iz đubine.

Lino nije mogao sustići Zorke, koja skačući od kamena do kamena i preko vode, što se bučno tiskaše pod njom, sve se bliže primicala glavnom vrtlogu, gdje se rušio golemi vodeni mlaz.

Napokon se Zorka ustavi, jer se vodopad silnom lomljavom sunovraćao gotovo pred njezine noge, obavijajući je sitnim mlazovima i snježnim dimom.

Lino jedva razabiraše, gdje kao okamenjena sablast strši pred slapom ne pazeći, ide li tko za njom. Pohrli spotičući se k Zorki te se pope na istu klisuru, gdje je bila i ona.

Stajala je prekrštenih ruku, kao da prkosi onoj sili i udisaše naglo kovitlavu, srebrenu maglu, što ju je oblijetala odasvud.

A Lino gledao uzbudjeno, kako joj se zlatne kose spustile, rastresle po ramenima i orosile bisernim kapima, te odijelo na njoj potamnjelo od mokrine i prilijepljeno za njezinu put. Ustavi se kod nje i stade joj vikati u uho:

— Što ti je, Zorka?

No ona mu se samo nasmiješi i podigne lagano k slapu ruke, kao da bi ga htjela primiti u svoj zagrljaj. U njezinim očima tinjao pritajani oganj, pa

je drhtala od divljeg zanosa, kao što se i cijela zemlja pod njima tresla od udaraca vode.

Zanos djevojčin prijedje i na Lina, tako da se obadvoma pričinjalo, da već nijesu u zbiljnom svijetu, nego u začaranu kraju, gdje su moguća svakojaka čudesa.

Pa kad je jači udarac vjetra zamahnuo snažno po bijelim mlazovima vode i kad je ta cijela kotlina pod slapom uskipjela i zaiskrila snježnom pjenom, — nijesu više vidjeli ni slapa pred sobom, već samo ćutjeli, kako ih duši snaga vode i vjetra, a moćna tutnjava snažno trese čitavim njihovim bićem.

Tada u Linu sjekne kao munja uspomena na pripovijest Čehova, gdje se dvoje dragih spušta vrtoglavom brzinom u saonicama niz strmi, snježni brijeg, i sjeti se riječi onoga mladića kroz zviždanje vjetra.

— Ja te ljubim, Zora! — zavikne i on u uho njojzi.

Djevojka se trznu i okrene k njemu, od čuda raskolačenih očiju, kao da se prestrašila. Lice joj bijaše mokro i blijedo, pa se činilo, da to i nije živo lice, već izvajano od bijelog mramora!

A Lino se i opet prigne te pred njezinim ustima krikne svom snagom, da nadjača buku slapa:

— Ja te ljubim, Zora! . . .

A ona spusti glavu, satrvena svim onim čudesnim, što ih okružavalo, i objesi nemoćno ruke, kao da čitavo svoje biće predaje neodoljivoj sudbi.

Tada joj Lino obuhvati mokro i drhtavo tijelo i stade jê čvrsto ljubiti u usta. A i ona se priljubi k njemu, obori oči i nije se otimala njegovu zagrljaju ni njegovim poljupcima. Napokon spojiše usne u

dug, beskonačan cjelov, te zaklopiše vjedje sasvim, u želji, da se rasplinu u tome bijesnom kovitlanju prirode i duša.

Ni sami ne znadijahu, koliko su tako stali kao dva kamena i čvrsto priljubljena kipa, i jedva se razabirahu kroz mirijade srebrenih kapi, što su pršile u svijetlu sunca na zapadu i u grmljavini slapa. Kao da im bijaše teško prekinuti onaj i njima samim neočekivani i čudni zagrljaj, u kojem oćutješe želju, da nestanu i umru.

Ali kada im napokon tjelesna snaga od umora klonu i kad se časkom odvojiše jadno od drugoga, začuju kroz buku slapa blizi, srdit i očajan doziv.

Nedaleko od njih stajahu Dušan i Soka, takodjer u svjetlucavoj, raspršenoj vodi i tako sablasna izgleda, da ih oboje spopade vrtoglava omama, te malo što se ne survaše u kipeći ponor kraj sebe.

Zorka ga pogleda upropašteno i kao da pita:

— Što je to sada bilo?

I ona bi još tako stala ondje, da jê Lino u očajanju ne prihvati za ruku i povuče s klisure.

Pa i izvan dosega moći one bijesne vode lica sviju četvoro bijahu jednako strašna: samo se jedamput zgledaše i odmah oboriše oči, da se dalje ne vide.

— Ah, da znadeš, kako ću ti se osvetiti, Zore! — bilo je sve, što reče Dušan. No i te riječi šapnuo je muklo njojzi u uho, a ona kao da ih pravo i nije razumjela.

Sunce utonu najprije za tamnu zidinu oblaka na zapadu, a zatim sve dublje, pa dok su se vozili poljem, bijahu u gustoj tmini.

Soka ne dade kočijašu ni da svjetiljke užeže i tjeskoban mrak i muk poklopio ih onako prisilno

stisnute u malom prostoru, dok su svi željeli, da pobjegnu jedno od drugoga. Bura različnih čuvstava i misli kipjela u svakom od njih ne tiše od pjene Risova slapa, ali su ipak u Zorki i Dušanu najjače bjesnile do sada nikad tako uzbudjene, otajne duševne sile.

Djevojka se i sad čudila svemu, što je bilo, i činjaše joj se nemoguće, da je to bila ona. Sada nije ćutjela drugo do kajanja, što vjerenika natjera u očaj i srdžbu, te da je tako neobično svršio ovaj lijepi, čudesni dan. Zato jedva i čekaše, da se gdje sakrije i razmisli, što bi trebalo učiniti.

A Dušana zahvati tupa očajnost, i svi osjećaji njegovi potpuno se pomračiše. Kao da sve u njemu umire i sprema da se pretvori u nepoznato, grozno ništa.

Jedino Soka i Lino bijahu nešto vedriji: ona je mislila, kako će se sve to zaboraviti na svijetlu novoga dana i poslije okrepnog sna, a Lino ćutio neki ponos od slasti Zorkina poljupca i zagrljaja njezina mokrog, djevojačkog tijela. A i ne slućaše, da ona premišlja, kako će ga što prije zamoliti, neka udesi, da se nikada od sad ne vide. Poglédala kadikad na onu stranu, gdje je sjedio vjerenik njezin, ali ne vidje do njegovu zgrbljenu i potištenu priliku. No kadikad joj se pričinilo, da čuje i mukli, pridušeni jecaj iz onoga crnog kuta.

Pred starom kulom u polju ne nadjoše nikoga, jer duhaše jak, zapadni vjetar, dok su prozori na tavanu bili jarko osvijetljeni.

Sidjoše polako i muče svi osim Lina, koji zapovjedi kočijašu, neka odmah potjera doma.

— Dobra noć! — reče im muklo i zbije se u kut.

Ali Zorka mu se hitro približi i šapne:

— Pričekajte samo par časaka tamo u vrtu, jer vam imadem nešto važno reći.

Lino jê u čudu pogleda i kimne glavom, no strašno problijedi, kad opazi, da je i Dušan očuo njezine riječi. Ali ne opaziše nijedno od njih, kako mu se lice očajno iscerilo u nakaznu smiješku, te Zorka potrči u kuću za majkom i njim.

A Lino turnuvši sa sjedala kočijaša, zaveze krajem puta i stade kod niske ograde voćnjaka za kućom.

Čekao je nekoliko i kad je opazio, kako ona obzirući se hitro, žurno korača medju crnim drvetima, preskoči ogradu i nadje se za čas kod nje.

Kad joj se htjede još više približiti, ona se ponešto odmakne i podiže ruke dlanima obrnutim k njemu, kao da se boji. I taman htjede otvoriti usta, da mu nešto reče, kad li pade na njih tračak žutkasta svijetla od malog fenjera, kojim netko htjede otkriti njihovu tajnu.

Najprije pogledaše u čudu jedno u drugo, a onda u prozorčić tornja, na kojem je nemirno treptala žuta zraka. Malo za tim začuše nekoliko brzih udaraca željeza po starom, nijemom zvonu, kao da netko, objavljuje svijetu, kako se ondje zbivaju velike stvari.

Zorka krikne i potrči k stražnjem ulazu u kulu, jer nasluti nešto strašno. No odmah kako je nestade za malim, crnim vratima, jeknu i prasak kubure, ali tupo, muklo, kao da se slomila trula greda.

Lino postaja zapropašćen koji trenutak, da li će još štogod čuti, pa istom onda, kad mu doprije k ušima Zorkin vrisak, potrča istim putem, kud malo prije i ona.

Verući se mračnim hodnikom k stubama, što su vodile u toranj, začuje glasan razgovor, viku i smijeh u nekoj blizoj sobi, ali i ne posluša, već se lagano penjaše uz tijesne stepenice.

Vrtjelo mu se i šumjelo u glavi, pa se na mahove činilo, da će se srušiti u potpunu nesvijest, jer već znadijaše, što se dogodilo.

I zbilja na kamenom i okrvavljenom podu tornja ležalo Dušanovo truplo u zadnjim, lakim trzajima, a nad njim klečala Zorka u nijemom užasu.

Fenjer sa drhtavim žutim svijetlom bio još uvijek na otvoru i staklenim stranama okrenut prama voćnjaku, tako da se u sumraku jedva razabirala ta dva nepomična lika i duga željezna motka na podu.

No kad je Zorka, još uvijek u onom bijelom i vlažnom odijelu, očula korake i tihi vapaj, skoči od već mrtvog trupla i stupi prama Linu. Vidjela se u tijesnoj i tamnoj udubini tornja kao grabežljiva zvijer, kad joj tkogod nenadno stupi na leglo.

Zatim pljesne rukama, krikne i zače drhtavim kretnjama brzo tražiti oko sebe, kao da nešto mora učiniti, da olakša svoju tešku bol.

I zbilja nadje za pasom neku stvarcu, koju stisnutih zubi i strašnim blijeskom u očima baci Linu na prsi. Bijaše to medaljon, što joj ga on darovao na njezin rodjendan.

Lino ga brzo zgrabi, poteče iz tornja, pa trčući mračnim hodnikom lupaše na svakim vratima i vičući različita imena, pozivaše ih u toranj:

— Brzo ! . . . Ovamo ! . . . Nesreća se dogodila ! . . . Nesreća-a-a ! . . .

Za malo nastade po čitavoj staroj kući buka.

Lino istrča napolje, te ne našavši kočijaša, brzo skoči na sjedalo i potjera u najveći trk.

Vjetar je šušteći plazio tamnim poljem, a Lino neprestano šibao usplahirene konje, da ne čuje Zorkin vrisak, koji prodiraše iz tornja u pustu i šumnu ravnicu.

VIII.

Sutradan oko podne vozio se Lino k postaji po najvećoj žezi. Sjedjaše upala, blijeda lica i nakostrušene kose, pa teškom mukom nastojaše, da sabere misli. Cijelu je noć proveo u nijemom očaju i nejasnom očekivanju neke nove, grozne nesreće.

A ona je zbilja i došla. Pred podne je primio od dolačkog župnika pisamce, da mu žena umire, te neka pohita što prije, ako je želi zateći živu.

— Kako? . . . Gdje to umire? . . . Zašto umire? — pitao je neprestano ustrašenog momčića, koji mu donese tu vijest.

A sada se vozio bez ikakva osjećaja i misli, kao da se nešto slomilo, skršilo pred njim, pa više ničega nema i ništa se promijeniti ne da.

Gledao je pažljivo, kako bi se ptičica prestrašila i odletjela s grma kraj puta, a onda bi se zagledao u kakvo stablo, kamen ili pak u kočijaševa ledja i ništa nije mislio. Niti željaše da se voze ni brže ni polaganije, predajući se potpunoj tuposti i zaboravljajući kamo i zašto ide.

Bijaše izgubio i smisao za vrijeme, pa mu se činilo kadikad, da se tako vozi ima već nekoliko dana, a sinoćnji dogadjaj da se zbio nekada vrlo

davno, pače bi na mahove stao sumnjati, je li o n o uopće i bilo. A hoće li Katinka umrijeti ili će ostati živa, nije naprosto mislio, niti je mogao da se sustavi na tom pitanju.

Istom kad je iza duge vožnje kroz krševitu, visoku ravnicu ugledao crveni krov željezničke postaje, ostavi ga dosadanja tupost, i njime ovlada neizmjerno ganuće.

Uspomene stadoše uskrisivati jedna za drugom u njegovoj duši i malo po malo stadoše mu navirati suze na oči. Ali ne toliko zbog onoga, što se je dogadjalo sada, već više od onih zgoda, što potonuše u nepovrat.

Sjetio se ljetnih večeri, kad bi sjedio s Katinkom u vrtu mjesečinom osvijetljenu i u sjeni jorgovana, pak sve miline, koju je tada ćutio držeći ju za ruke i slušajući iz susjedne dubravice zvonku slavuljevu pjesmu.

Pa onda kad bi ta kamena ravnica bila potpuno zasuta snijegom, a on u toploj krznenoj kabanici, šubari i čizmama, stajao kod prozorčića i čekao, da se po njemu nakupi što više pahuljica, a istom onda zakucao plaho, neka pomisle, da je to kakav siromašan putnik. Ali bi se Katinka svaki put sjetila, da je to on, pak bi začuo, kako je potrčala, da mu otvori. Ukazala bi se za tim sa svijećom u ruci, uvijek onako jednostavno počešljanih, smedjih kosa. Lako i nježno padale joj povrh lijepog čela, te bi ih gladila i podizala gore, znajući, gdje će je poljubiti najprije. A on je zbilja najradije cjelivao njezine oči, čelo i kose: u usta je poče ljubiti istom onda, kad postade njezin muž.

Zatim kako je od mladje braće i sestara sve do kasnog ljeta čuvala krupne, rumene trešnje, dok

posve sazore, i tada pozivala njega, da ih zajedno beru. I to bijaše takov svečan dan, da se čudio, kako ga je mogao zaboraviti.

Sjetio se napokon živo jedne tople i jasne večeri, kad su čekali pred postajom, jer je on imao otputovati u grad. Stajali su podalje od drugih i razgovarahu o svojoj ljubavi.

Onog popodneva Katinka ne htjede da sami podju na šetnju, bojeći se oca. Zato je Lino korio i napokon htjede joj dokazati, kako ga ne ljubi. Uto je vlak došao i stao, te se uputi u vagon a da se i ne pozdravi s njom. Pa još i s prozora vagona govorio joj slične stvari, a ona ga nijemo gledala očima punim suza. Užasnula se od njegovih riječi, držeći, da je zbilja pomislio tako.

— Ti me voliš najviše s toga, što misliš, da sam bogat, — kušao ju je on nemilo, kao da sama sotona iz njega govori.

— Vjeruješ li u to, što veliš? — klikne Katinka, kad je pošao vlak, i držala se grčevito za drveni praščić vagona. Vlak se micao sve brže i brže, a ona svejednako hvatajući se za prozorčić, trčala je i spoticala se gledajući ga neprestano, i tužno ponavljala svedj iste riječi:

— Vjeruješ li zbilja, Lino?

On joj se htjede nasmiješiti i reći, da se šali, no u to konkdutor zavikne na nju, a ona pusti praščić i pade. Lino je brzo pogledao kroz prozor, da vidi, što se dogodilo, i ugleda Katinku u sumraku i već daleko, kako stoji na pruzi, gleda za vlakom, te popravlja i čisti odijelo na sebi.

— Da, bolje je, što nijesam poveo djecu, da to sada ne vide, — pomisli na jedamput. A zašto sam se ovoga sjetio? Dakle će ona ipak umrijeti!

Onda pogleda nemoćnom srdžbom na nebo:

— Pa neka se lomi, ruši, neka umremo svi, jer čemu sve ovo bez Katinke?

— Ona umire! — krikne kočijašu i momčiću, što je do njega sjedio.

Obojica se prestrašeno obazriješe i pogledaše jedan u drugog, a kočijaš ne znajući, kako da drukčije protumači njegove riječi, stade svom snagom šibati konje, da poteku što brže.

A Katinka je zbilja umirala. Ne trpljaše sada nikakove tjelesne boli, već je jedino u svojoj pomračenoj svijesti osjećala, da netko mora doći. Ali tko je to, što ga je očekivala, nije se mogla spomenuti. Vidjela je oko sebe mnogo svijeta, pa je znala, da se dogadja nešto vanredno, ali zašto se sve ovo zbiva, nije mogla razumjeti. Toliko je propatila u posljednja tri dana, da ne mogaše doći gore, pa od svega osjećaše najjasnije, kako njezine strašne muke prestaju.

Ulazeći na vrata Lino opet zapade u predjašnju tupost i pružao ruku svakome, koga bi susreo, pače se nasmiješio, kao da se upoznaje po prvi put. Malo je tko plakao od onih, što ih vidje: rekao bi da se već naplakaše dosta te sad nemaju nikakva značenja riječi i suze, pa se ne čude, što ne plače i on. Pokazaše mu rukom kroz mali prizemni hodnik i povedoše u sobu, gdje je umirala Katinka.

Cijelo se njezino mršavo i laganom plahtom pokriveno tijelo ustreslo, kad ga je ugledala i poznala, a strašno izmijenjeno, mrtvačko lice kušalo, da pokaže nekakav prijazan osjećaj. Gledala ga je nekoliko časaka uprtim očima i htjede podignuti ruku, da mu je pruži, ali je odmah spusti na bijeli pokrivač kraj sebe i ne skidajući pogleda s njega.

— Eto ti tu . . . — reče.

Zatim poče mrštiti čelo, kao da bi se htjela još nečega sjetiti, a onda prosja, malo zatrepće očima pa istisne muklo :

— A gdje su . . . djeca ? . .

Lino na prvi mah ne odgovori, jer se užasnuo od onog čudnog, hrapavog glasa, koji više nije ni malo sličio predjašnjem zvuku njezinih usta, iz kojih je toliko godina slušao kako nježno izgovaraju uvijek mile i krotke riječi. No ipak napregne svu svoju snagu pa reče tiho naginjući se k njoj :

— Nijesam ih doveo . . . jer . . .

Na to Katinka odvrne nezadovoljno glavu, a lice joj se namršti i grčevito skupi, kao da će zaplakati. No zamalo očuje se u njezinim prsima hropot, a na licu se opet pojavi bešćutan i tup izražaj.

— A zašto ih nijesam doveo ? — mišljaše očajno. Držao sam, da je tako bolje . . . a sad . . . Eto sam joj nanio i ovu posljednju krivicu, u zadnjem času, što ne mogu više nikada popraviti ! Nikad !

I kao da ga poklopi neka strašna, mukla težina, spusti se kod postelje i nasloni glavu do njezine ruke . . . .

Ali na jedamput zažamoriše svi u sobi i stadoše se uzbudjeno gibati, te Lino skoči i pogleda oko sebe. Neka starica žegla je brzo i drhtavom rukom voštanu svijeću, a svi, kao u nekoj hitnji, govorahu ritmično na glas :

— Zdravo Marijo . . . milosti puna . . .

Lino pogleda u Katinku, kako ležeći na boku nešto grčevito na prsima traži, a onda vidje, kako se brzo okrenula nauznak, lagano se protegla i ostala tako tiha i mirna kao voštani kip.

— Što ste uradili od nje ! — pomisli Lino i ne znajući o kome to govori, kao ni to, da li je samo pomislio ili rekao na glas.

— A tko je kriv ? — pomisli opet.

— Ja, ja sam kriv . . . jer sam je malo čuvao . . . jer sam je amo pustio . . . jer nijesam doveo djecu ! — stade vikati na glas.

No netko ga zače vući iz sobe, a on se otimao i htijući se vratiti postelji, zavikne još jače :

— Jer te nijesam ljubio koliko treba ! . . . Ali to nije istina ! Ljubio sam te više nego cio svijet, a sada te ljubim jače nego ikad . . . i mrtvu !

No nitko nije pazio na njegovu viku i očajno trzanje, već ga gurahu u drugu, pokrajnu sobicu i silom ga turili na postelju. A tko je to bio, Lino ne vidje ništa.

Časkom ga pustiše sama, no malo za tim udje stari Ilija noseći nešto u ruci.

— Napij se rakije, i odmah će ti biti lašnje, — reče pružajući mu bocu i sjedajući blizu njega.

A Lino niti ga pogleda niti mu odgovori što, već gledaše tupo u nekakav dječji stalak u kutu.

— A gdje je ono . . . najmladje ? — zapita.

— Odnijela ga je Marta k sebi, još prekjučer, — reče starac.

Tko je bila ta Marta, Lino nije znao, ali ne upita dalje.

— Bila je božja volja, — započe starac. Onako slaba radila je mnogo i znojna gladila rublje u vrtu. Nastadoše protisli, znojenje, krv iz usta i u pet dana sve je gotovo. Mi nijesmo ničemu krivi ! Liječnik nije mogao pomoći, a Bog nije htio : bijaše dobra,

pa ju htjede imati kod sebe u raju! . . . Za tebe je i djecu uvijek pitala . . .

No videći, kako se Lino stresao, zavapio i uzdigao ruke, prekide i stade ga opet nuditi, da se napije.

— Ne ćeš? — zapita. A ja bih zadnjih dana umro, da mi ovoga nije bilo . . . A one dvije jadnice . . . Marica i Ljuba — eto im veselja i pira! . . . Sav trošak podje utaman, kao da si novac u vodu bacio! A sad opet, koliko se hoće za sprovod, i ono!

Lino skoči i zavikne plačnim glasom:

— Odlazi, što me mučiš! Evo vam tih novaca, evo . . ., evo . . , evo!

Starac se najprije uplaši i pogleda ne poimljući, a onda zaplače i turnuvši novce na pod, pobjegne iz sobe. A Lino legne na postelju i zagleda se kroz prozor u lišće velike trešnje, koje je treptjelo od svježeg popodnevnog vjetra.

Po hodniku čulo se neprestano trčkanje, dogovaranje i šapat. Dva su ga puta zvali, kucali na njegovim vratima i zveckali nekim sudjem, ali se Lino ne odazove. Napokon istom pred večer sve zamukne i kao da je opustjela cijela kuća. Tada se on diže i tiho podje u sobu k mrtvom tijelu svoje žene.

Tamo klečeći za klupčicom spavala njezina majka i sestra Ljuba, tako da im nije mogao vidjeti lica, a ne probudiše se ni kad je ušao.

Na sredini sobe ležalo spruženo i bjelinom pokriveno tijelo, prekrštenih na prsima ruku, a glava i ramena okićeni mnoštvom cvijeća. Braća joj i sestre bijahu opustošili cio vrt i sve, što bijaše cvijeća, potrgaše ujedno s grančicama za odar mrtve sestre.

Lino pogleda u Katinkino nepomično lice, a onda kroz otvoren prozor u vrt, gdje su živahno cvrkutali vrapci. Zatim se i opet spomene onih prijatnih ljetnih noći, kad bi s njome tamo pod jorgovanom sjedio, te milog njezina lišca i krotkih, smedjih očiju, kad bi ih osvijetlio mjesec.

— Hvala ti na velikoj tvojoj ljubavi . . . i na svemu! — reče šapćući. Oni su te mrtvu darovali cvijećem, a što ti mogu dati ja?

Onda kao da se nečega sjetio, zače prekapati džepove, nadje medaljon sa zlatnom veružicom i stade joj ga smiještati na prsima.

— Ovo si mi dala, neka darujem Zorki, dobroto moja, i evo *ti* ga vraćam — mrtvoj! . . . Hvala! . . . A što bi rekla, kad bi znala za sve, što se je zbilo? . . . Znam, ne bi se srdila . . . nasmiješila bi se krotko ili bi zaplakala nad nevoljom, što se je zbila . . . Pa . . . hvala ti i na tom! . . . Onda se sagne i poljubi je u čelo, koje bi najradije cjelivao i za snježnih večeri, kad bi nenadno došao u ovu istu kuću, ali osjeti, kao da je poljubio mrtvi, hladni kamen.

Tada mu se prikaže kao u magli i Zorkino studeno, mramorno lice u pjeni Risova slapa, i kako se trzalo Dušanovo tijelo u mračnom tornju, pa očajan pogled vjerenice njegove, kad mu je bacila medaljon na prsi.

— Sve je umrlo . . . sva ljubav i sva ljepota, te ničega više nema, — pomisli.

I zbilja oči mu zastre lagašan mračak, koji postajaše sve crnji, pa se sa čudnim šumom u ušima svali na tavan pokraj Katinkina odra.

IX.

Pred veče, nekoliko dana iza njezine smrti, počivao Lino u svome pustom vrtu i gledao sprženu travu kraj sebe.

Proležao je nekoliko dana od živčane groznice, koja ga je odmah napala, kad mu ženu zasuše zemljom, no i sada ćutio se jednako slab, a sve oko njega bilo mu čudno i tudje. U predvečerje toga dana podje iz kuće u želji, da se osvježi, jer je sav plamtio i osjećao, kako mu nestaje daha.

Sve, što bijaše u sobama njegova doma, izazivalo mu stotinu uspomena obiteljskog života, pak se branio svom snagom od goleme tuge i kajanja, koje mu kadikad obuzimalo dušu. Naprezaše svoje sjećanje, ne bi li mu makar što došlo na pamet, zbog čega bi Katinki mogao biti manje haran, ali uzalud. Dapače takovo mu nastojanje uskrisivalo još druge uspomene, koje su povećavale njegovu ljubav i tugu.

Sve ono, što bijaše sada i puno života, nije mu se mililo, pa bi bio najvolio biti s licima, što su od njega daleko, i živjeti u onome, što je prošlo. Zato i djecu, zbog njihove vesele krike, nije želio kod sebe i ako je odlučio unaprijed raditi i živjeti samo za njih.

Najteže mu bijaše sjećati se Zorkina poznanstva, jer se ujedno s njezinom milom slikom javljao i Dušan, kojega je teško žalio, a i ljubio njegovu uspomenu. Osobito otkad doznade, kako je i u svom velikom očaju dospio da ostavi pisamce, u kojem reče, da nije nitko kriv njegovoj smrti. Svak se je iskazao kojim plemenitim činom, i samo on pokaza uvijek, kako ljubljaše jedino sebe!

Glava mu gorjela i u mozgu mu tuklo, a pred očima naizmjence titrali crveni i tamni kolobari. Takovo mu stanje ne bijaše ipak teško, jer se lašnje mogao prenositi dušom u prošle zgode i stvarati sebi pred očima žive slike prošlih dogadjaja. Tražio neku bolnu nasladu u dragim uspomenama, što bijahu vezane uz djevojčicu čudesnu i milu, kako je Lino u sebi nazivao Zorku.

Vidjaše je i u srebrenoj pjeni Risova slapa i više modrila Lopuških jezera, pa one tople i meke večeri sa bijelom pavitinom u naručju i sa svijetlim krijesnicama u zlatnoj, mirisavoj kosi. Nije mu kvarila one nježne poezije ni strašna slika, gdje ju je vidio, kako mu je očajno bacila na prsi njegov dar, jer i onda bijaše divotna u svojoj plemenitoj tuzi i osjećanju rodjene krivnje nad truplom vjerenika. Nad mrtvim tijelom dobrog Dušana, koji ju je tako ljubio i mogao se osvetiti njojzi jedino vlastitom smrti.

Sunce već utonu za visoki Derven, ali ugrijani uzduh pržio kao i njegove plamene zrake. Rekao bi, da se topilo sve oko njega i pretvaralo u žarku maglu, od koje bi maštom stvarao čudesne likove, što se živo kreću pred njegovim očima i s kojima govori i sluša njihov šapat.

Vidio je i svoje mrtve roditelje i bezbrojan niz dana, u kojima se bez prekida starahu oko njegova dobra, pače i staru sluškinju Ivu, koja je umrla tako davno, još za njegova djetinjstva. Plovila pred njim ganutljiva sjećanja prošlih vremena, u kojima su ga svi ljubili a i on sada njih sve jače, baš za to, što iščeznuše za uvijek.

Pomilova i onu travu pred sobom, jer bijaše savenula i jer se sjetio, kako je proljetos svojim ljupkim

zelenilom radovala njegove oči. Obilazio mislima tihe grobove svojih milih, zarasle isto takovim žutkastim vlaćem, pa je ćutio, da se više njega spušta utješni pokoj i da tiša one burne čežnje, što su mu toliko godina tresle dušom.

Razabiraše negdje iz daleka ciku i smijeh svoje djece, ali to ne mogaše donijeti drukčijih osjećaja u tajnoviti krug njegovih maglenih misli. Sjetila mu odbijala onu veselu buku, i više im godila tišina, koja bijaše poklopila sparno, zamrlo polje.

I ako večer bijaše blizu, nije se čulo veselih glasova poslenika na povratku u sela, jer bijaše svršila žetva.

Jedino daleko, daleko na vrhuncima brežuljaka i kod malenih komšiluka, plamtjeli na zadnjim tracima oblačci žute pljeve, koju je nosio vjetar i rasipavao u ništa. To su seljaci vijali žito na gumnima, gdje ga ovrli, no Linu se ti nepostojani oblaci prividjali dušama, što se oslobadjaju okova zemlje.

I nikakva buka ne dopiraše od toga rada i sve bijaše tiho, samo je lišće u vrtu resko šuštalo, jer ga nemilo spržila žega onoga sušnog ljeta i suhi vjetar. Linu se činilo, da i sva priroda diše nekom mirnom sjetom, baš kao njegova duša i njegove sjene, pa nježno pogledaše oko sebe klonule, savele biljke.

Odjednom kao da začu šušanj i tihe korake za sobom. A kad se obazre, ugleda Zorku, kako gotovo nečujno korača i nešto vrtom traži.

Bijaše sva u crnini a mjesto šešira imala glavu povezanu crnom maramom sa dugim, takodjer crnim resama.

— To je za Dušanom! — pomisli Lino.

U takovu odijelu prizre mu se njezino lice mramorno i providno, a kosa još zlatnija, jedva vireći izmedju snježnog čela i crne marame.

Lino prijedje objema rukama preko lica, jer mu se čudno činilo, da je to ona, ali priduši usklik, što mu se tiskao grlom. Zatim se podigne, da joj podje u susret, ali kao da to ne bijahu njegove noge ni njegova volja da ide.

A djevojka se stvori nečujno kod njega, ostade posve mirna i pruži mu ruku, što bijaše hladna kao rosni kamen u zoru.

Učinila mu se ljepša nego ikad, ali ta ljepota bijaše posve drukčija: neka spokojna krotkost počivala na produljenom i providnom licu, koje odavaše milu ozbiljnost i blagu sjetu.

— Došla sam, da vas požalim zbog nesreće, što vas stigla... i da vas pozdravim, jer odlazim daleko, — reče ona.

Glas joj bijaše miran i tih poput lagana vjetrića na morskoj pučini, tako da se Lino sagnuo, da bolje čuje njezine riječi. A onda otvori usta, da i on nešto kaže, ali ga ona preteče, i začu šum njezinih riječi, kao da je sada od mekog lišća.

— Ne mogu se zadržati a i govoriti nemamo što: mi sve već znamo. Htjedoh vas pozdraviti prije nego odem i zamoliti vas za oproštenje. Ja sam vam bacila vaš dar, a sad mi je žao: htjela bi imati onu uspomenu. Imate li ga još?

Lino i sad pokuša odgovoriti, ali začuje opet njezin tihi šapat:

— Nemate?... On je sad u grobu na Katinkinim prsima. Sad je sve mrtvo i zakopano!

Tada se on neizmjerno začudi:

— Kako to ona zna?... Tko joj je mogao reći?...

— Ja odlazim, — reče sa jednako čudnim šumom djevojka — i molim vas, nemojte me pratiti... mene ne treba pratiti... Zbogom!

*

I ako još ne bijaše nastala prava noć, Lino jedva razabiraše pred sobom njezino mramorno tijelo obavijeno crninom. Glava mu silno gorjela, a u ušima ćutio neprekidan zuj.

Prihvati jê za hladnu ruku, a ona se brzo okrene i podje jednako bez šuma kroz pusti vrt k izlazu obavijenu tamnim bršljanom i sutonom.

— Da vidim, kako odlazite, — učini se Linu, da joj reče.

I zbilja podje za njom sve do stazice, koja se spuštala sa brežuljka u polje. Ondje stadoše, a ona se okrene sa onim davnim smiješkom k njemu:

— Hvala ti! — reče toplo.

— Hvala tebi, Zore, jer si obogatila moju dušu za uvijek! — očuje Lino svoj glas, ali nije znao, da li ga je čula.

Gledao je, kako brzo korača prignute glave i držeći bijelu maramicu uz lice. Njezin je crni lik odmicao hitro, i brzo ga nestajaše u naglom sutonu ljetnog dana.

Zamače časkom pod brijeg, no opet jê vidje na tihom kolovozu, kojim ju je pratio one tople noći svu u bjelini i sretnu, kad joj mladu glavicu okiti sjajnim krijesnicama. Kao da nestajaše u velikoj, tamnoj praznini, no ipak mu se prividi, kako je stala uz grmlje, obazrela se k njemu i bijelom maramicom prekrila oči.

Tada osjeti, kao da i njega samoga nestaje, i obori glavu. No kad jê podiže i pogleda k grmlju, ništa ne vidje do sparne noći, kako ogoljeno polje zavija tišinom i tminom.

A bijaše li to zbilja ona? — pomisli. — To je mimo mene Ljubav prošla!

KRČMA.

I.



Kad ti spomenu krčmu seosku, i nehotice se očima prikaže mala, pločata ili ševarata kućica kraj nevaljala puta. Ali ona u Širopolju nije bila takva, a oštro mi se u pamet zasjekla zbog jednog doživljaja u njoj.

Ona je i sad velika, bijela i svijetla kuća, sa zelenim vrtom, hladovitim sjenicama i prostranim, čistim dvorištem za kirijaška kola. A smjestila se kraj velikog, prometnog druma, nedaleko gradića i u brežuljastoj okolici načičkanoj bogatim selima.

U toj se krčmi nije trpjela nečistoća, ni psovka, ni svadja, niti ikakva druga nepristojna djela, kakva se svagdan po drugim krčmama i čuju i vide. Dakako, i ovdje bijaše obilna pića i veselih popjevaka do zore, ali se nikad nije desilo, da bi se posvadili ili pače potukli, kao u drugim krčmama; već bi se, na kraju gozbe, još i ljubili od ganuća, mutnih i suznih očiju.

A svemu ovome bijaše uzrokom krčmarica Ana, lijepa, stasita žena, što je sjala bjelinom i čistoćom, a i oči joj odlučno, iskreno blistale.

Ona imadjaše i muža Iliju, no taj se nije prtio ni u krčmarske niti u koje druge njezine posle, već se zabavljao na svoj način. Radi sviju tih prilika neki su tu lijepu krčmu nazivali svojim ulištem, sebe marljivim pčelicama, a Iliju trutom.

Tamo zalazili ponajviše oni, što ne žale troška ni kad imadu ni kad nemaju novca: u potonjem slučaju Ana je gostu po očima znala, što mu je, i baš se njemu najljubaznije smiješila, kao da mu veli:

— Ne smeta, to se svakome dogodi kadikad... samo mi veseo budi!

Tko nije bio u toj krčmi, ne može ni zamisliti, kako tu ugodno prolazi vrijeme: kad misliš, da još nije ni jedanaesti sat noći, a ono već zora bijeli. Jelo domaće, krepko i mirisavo; vino žarko, pitko, a krčmarica Ana svojim prijaznim smiješkom na prekrasnim ustima i blistavim pogledom kao da sve pozlaćuje oko sebe i umiva srebrnom rosom. Pogadja svačiju misao, svačiju želju, pa možeš kod nje naći sve drugo i osim mila smiješka i ljubazna pogleda.

A bijaše još dosta mlada, bjeloputna i obučena na narodnu, samo od tkiva i veziva mnogo finijeg, mnogo tanjeg, da se ispod sve te naprave razabirale krepke i skladne crte njezina svježeg, gipkog tijela.

I jelo i pilo neprestano prolazilo njezinim rukama, ali nitko da je vidio nju niti jesti niti piti, kao da se hrani uzduhom, svijetlom i rosom: jedino u vanrednim prilikama, da kome pokaže svoju osobitu sklonost i štovanje, gucnula bi iz ponudjene čaše.

Imadjaše vanredan osjećaj za sve, što je lijepo u govoru, kretnjama i u nošnji. A i pjevanje i uopće svaka glazba svidjaše joj se vrlo. I sluškinje bile u nje same krasotice: mladjahne, vesele, sputne, i ona ih pokazivala svojim gostima kao dragocjen kućni ukras i dičila se njima. Nikada ne govoraše, koja li je radišnija i bolja, već koja je od njih milija i ljepša.

Radi svega toga njezina krčma bila svagda puna stalnih gostiju, a osobito zimi, kad napolju zalije, zapuše i zamete. A i ljeti, jer se tamo uvijek našlo ugodna hlada. Dolazilo najviše mladih ljudi, a ženskih se vidjalo posve rijetko, jer im se tamo nije svidjalo, a Bog bi ga znao zašto!

Medju tim stalnim pohodnicima bio sam i ja, tada još mlad, bezazlen momak, i dolazio sam u tu krčmu vrlo često, zajedno s drugim mladim ljudima.

Izmedju sviju, što se tada sastajasmo ondje, bijahu najočitija i najpoznatija dva postarija čovjeka sa svojih na daleko razglašenih osebina: kaludjer iz Galovca Mile i Jožo Vilović, nekad pravnik i okružni predstojnik u Bosni, a tada s malom mirovinom živio u rodnoj, seoskoj kući.

Kaludjera Milu zvahu samo Kale i svatko ga poznavaše zbog obijesna i neobuzdana veselja, ali i s dobra srca, pa ga ljubili ne samo u njegovoj parohiji.

O Kali se pripovijedale najčudnovatije, ali zbilja istinite stvari.

Više sela Galovca bijaše neka stara, mnogostruka gradina, o kojoj narod govorio, da je podigoše, bježeći ispred Turaka, potomci posljednjega bosanskoga kralja. Ta gradina bijaše ničija sve dok ne dodje u tu parohiju Kale, koji je popravi o svom trošku, pače dozida potpuno jednu kulu i smjesti na njoj nekakav stari top, što ga dobavi čak iz Bukovice, odakle bijaše rodom. To mu staro oružje služilo, da sazivlje parohijane, kad nije bilo duhovne službe, na koju se okupljahu jasnim zvonima s crkve na suprotnom brijegu.

I zbiljja čim bi se oglasio stari top i njegova gromka rika odjeknula od bližih brda, cijelo bi se selo strčalo pred parohijsku kuću, ali samo mladji: muški pod oružjem a ženske na brzu ruku začešljane i umivene.

To bi najčešće bivalo, kad bi se Kale kasno u noći povratio iz krajine s gozbe kakove, a selo, i ako znadijaše, da nije potreba hitno se skupiti ondje, ipak bi se sabralo za cigli sat a često i prije. Znali su, da će tada biti i čašćenja i hvale za njihovu spremu i posluh!

Kale bi ih pozdravio kojekakvim jakim, ratobornim usklicima, a onda naredio svome momku, da iznosi jela pa vino u obilatim vjedrima. Tada bi se zametla pjevatanja, kolo, pucanje iz kubura te hrvanje i umetanje, pa koje bilo doba dana ili noći, dapače i na visokom snijegu.

I ako Kale činjaše sve, što i oni, ipak bi se na kraju takova veselja smirio, uozbiljio, pak bi djevojke i momci, nevjeste i mladi ljudi, pokorno i redom pristupali k njegovoj ruci, da jê cjeluju i da mu zahvale. On bi im tada preporučio, neka uvijek budu spravni na njegov poziv, te sa petrahilom oko vrata i krstom u ruci blagoslovio ih ozbiljno i mrko, kao da ih oprema na muke ili u boj. Kad bi vidio, da se oni ganuti razilaze, zatvorio bi teška, hrastova vrata svoje kuće i pošao da se okrijepi snom za nove zgode sutrašnjega dana.

Glasali ga svuda i zbog konja njegova Šarca, konja golemoga, koji zbilja bijaše šaren kao nikoji drugi. Pa da bude još veća sličnost s opjevanim konjem narodnog junaka, naučio ga i vino piti. Čim bi sjahao pred kojom krčmom, odmah bi priskočili momci seoski, da mu Šarca prihvate i donesu konju ulomaka suhih kolača u sol namočenih, a onda obilato vjedarce vina. Kadikad bi se desilo, da bi ti isti uslužni momci pojeli kolače i popili ono vino, ali najviše puta zbilja bi sve to Šarcu dali.

A što bi za tim onaj konj letio! Nijesi mu se mogao ukloniti s puta, ako ga ne ugleda još iz daleka, a crvena konjska griva i duga Kalina kosa viorile u zraku!

Takav bijaše taj Kale i njegov konj.

A Jozo Vilović proglasio se radi posve drugih stvari. Najprije učio za popa, no pobježe i podje na sveučilište, gdje je učio svega i svašta. Napokon poslije mnogih godina i uz malu pripomoć svoje kuće izuči zakone.

Bivao od tada po različitim uredima i kancelarijama i svagdje se iskazao pameti i bistrinom, ali je od svukud morao bježati zbog prekomjerne ljubavi k ženama.

Pripovijedaše, kako se već u dvanaestoj godini silno zaljubio u mladu nevjesticu, susjedu svoju Mašu. Znao je za pučki običaj, ili bolje način, kako se trun iz oka vadi. Kad ne bi mogli nikako da uklone truna, kakva mlada žena zamuzla bi u oko iz svojih prsiju nešto mlijeka i za malo trun bi isplivao napolje. Zato on sakupi u šačicu ljuščica od pupa, što se jako lijepe, (a proljeće je bilo) te ih saspe sebi u oko. Ono mu pokrvavilo, nateklo, ali to bijaše ništa prama nasladi i radosti, kad je uz svoje lice vidio i oćutio bijele, gole i tople grudi nevjestice Maše.

Doživje i neku osobitu ljubav, u svom životu posljednju, no ta se tragično svršila. Nikad se ne doznade, što je uistinu bilo, ali mu se iza toga dogodi, što i mnogim drugima: stade nemilo piti i zbijati

tolike ludorije, dok ga ne otputiše iz službe, a kao za milost dadoše mu penziju neku.

Poslije duga skitanja i svakovrsnih doživljaja napokon se vrati u rodnu kuću, prestane se zaljubljivati, ali nastavi piti još jače.

A najčudnije bijaše, što bi onako pijan po krčmama odvraćao ljude od vina te držao čitave govore protiv pića, žena i ljubavi. Njegov govor bijaše tada dokićen, isprepleten svim mogućim znanstvenim dokazima i glasovitim rečenicama, a ljudi mu se smijali i zadirkivali ga, dok ga krčmar ne bi izbacio na put.

Pa i svakog drugog svijeta bivalo u toj krčmi, koju sam upoznao zazbilj baš u vanrednim prilikama.

Bilo je pri kraju godine 1888., kad je silna mećava naglo prekrila čitavu krajinu. Moj otac življaše onda u gradu, te me otpravi s pismom krčmarici Ani, a da nijesam ni znao, što je u njemu bilo.

Blistao prekrasan zimski dan, hladan a tih, i samo na sjeveroistoku dizala se lagano neka tamnosiva zidina jednoličnih oblaka, kakva se i inače u takim danima vidja. Bijaše treći dan Božića, i pošao sam pješke te lako prevalio ono devet kilometara lijepa puta, što se do Širopolja kroz mrku okolicu bijelio.

Krčmarica Ana i muž joj bijahu katolici, i kod njih još trajala božićna slava. Primicao se i pravoslavni Božić i zatekoh tamo svakojake čeljadi: Bošnjaka, koji dodjoše kupovati vino i rakiju, mesara, što kupovahu stoku, i drugog meni nepoznatog svijeta, pak četicu cigana, koji neprestano sviraju po takim mjestima i u ono doba godine.

Krčmarica Ana i ne dočita sasvim pismo, već mi se zagleda u oči, nasmija se zvonko i reče mi, da mogu otići istom onda, kad mi ona dopusti, jer da me je otac u svome pismu preporučio njojzi. Dragovoljno se pokorim, jer mi se od uvijek milila i Ana i njezina krčma.

Bijaše to kuća na dva krila i s drugim sporednim zgradama, a posvuda se vidjalo čeljadi svake ruke, gdje piju, razgovaraju, smiju se ili hodaju tamo amo. Osim krčmarice i njezinih domaćih poznavao sam još nekoliko mladih ljudi iz grada i okolice, što dodjoše, kako rekoše, da se razbistre od preobilne gozbe.

Medjutim pred njima, na prostranu stolu, neprestano se mijenjala različna jela i punile obilate boce, čime bi Ana svoje goste častila i ljubaznim smiješkom nutkala ih, da uzmu. Ja im se pridružim, pa zamalo zahvati i mene njihovo obijesno veselje.

Cigani u kutu drijemali i zijevali, te se vidjelo, da su jako umorni od mnogih, neprospavanih noći, ali sada nitko nije pazio na to, već se svaki zabavljao na svoj način. Bijasmo na podu, u velikoj, svijetloj dvorani, kamo se dolazilo širokim, položitim stepenicama, a odmah blizu kroz mnoga vrata išlo se u druge prostorije, odakle je takodjer bilo čuti kojekakve glasove: razgovor, kucanje i smijeh.

Nitko nije pazio, što se dogadja napolju, i ako su svi gosti počeli ćutjeti neobičnu hladnoću uza sve što su momci po naredbi gospodarice svoje počeli ložiti velike zemljane peći.

Već rano iza podneva potamni nebo, a sunce kao da izgubi sav sjaj i svu toplinu. Čitava krajina posivi čudno, a onda zabijeli od gusta snijega, što naglo stade sipati u kosim, pravilnim redovima. Kad opaziše takovu naglu promjenu, neki se zabrinuše, a neki razveseliše još jače. Sjeveroistočni vje-

tar ne bijaše toliko jak ali oštar, studen i svaka kap vode, što bi u prizemlju pala na kameni pod, namah bi se i smrzla. No što je god vani postajalo tmurnije i studenije, činilo se, da je kod nas sve više svijetlo, ugodno i toplo.

Kratki tmurni dan prolažaše brzo i hitro se bližala snježna studena noć. Svjetiljke planuše rano, ali nitko i nije mislio, koje je doba.

Prozori izvana bijahu već posve zasuti snijegom i jedva se čuo lagani zuj studenog vjetra i šušketanje sitnih, mrzlih pahuljica, koje zasipavahu dolinicu, gdje se smjestila samotna krčma i u sumrak kroz omalene prozore sipala rumeno svijetlo.

Sluškinje i momci veselo trčali i dozivali se kroz pahuljice u dvorištu, svi radosno zaposleni pripravama za toplu večeru i meke ležaje mnogobrojnim gostima.

Čim se vani potpuno smrče, lijepe sluškinje stadoše polagati na stolove nova, topla i mirisna jela, a pitko, žarko vino rumenilo se na bijelim, iznova prostrtim stolnjacima.

Za onim posebnim stolićem svejednako mirno sjedili cigani, svaki sa svojim guslama na krilu, i čekali bilo s koje strane mig, da započmu, jer i njima bijaše dodijalo samo drijemanje.

Naš stô bijaše odličniji od drugih i po namještaju i po čeljadi, što bijahu za njim. Tu sjedila dva brata, mladi trgovci, oba koštunjava, crnooka, crnokosa, Drago i Dušan ; sin bogata posjednika Ljubo, jedar, velike okrugle glave i ponešto ćelav ; geometar Zvonko, mršava, pjegava lica i bjelkaste kose, ali mio i veseo momak, i još drugih, meni manje poznatih, mladih ljudi.

Na susjednim stolovima bijahu trgovci marve, svi ugojeni, crveni, s teškim, srebrnim ili zlatnim lancima preko crnih prsluka ; Bošnjaci s fesovima ili zapeškireni ; tri, četiri domaća seljaka i napokon Srbi iz Macedonije, pilari, visoki, koštunjavi, većinom neobrijani i u slabim, iznošenim odijelima.

Večeru donosile lijepušne djevojke, sluškinje Anine : dvije u odijelu varoškom, a jedna u kićenom narodnom ruhu, gologlava i sa trostrukim, srebrnim gjerdanom oko vrata. Prve dvije zvale se Marta i Jeca, a treću zvali Marom.

Tu sam djevojčicu Maru poznavao dobro, vidjajući je često u polju, gdje stojeći uspravno na konju pjeva i veze, a konj pod njom pase i mirno korača. Ne bijaše stalna sluškinja u krčmi, već na Aninu molbu dodje pomoći joj ono dana, kad bijaše preveć posla.

A gazdarica obilazila naokolo obrćući se svakome pojedinom svojim ljubaznim smiješkom i nastojeći, da pogodi, što tko želi. Svi se obraćali za njom ugadjalo im dočikati njezin prijazni, blistavi pogled te motriti skladne joj i sigurne kretnje. Činilo se, da su svi ondje, svaki na svoj način, zaljubljeni u nju. A muž joj Ilija služio u prizemlju druge goste, većinom seljake domaće, no obećao nam, da će ka snije svakako i on k nama.

Napokon cigani zagudiše, jer im netko s drugih stolova posla golemu bocu vina i hrpu cigareta, a to kao da bijaše znak, neka počnu.

Začu se neka tužna, otegnuta melodija, što bi svaki čas prešla u čudne, otegnute vapaje, i meni se vrlo svidje. No moji drugovi ostadoše mirni i nijesu pazili mnogo na njihovu svirku.

— Čut ćete ih, kad zapjevaju . . . pa još kad dodje o n a ! — usklikne Ljubo i udari šakom po stolu, da bolje potvrdi svoje riječi.

— A tko je to o n a ? — zapitam naglo, kao da se baš mene tiče.

— Ona ? . . . Tä ciganka, crnka mladjahna ! . . A glas . . . i kako joj prsi trepe ! Samo jê čuvaju, maze, da im se ne pokvari : svi jê ljube. Vidjet ćeš i sam: ona će svakako doći !

— Pa ćeš vidjeti, kako je vjerenik njezin, ili muž — što ja znam, kako je to kod njih — strašno sljubovan na nju, ali na neki osobiti način ! Eno onaj mladi, sitnih brčića, što gudi po kontrabasu ! — šaptaše mi Dušan prignut k meni, a zatim se nasmije glasno, kao da mu je to vrlo drago.

Na drugim stolima namah oživješe od te svirke, jer je postajala sve brža i brža, tako da su cigani počeli previjati tijelom i na nekim najbržim mjestima savijati se kao mlado jablanje po jakom vjetru.

Svak bijaše potpuno zaboravio snježnu mećavu vani, od koje se čula jedino podmukla huka kroz čvrsto zatvorene i zasute prozore.

— Samo da onaj pijani vrag opet ne dodje kvariti naše veselje, — reče Dušan. Mi smo i jučer bili ovdje, ali zbog njegove propovijedi nijesmo stâli ni čitav sat. Ovo dana poludio je sasvim !

Dalje nijesam čuo, što reče, jer cigani zagudiše opet veselo i bučno, ali na nekom tišem mjestu protumači mi Ljubo one riječi :

— Ovdje je i danas Jozo Vilović. Vi ga znate ? . . . Bit će, da gdjegod sada pijan spava, ali se probudi pjaniji nego što je kad zaspe ! Vidjet ćete . . . sve je dobro, dok ne dodje on.

Cigani svirahu sve brže i već se počeše smiješiti svojim poslušnim guslama, a to je dobar znak, jer onda izažimlju one čudnovate zvukove ne više iz gusala, već iz svoga zagonetnog srca.

Za podaljim stolom ugledam malena, mršava seljaka, kako na otegnutijim i tišim mjestima, kad se činilo, da gusle nešto govore, poprijeko gledajući na cigane, krivi lice i otvara šaku, kao da će u nju uhvatiti onaj šapat i zuj.

No čim odjeknu zadnji kratki i snažni akord, užurbaše se cigani, jer onaj isti seljak, koji slušaše otvorenom šakom, pristupi k njima te izasu na sto nešto sitna, bijela novca i dižući ruku u vis zavikne :

— Ta barem i zapjevajte štogod, neka vas čujemo !

Cigani mu se lagano poklone, nešto progovoriše medju sobom, a odmah za tim oču se gromka pjesma :

— Još litru, dve, — tri, četri, pet . . .
Što marim ja za svet ! . . .

Čim jeknuše ove riječi, po svim stolovima zakucaše boce i čaše, a sluškinje se ustrčaše, da donesu novo vino. Neki počeše lupati šakama o sto, neki i nogama o pod, a cigani pjevajući povraćali se na one iste stihove.

Buka i žamor izmjenjivali se i onda, kad ne bijaše pjesme. Kadikad nije se znalo, da li je koji usklik, koji šapat ili zuj nastao u bučnoj sobi medju nama, ili je to zacvililа i zadahtala snježna oluja, što je u golemim talasima klizala zemljom, da prije ustraši pak zatrpa bjelinom i teškim snom krajinu, koja svetkovaše Veliki Blagdan. Činilo se, da smo htjeli nadglasati sve jači studeni šum, što u tmini

kovitlaše snježnim pahuljama, da uduši ledenim mrakom toplu i svijetlu krčmu.

Najednom mnoge glave okrenuše se k odaljenim vratima unutarnjih soba, te pogledah onamo i ja. Uz jedna vrata stajala nepomično ciganka, kao da se još nije odlučila sasvim ući. Na glavi imadjaše žutkast rubac, koji joj je posve zakrivao kosu i jedan dio čela, a nekim drugim tamnim rupcem bijaše omotala ramena i prsi: pokazivala se ukočena i ozbiljna, kao bizantinska ikona na dasci.

Onda se polako, stalnim korakom, uputi k njihovu stolu, gledajući samo pred sebe. Za našom trpezom nastade živahan pljesak, a onda i u čitavoj sobi. No ciganka muče sjede podalje od svojih, gotovo u kut i pogleda amo. Izraz njezinih lijepih, crnih očiju bijaše nepomičan i strog, crte lica tvrde i mirne, a boja više nekako zelenkasta nego tamna. Meni postade od izražaja njezina tjeskobno na srcu, ali mi se ipak ne dade svratiti očiju s toga lica, tako neobična i čudnovata.

K njoj pridje onaj najmladji od kontrabasa, pa drugi, i stadoše joj nešto šaputati što mogahu milije. No ona samo gledala u pod, prkosno tresla nogom, a laganim kretanjem glave pokazivala, da ne pristaje na ono, što je mole. Konačno se povratiše na svoja mjesta sliježući ramenima i gledajući okolo, kao da se opravdavaju s njezine tvrdoglavosti. To ona nikako pjevati ne htjede, a i nitko drugi ne usudi se primijetiti ništa: svi su je nekako poštovali, i ako nijesu bili zadovoljni onim, što čini.

A uto cigani udesiše novu pjesmu:

— Diku volem, dika vole meeene! . . .

i sve pogledaju u svoju družicu, ali ona oborene glave tužno gleda u pod, svedj istog izražaja lica, nepomična i stroga.

— O čemu li ona sada misli? Kakva su čuvstva u njezinu srcu? Je li tužna, srdita ili se pretvara? . . .

Ta su me pitanja u taj čas zaokupljala vrlo, a gledajući je dulje, zaključim u sebi, da je zbilja tužna, i bude mi je žao.

Još dok su pjevanje i žamor u našoj sobi trajali, začujem u prizemlju veliku buku i neobičan topot. Seljaci dolje urlikali svojim krepkim glasovima i nečemu se srdačno veselili, odobravali, no izmedju sviju čuo se najviše Ilijin kreštavi glas:

— Nemoj, molim te . . . Slomit ćeš se . . . ubit ćeš se! Čuvajte se, bjež'te, ljudi! Konja će svoga dobrog iznakaziti! . . .

Tada svi kod nas u sobi zamukoše i stadoše prisluškivati . . . . Buka u prizemlju bivala sve veća i veća, pa neki topot, nukanje, opomene, savjeti, smijeh. Sve živo, snažno, a po gdjekada i krik, kao da gone divlju zvijer u šumi.

Još od početka prve ciganske pjesme trajala ona buka i ako onda manja, pa i ne osvrćući se na to strpljivo sam čekao i nadao se, da će prestati. No ona se približavala i napokon uz stepenice očusmo silan štropot, poticanje i udaranje kandžijom.

Većina u sobi skoči na noge a i cigani se uznemiriše. Kad se odmah za tim kraj zatvorenih vrata začuje još neobično dahtanje i oštri povici, da otvorimo, mnogi poletješe, da povire, što se tamo dogadja. A onda kliknuše udivljeno i veselo, jer to bijaše Kale, koji se na svom Šarcu oprezno penjao uza stube,

a na dnu ljudi s lučevim baklјama, što su crvenkastim plamenom osvjetljivale zabrinuta lica.

Kad su ostali u dvorani začuli, što se dogadja, gradjani zapljeskaše živo, a drugi počeše lupati o stolove i o pod, da time pokažu svoju radost. Mnogi se i bojali, da se čila životinja ne pomami, ali pametno konjče koračalo i penjalo se oprezno od stepenice do stepenice, i napokon Kale, prignut na hrptu vjernog i poslušnog konja, ujaše u dvoranu, ispravi se ponosno i skoči s njega na pod.

Bijaše sav mokar od napola otopljena snijega, crven i svijetlih očiju, a malo prosijeda brada i kosa bijahu mu slijepljene uz glavu. I konj bijaše mokar te bi se koji put stresao a sa njega se dizaše para. Svi su ih gledali udivljeno, i čuo se samo gdjekoji začudjeni, nerazumljivi povik, a onda ga saletješe stotinama pitanja. Kale pogleda svuda okolo i smiješeći se reče:

— Bio sam kod svoga pobratima fra Mihe na slavi, kod zlatnoga čovjeka bio sam! . . . I na putu uhvati me ova strahota . . . eto i sami čujete kakva! Nijesam znao ni gdje sam ni kamo idem, ali — ovaj moj pametni Šarac donese me zdrava i čitava ovamo, baš na zgodno mjesto! . . . Dakle, ljudi moji, zaslužuje li ovaj konjic, da ga počastimo u toplu i čistu i onim, što je njemu najdraže?

Ovo je govorio ponešto svečano, zaustavljajući se i misleći, kao da govori s oltara, ali odmah za tim nasmije se glasno i visokom kaludjerskom kapom stade mahati svima i pozdravljati ih. Pa usred općega odobravanja, pljeska, veselih povika, lupanja i cike obrne se k ciganima. U jednoj mu bila uzda, u drugoj prazna boca, a onda podigne obje ruke u vis kao znak, da budu pripravni započeti pjesmu.

Cigani su ga razumjeli i spravnim gudalima oštro pazili na njegova usta, koju će pjesmu da započne. No Kale držeći ruke svejednako ispružene u vis, srdito zavikne:

— Onu našu! . . . Onu istu! . . . Zar ne vidite praznu bocu!

Počeka u tom položaju još malo, a zatim spusti naglo ruke, a čitava dvorana jeknu iznova starom bećarskom pjesmom:

— Još litru, dve — tri, četri, pet . . .
Što marim ja za svet! . . .

Pjevali su i gradjani i seljaci, i Bošnjaci i Macedonci, a ponajviše sam Kale mašući bocom i uzdom.

I opet se sluškinje ustrčaše donoseći nove, pune boce na sve stolove pa i onaj ciganski, jer za božićnih blagdana jelo se i pilo u toj krčmi badava, kao i u svakoj drugoj zagorskoj kući.

Kale ne htjede sjesti, premda mu svi za našim stolom nudili svoja mjesta, sve dok ne donesoše njegovu Šarcu kolača i soli, te običajnu vjedricu vina. Istom onda bijaše zadovoljan i reče:

— Ne dam ja njega u štalu večeras!

Zasjedne na vrh stola, a Šarac premetaše noge lagano, kao da znade, kako nije u staji; polako uzmahivao glavom, žvakao suhe kolače i usrkivao dobro vino, kad bi mu vjedricu podmetli. Svi su uživajući gledali u Kalu i njegova konja, ali Kale nezadovoljno uzmahne glavom baš kao i njegov konj. Uspravi se, podiže ruke u vis kao i prije, te zapjeva svojim jakim i zvonkim glasom:

— Moja mati: . . . .

A cigani prihvatiše gromko i složno:

— Moja mati bećaruša bila . . . .

*

I ja sam pjevao od srca davno poznatu pjesmu, koju sam pratio i rukama i nogama i glavom i baš za to prenuh se u čudu, kad na najljepšem mjestu prestade pjesma. To jest, cigani njome proslijediše i dalje, ali svi ostali zamukoše naglo, pa ušutim i ja, gledajući iznebušen oko sebe.

U prvi čas ne mogoh naći razloga tome iznenadnomu muku, ali kad pogledah, kamo su oči sviju drugih uprte, ugledam ciganku, kako se odlučno i podbočenih ruku smiješta pred sto, okrenuta k nama i spremna, da zapjeva.

Bijaše skinula s pleća i s glave rupce i prikaže nam se posve drukčija, kao da je u hladu za žarka, raskošna ljeta. Očito bijaše, da joj, s neobična dolaska Kalina, prodje svaka zlovolja. Kosa njezina prelijevala se kao perje crnoga kosa ; lice ne bijaše sada zelenkasto, već se žarilo tamnom rumeni, kao strana breskve okrenuta k suncu, a oči ne bijahu više ni tužne ni stroge, već sijevale radosno mladenačkom vatrom. Rekao bih, da i ne znade, gdje se nalazi, već se sprema zapjevati sama sebi.

Cigani brzo dovršiše započetu pjesmu i nastade potpuni muk u željnu očekivanju njezina glasa. Bit će, da svojima već reče, što će pjevati, jer ciganske gusle zazujaše tiho, strastveno, kao da glasovi dolaze ispod zemlje, a iz gipkog preplićanja mekanih zvukova stade se razabirati prekrasan glavni motiv.

Ciganka obori glavu i čekaše zgodan trenutak, da prihvati, a meni se od uzbudjena očekivanja otme glasan uzdah. Ona pogleda k našemu stolu i nasmiješi se :

— Uzmi mi srce moje.
I dušu uzmi mi ! . . . .

pjevaše ciganka, a meni se oči zamagliše od suza i sav sam drhtao. Pa kad cigani prihvatiše nižim glasovima istu pjesmu, njezin glas činio se blistav, srebrni vez, na mrku, meku baršunu.

Sjetim se Ljubinih riječi, kako joj grudi trepte kad pjeva, i pogledah joj ravno u prsi. Ali ona već bijaše oborila glavu i na svoje mlade grudi prekrstila ruke, te počimala iz duboka, kao da te mekom i tamnom svilom gladi i toplim ti dahom oči sklapa :

Čeka me stara majka,
I seja milena . . .

zazujaše nježne riječi u tihoj dvorani, kao da po njoj ljubav i čežnja lepršaju svojim laganim, pahuljastim krilima.

Baš u tom času pojavi se kod unutarnjih vrata Jozo Vilović ; rekao bih, da je iz njega nešto ledeno zastrujalo, pa nehotičnim strahom pogledam na onu stranu. Stajaše uza zid prislonjen i blijed kao mrtvac, raskuštrane sijede kose i krvavih očiju. Čekaše čvrsto stisnutih, takodjer blijedih usnica, da svrši pjesma, i odmah kad prestade, začu se njegov suhi i oštri smijeh :

— Ha, ha, ha ! . . . Uzmi mi srce i dušu ! . . . A što je ono ? . .

Konj ? . . . Dakako, za stolom medju gospodom, a mene na put bacaju ! Lijepo ! . . . Uzmi mi srce i dušu ! — ponovi zamišljeno, a onda se raskrivi što što mogaše bolje :

— Ali najprije uzme pamet !

— Kao i tebi, budalo jedna ! Odlazi, što dolaziš smetati ovdje ! — vikne na nj Ana, ali ipak sa smiješkom, pa se vidjelo, da se nije rasrdila zbiljno. Bit će, da je navikla sličnim riječima.

— Da, meni je uzela pamet o n a . . . to jest one sve ! — vikne žestoko. A zatim — vino . . . i ja sam sada evo što : propalica ! . . . — završi hrapavim glasom. A onda iza kratka razmišljanja nadoda uzdišući :

— A kakav sam ja bio gospodin ! . . . Pravi gospodin, ljudi moji, tako da — . . . .

— Sjedi kod nas, pij i ne mudruj ! Barem o blagdanima, ta sad je svačije veselje ! — reče mu jedan seljak, potegne ga za ruku i sjede ga na silu kraj sebe.

— Što će njemu, braćo, Božić ! — viknu netko do njega. Ta on se ni na Božić ne može jače opiti nego svaki dan !

Grohotan smijeh poprati te riječi, a Mile kalugjer stade brzo vikati :

— Kolo ! . . . kolo ! . . . U kolo svi !

— Čekajte, ljudi, da prije savedemo konja. Ta on ne će igrati, a samo nam smeta ! — reče netko i pridje k izlazu.

A Kali već ne bijaše do konja te pusti, da ga savedu, a on skoči k ciganki i povede je usred sobe. Za njima skočiše i ostali, poredaše se, prihvatiše za ruke i premećući nogama, nestrpljivo čekali prve zvukove. A cigani samo nekoliko trenutaka potezahu tiho i otegnuto svoje lukove, a zatim sve hitrije i hitrije, i razmaha se brzo, vrtoglavo kolo.

I domaći, i trgovci marve, i Bošnjaci, i Macedonci skakali pomamno, a samo dvojica nijesu dijelili opće radosti.

Mladi ciganin, promjenjen u licu, nije se usudio gledati svoju ljubovcu u našem vrtlogu, već stajaše pognut nad svojim kontrabasom i samo kadikad upiraše svoj zamagljeni i suzni pogled na protivnu stranu, da ništa ne vidi ; a Vilović kričaše nešto kao bijesan, zgražajući se i nad kolom, kao i prije nad smijehom i pjesmama našim.

No još malo, i počesmo se umarati te isprijeka gledati cigane, kad li se odnekud utisnu medju nas i krčmarica Ana sa sluškinjama svojim, pa nas povukoše čilo i snažno u novi skok.

Ja sam mislio, da cigani i ne mogu svirati hitrije, jer se činilo, da su postigli najveću brzinu; no sada kratki zvuci s njihovih gusala blijeskali i pucketali, a naše noge, makar koliko razigrane, jedva slijedile onaj bijesni takt. A kad se u neke jasno začu i zveckanje srebra trostrukog Marina gjerdana, pomahnita čitavo kolo od živih usklika :

— Daj petrolja ! . . . Vatre ! . . .

— Užeži ! . . . Zapali ! . . .

— Zapalimo kuću ! . . Neka sve gori ! . . .

To vikahu seljani i Bošnjaci, a i ja oćutim u svojim žilama takav plamen, pa stadoh potcikivati i dovikivati ciganima ne znajući ni sam što.

Ali i oni i mi bijasmo se već napregli do krajnje mjere, te najednom svi rumeni, znojni i teško dišući posjedosmo naglo i stadosmo se smiješiti jedno drugomu.

— Nesretnici ! . . . Nesretnici ! . . . — začuše se promukli usklici Joze Vilovića, koji se naprezaše, da uspravno stoji. Zamisli se oborene glave, a onda dižući desnu ruku u vis, produži tajanstvenim, proročanskim glasom :

— Ne ispijajte čašu užitka do dna, jer je na dnu gorčina ! To znadem najbolje ja : gorčina je na dnu !

— krikne bijesno, a onda sjede i iskapi punu čašu, koja bijaše pred njim.

Čitavo društvo prasne u grohotan smijeh, koji se razlijegaše tako srdačno, da se je nasmijao i sam mladi, zaljubljeni ciganin.

II.

Bijaše istom deveti sat večeri, te nitko i ne mišljaše na san. A malo zatim dodje gore k nama i gazda Ilija, crven, obrijan i do kože ostrižen debeljaković, pa držeći kapu u ruci, klanjaše se svima, no više u šali nego zazbilj. Došao je kazati, da se treći dan Božića mora svakako završiti u velikoj, prizemnoj kuhinji, kod badnjaka i božićne svijeće, po starom kućnom običaju. Nadoda, kako je dolje i toplije i mjesta ima više, a napokon završi, da njegova Ana tako želi.

U velikoj kuhinji bijahu prostrti drugi stolovi, a na njima nova, topla jela i novo vino. Mirisalo kiselim kupusom, suhom svinjetinom, te vrućim pečenjem istom skinutim s ražnja. Sve po prilici kao i gore, dapače i poseban stô za cigane u kutu, samo što su, daleko pri kraju, žarili i pucketali golemi badnjaci, a pod bijaše od tvrdo nabijene zemlje. Oko ognjišta sjedilo nekoliko seljaka: pili, kucali se i nazdravljali jedan drugomu, te svako malo zagrljeni zaojkali po svoju.

U cijeloj velikoj prostoriji visjela jedina, nejaka petrolejska svjetiljka na stropu i zato uz debele zidove stajahu neki dječaci, rumenih, nasmješljivih lica, držeći u rukama velike lučeve baklje, što su jako plamsale, dimile i rasprostirale svuda ugodan miris.

Svima bijaše ovdje ugodnije nego na podu, jer bijaše slobodnije, šire i više na domaću. No, za čudo, dolje se buka snježne mećave mnogo jače i jasnije čula, ili zato, što postajaše snažnija, ili zbog grmlja i stabala, što su golim i smrznutim granama šibala zidove.

Ilija pristupi gologlav k božićnoj svijeći na stolu i sa zapaljenom trijeskom s ognjišta u ruci. I svi ostali skinuše kape, te se božićna molitva jasno čula u podpunoj tišini, osim što je bura zviždala i šuštala snijegom zasipljući niske prozore.

Čim se završi molitva i mi se razmjestismo, mnogi opet stadoše jesti a neki samo pijahu, nastavljajući predjašnji razgovor. Samo Vilović srkaše iz obilate šalice crnu, vruću kavu i ne gledaše ni u koga. A cigani na brzu ruku nešto pojedoše te odmah počeše udešavati svoja glazbila. Krčmarica Ana kao i prije hodala medju stolovima milo se smiješeći i nukajući goste, da se služe, a za njom trčkale sluškinje s jelom i pićem. Svi postanu opet obijesni, veseli; gusle zacilikaše i zaoriše nove pjesme.

— Ravno polje, žao mi je na te . . . .

pjevala ciganka uz pratnju i živo gledala goste, kao da ih hoće nagovoriti, neka zapjevaju i oni.

I od tada ne prestajaše više pjevanje, jer pojedinci stadoše tražiti od cigana, da čuju kakvu milu pjesmu, koja je odgovarala tadanjem stanju njihove duše, ili im budjaše davnu uspomenu.

Najprije pristupi k njima neki mladi Bošnjak s fesom i s dosta poderanim haljinama na sebi, prišapće im nešto i tiho se odšulja k svome sjedalu. Iz početka je oborene glave u čudu slušao previjanje gusala, kao da ne može razumjeti, da li je to baš ona

pjesma, koju želi. Ali kada začuje, kako se pomalja njegova melodija, preobrazi mu se lice i prosja pravom srećom: slušaše važno i ganuto, kao da iznova doživljuje nešto lijepo:

— Jesen stiže, dunjo moja,
Jesen rana . . . . .

Nekakva čeznutljiva tuga izbijaše iz te sjetne melodije i kao da očima gledaš jesenji, magloviti, ali silno bogati kraj.

Već na tom mjestu potciknu Bošnjak te izaspe na njihov stol sav sitniš, što ga imadjaše u kesi.

— Dunjo moja, dodji k meni
Još ove jeseni ! . . .

završi ciganka, no odmah zatim nadoda obijesno se smiješeći, a ostali prihvatiše u zboru:

— Ne dam lica, ne dam lica,
Nemaš nausnica ! . . . .

. . . . — Kakovi ste vi to gadi ! — vikaše Jozo Vilović, držeći se rukama za stol. Samo ločete i sipljete ciganki novce za njezine bezobrazne pjesme !

Seljaci ga stadoše mučkati i potezati za odjeću, da sjedne, ali on umuknuti ne htjede:

— Opametite se, ljudi božji: sutra ćete se kajati, kad glava bude puna magle, a kesa prazna !

Neki ga slušahu, a drugi pjevali dalje.

— Ha, ha, ha ! . . . A ti? — nasmija se netko.

— Jest, pijem i pijan sam, ali ja sam propao čovjek ; no, vi se možete još spasti. Opametite se i spasite, ljudi božji ! . . .

Njegove dalje riječi zagluši novo pjevanje, jer mladi trgovac Drago, koji je sve do sad šaputao seljančici Mari, naruči u njezinu slavu posebnu pjesmu:

— Maro, Maro, sunce ogrejano !

No Kale odmah za tim htjede da se iznova pjeva s Aninim imenom, a onda Ljubo, najprije Marti, a onda Jeci:

— Marto, Marto, od istoka sunce ! . . .

I cigani se tada pomeli, pak spominjali sad jedno a sad drugo ime, a Ljubo tražio, da se te pogrješke isprave i neprestano ozvanjala ista pjesma.

Jozo Vilović stvori se kod nas nečujno kao sjena, pa mi se i onda učinilo, da s njega mrtvačka studen bije.

— Dopustite, da vas upitam, — reče on promuklo Ljubi — na čemu se t e m e l j i v a š e p r a v o, da svi moraju slušati istu pjesmu? I na t e m e l j u k a k v a p r a v a vi zapovijedate ovdje ima već pola sata? Je li za to, što je vaš otac bogataš?

— Moj otac ovdje ne ulazi ništa ! — vikne Ljubo srdito na nj, — već ako hoćeš znati baš za što, evo: M e n i s u d v a d e s e t i č e t r i g o d i n e i d v a m j e s e c a ! Jesi li razumio sad?

Vilovića obezumi ovaj odgovor i na prvi mah ne znade odgovoriti, no onda se snadje i obrćući se svima započe:

— I ja sam — . . .

Ali odvratiše glave od njega te zapjevaše i ne čekajući cigane:

— Kiša pada, što ću, diko, sada? . . .
Nas dvojica, jedna kabanica ! . . .

A Jozo obadje sve za stolovima zakrvavljenim i mutnim pogledom, te videći, da u njega nitko i ne gleda osim mene, sjedne i stade govoriti tiho, podižući glas samo onda, kad bi pjesma i žamor nadglasali njegove riječi:

— I ja sam, gospodine, — razlagaše dalje započetu misao — bio mlad, zdrav i čašćen, a evo sada . . .

čemu sam nalik? Svi me častili, te govorili, da sam „čovjek budućnosti!" A sad: po krčmama se skitam, i svaka budala misli, da ima pravo vikati na me!...

— Kabanica od četiri pole,
Zagrli me, milo lane moje!

pjevali pijani ljudi, a Vilović se nasmiješi zlobno pa mi reče: — Da, a tko je tome kriv?.. Eto: zagrljaji ispod kabanice, a onda č u t u r a, da p o t e n c i r a š svoj užitak. Jer mi nemamo snage ni zadovoljstva u sebi, pa tražimo i čekamo užitak samo izvana. A kad ga imamo, nastojimo ga povećati: mislimo, da se to može, ali ne može. Ne može, velim ti. Eto ih, slušajte na!....

Meni postajalo tužno na srcu, i bio bih se rado oslobodio takova govora, ali nas drugi kao zaboraviše, a meni se činilo, da moram poslušati govor toga medju svima nama osamljenog čovjeka.

— Eh, a ja bolan, ležim u vajatu,
Pa ne mogu da se javim zlatu...

— Eto, čujte!... Ali sve je na svijetu varka, gospodine moj! I ono „zlato" i to je varka. Kad nas izvaraju drugi, onda sami sebe stanemo varati vinom!

Ja sam htio da ne pazim na njegove riječi, te sam gledao, kako se krčmarica Ana, već zagrnuta u meku, tamnu kabanicu, oprašta od svojih gostiju i s onim, svedjerno ljubaznim smiješkom, zahvaljuje im za nešto; nekima preporučuje, da budu mirni, a u nekih pita za oprost, ako nijesu bili dobro pogošćeni. Znao sam, da se time do jutra odriče svoje vrhovne vlasti, a odgovornost za sve prepušta Iliji. Tako je vazda činila poslije nekog stanovitog doba noći.

Kad prispije k nama, Viloviću reče dosta ozbiljno i strogo:

— Nemoj mi ljutiti prijateljâ, jer svaka s načinom!

A mene prihvati za ruku i srdačno šapne:

— Tvoj te je otac preporučio meni, a on je moj stari prijatelj. Dakle, poslušaj me i podji na počinak: ta ponoć je blizu, a od n j e g a i onako ne ćeš čuti ništa pametno!

Ja se i nehotice zacrvenim na te riječi, a ona počeka još malo i videći, da se ne mičem:

— Svi su već pijani pa i moj Ilija i bojim se za te! No kad ti se i ovo sada svidja, a ti ostani! — reče mi ona čudnim smiješkom, zagrnu se bolje u svoju kabanicu i ne javljajući se dalje nikome, ode.

Oćutih se zatim posve osamljen, te što je Kale više tjerao u grohot, naše drugove za stolom, sam se ne smijući, i što su cigani ljepše začinjali pjesme, meni je bilo sve tužnije i tjeskobnije u duši.

— Baš mi je drago, što ne odoste: tako vam mogu reći i ostalo, neka vam služi za budućnost.

— Bećar jesam, bećar me zovedu,
Zato mene sve frajle voledu!...

— Molim vas, ne slušajte ih! Ta eto su začeli pjevati i prostačke pjesme!... Znate li prije, davno prije, kad sam bio najumniji, najbolji i najradosniji?.. U jutro, dok ne bi okusio ništa! A sad? Ne boli me duša istom onda, kad se dobro napijem.

Ostali pjevahu i svaki čas ponavljale se ljubavne riječi. Vilović posluša, a onda prezirno mahne rukom:

— Ah što... ljubav! O tome ne ću ni da ti govorim. Ona ti je gora nego... nego sva zla na svijetu skupa!... Dakle, ja sam u vašoj dobi, gospodine moj, čitao Homera, Dantea, Shakespearea, Goethea, Tolstoja i druge, sve u originalu!... A kad? Ni

večerao ne bi, već malo pospavaj te zorom na novom, mladom svijetlu, radostan, čist i bistar, kao kap one jutarnje rose, što je blistala na listu . . . Kakav to bijaše užitak, gospodine moj! . . . Slavulji pjevuckaju u mokrom grmlju ; bijelo, nježno vidjelo ljupko svjetluca na pomladjenom lišću. Misli su snažne, sjajne, i krile se daleko, visoko, pa ti ništa i ne treba do tih radosnih misli . . . A zimi! . . . Uzduh trepti hladnoćom i svježinom, a u daljini kukurijekanje pijevaca, što naviješta zoru: ćutiš neobičnu snagu i u duši i tijelu! . . . A kasnije? . . .

Ušuta, posluša, pogleda, što se zbiva oko nas i upita srdito:

— Slušaš li ti mene ili njih?

— Slušam vas, kako ne — rekoh, a medjutim tutnjaše mi u glavi od okolne buke, njegova brzog, neprestanog govora i vina.

— Dobro! Dakle: želeći da uživam još više, stadoh zalaziti evo u ovakova društva, u dim, u crveno, gadno svijetlo, te pijuckati i pušiti s njima. Pa znate, da sam ja i samu ljubav htio poljepšati vinom! Još malo, i činilo mi se biti Bog. A to nije moguće, moj mladi gospodine!

Vilović uzdahne, pa se i opet nagne k meni:

— Kažu, da sam se ja propio od nesretne ljubavi. I jest istina i nije. Ali glavna je moja nesreća, u tome, što sam užitak htio povećati beskonačno. Budala! Još nijesam znao, da je na dnu čaše svakog užitka gorčina, čemer!

Ja sam bio gotovo otupio, pa na silu slušah njegove riječi, kojima htjede iskaliti svoju pijanu, ožalošćenu dušu, onome jedinom, koji ga slušao. Njemu je vrlo ugadjalo, što sam mu kadikad gledao u lice i

pokazivao, da pazim na ono, što mi govori, jer se odavna nije namjerio na takovo čeljade: svi su ga psovali i tjerali od sebe. Zato me stao gladiti po ramenima, i po glavi svojom drhtavom rukom i govoriti nježno:

— Meni je na srcu i tvoja sreća, pa zato govorim sve ovo. To bih ja htio svima reći, ali me ne će da slušaju! No ipak moram, jer je moja dužnost kazati, što sam okušao, i reći im veliku istinu!

S vrha stola Kale svima, što ga slušahu, već odavna držao čitav govor, no ja sam razumio samo ovo:

— Zla se čeljad, braćo, mogu trpjeti, ali slaba, bolesna i ružna, nikako ne! To ne bih smio govoriti, kao sveštenik božji, ali je ipak tako. Njih možeš susresti, kad im se najmanje nadaš, pak će ti ogorčiti cio dan: ako ih u jutro makar za časak vidiš, cio ti je dan nekako gadno u životu! Jeste li kadgod u jutro susreli krmeljivu babetinu ili sakata čovjeka? Da, da . . . eto baš tako! A kad vidiš ovakove mlade ljepotice, kao što su ciganka, Jeca, Mara . . . pa eto i vas, tô lijepe, zdrave mladosti . . . eh!

Kale se junačio time koliko može vina podnijeti, no po njegovu licu i govoru očito se vidjelo, da je zaista pripit.

Cigani još uvijek pjevali i tako voljno, kao da se zaniješe rodjenim glasovima:

— Čija je ono zvijezda, što tako divno sja? . . .

Najednom skoči geometar Zvonko, koji odavna sjedjaše šuteći, poluzaklopljenih i suznih očiju, prama stolu k ciganima, pak im istrese punu šaku novaca, po svoj prilici sve, što je imao, te naruči pjesmu.

To je Vilovića strašno rasrdilo, te stade vikati i zahtijevati, da se novac povrati.

— Do koji danak — bit će rastanak,
Žarki cjelovi — bit će ljekovi! . . .

zapjeva ciganka strastvenu i nježnu melodiju.

— Sipljite, sipljite novac, bacajte, trošite, trošite zdravlje i pamet! — vikaše Jozo očajno. — A što ćete ostaviti svojoj budućoj djeci, što domovini i čovječanstvu! . . . Što? . . . — završi tužno i očajno zalama rukama.

Pripiti ljudi zabezeknuto gledali u nj, pa opet jedan u drugog.

— A što će od tebe naslijediti obitelj i domovina, budaio, propalice! . . . Koga si ti ovdje došao učiti! — rasrdi se Zvonko ozbiljno na nj.

Bijaše kivan strašno, otkad je Vilović zatražio, da mu cigani povrate novce.

Ali se i Jozo srdito ispriječi prama njemu:

— Što? . . . Veliko blago, za koje vi i ne znate! Ono isto, što i Charles Lannsbury, nesretan odvjetnik u Chikagu . . . ovaki kao i ja, velike, bogate duše! I ja napisah onaku oporuku, samo sam štošta promijenio, a po njoj ćete biti baštinici takodjer vi i vaša djeca. Evo je ovdje! — reče ponosno, povišenim glasom, i udaraše se rukom po džepu dugog izlizanog haljetka.

— Dajte, ljudi, neka čujemo, što nam to ostavlja, pak da se proveselimo unaprijed! — zavikne Kale. — Hoćeš li nam pročitati?

— Daj nam reci! . . . Mučite! . . . Čitaj! . . . — stadoše smijući se vikati i ostali gosti.

A Vilović ozbiljno razmota staru, žutu pergamenu, te s lista modra papira ispisana krupnim, nejednakim slovima, spremi se, da čita. Uto se približi k nama najstariji ciganin i reče lukavo:

— Da čujem, je li i nama štogod ostavio!

Svi se nasmijaše, a Vilović nataknu očale, pogleda poprijeko ciganina i stade čitati drhtavim glasom polako, pak sve jasnije i jače:

— Ja, Jozo Vilović, umirovljeni okružni predstojnik, u potpunom posjedu svojih ćutila i svoje pameti — . . .

Tu se netko nasmija, a svi oko stolova stadoše gurkati jedan drugog. Vilović zastade časkom, a onda produži:

. . . — Odredjujem i saopćujem svoju posljednju volju, te ovom oporukom dijelim svoju ostavštinu.

— Dobro je, bravo! — rekoše mu oni za našim stolom.

Podalji metnuli dlane za uši, neka bolje čuju; ali neki i ne slušali, već se razgovarali kao i prije. Osobito seljaci kraj badnjaka samo kucali čašama i pili te nijesu nimalo pazili, što se amo dogadja.

Mnogi mišljahu, da čita kakve novine, i nijesu ništa shvaćali, ali Jozo pazio samo na nas i produži čvršćim glasom:

— Ostavljam svim dobrim roditeljima na dobrobit njihove djece sve dobre riječi hvale i poticanja, te sva ona imena od mila, pa zaklinjem roditelje, da se njima obilno i mudro služe, da ih odvrate od zla, kako to iziskuje sreća njihove djece.

— Eto, nije loše! — reče opet netko, ali se ipak ne začu smijeha, već su pripiti ljudi teško dišući sanljivo slušali riječi te čudnovate oporuke. A Vilović zabrza i nekim zanosom svako malo pružaše desnu ruku, kao da pokazuje na ono, što daje:

— Ostavljam svoj djeci, do njihove punoljetnosti, sve cvijeće i svaki cvijetak u polju i u šumi te pravo,

da se smiju igrati medju njima, kao što se već djeca igraju, ali da se čuvaju bodljika i trnja.... — Jeste li razumjeli? — zapita ozbiljno i pogleda značajno u sve...

— Ostavljam nadalje djeci obale potokâ, zlaćani pijesak pod vodama i miris vrba, što se naklanjaju prama vodi, te bijele oblake, koji se spuštaju prama vršikama drveća. Ostavljam djeci još i duge dane, da budu u njima vesela na tisuću načina, ostavljam im noć, mjesec i srebrenu „Kumovu slamu", kojoj se čude..... Tu malo predahne i s dobrim smiješkom na izmučenu licu produži čitati:

— Ostavljam svim dječacima skûpa polja i livade, gdje se mogu loptati; ostavljam im snijegom pokrite bregove i brežuljke, gdje se mogu sklizati i grudati; ostavljam im rijeke za ribarenje te sve livade i travnjake sa djetelinom i leptirima, šume sa pticama, jekom i slatkim šumom... Svakome od tih dječaka dajem zimi još i posebno mjesto uz ognjište, sa svim onim slikama, što nam ih pred oči dočarava praskanje vatre...

Ciganin, koji je sve dosad slušao pomnjivo i sa smiješkom, zamahne rukom kraj glave i ode, ali tiho i bez ikakve primjedbe. Vilović i ne opazi njegova odsutstva, već snizi glas, te svečano i ne gledajući u hartiju reče:

— Časnoj starosti sa sjedinama na glavi ostavljam sreću starosti: ljubav i zahvalnost njihove djece, sve dok ne usnu vječni sanak!...

Kad je Vilović pročitao svoju „oporuku", svi se kao zamisliše i snuždiše, a on, zamatajući papir velikom pažnjom završi ovako:

— Lannsbury je ostavio i ljubavnicima, ali oni od mene ne će baštiniti ništa: samo djeci, dječacima i starcima!

Ali krčmar Ilija rasrdi se i vikne:

— Ta on se s nama ruga, ljudi moji, i nas za budale drži ovaj gad! Baš si im ostavio veliko blago: moći će živjeti kao prava gospoda, ti tvoji dječaci i ta djeca!

— Ilija ima pravo! — vikne neko hrapavo grlo iz kuta. — Zašto nas ne pusti, da se zabavljamo u miru? Ilija, Bogom te molim, potjeraj ga odavle!

No Vilović progovori opet što mogaše glasnije:

— Ljubavnicima ne dam ništa... i vama ništa!... Eto: Drago je zaljubljen u Maru, Zvonko u Jecu, Ljubo u Martu, a Kale u našu gazdaricu Anu! Ili mislite, da ja ništa ne vidim!

Sad se začuše mnogi žestoki glasovi ogorčenja, uzvici i psovke:

— Van s njim!... Lopove pijani!... Zašto on nas vrijedja, braćo?

Najjače od sviju planuše Ilija i Kale. Krčmar priskoči k njemu, stade ga vući iza stola i pjeneći od bijesa derao se na nj:

— U avliju!... U avliju namah!... pa u staju lezi! Za tebe i nije nego sa živinama!

Ali se Jozo opirao žestoko, no tada priskoči Kale i još neki drugi, te ga stadoše turati prama vratima.

Jedan dječak, koji još uvijek držaše gurući luč blizu našega stola, hitne baklju na zemlju i zaplače.

Sluškinje bijahu već pobjegle, čim je Vilović počeo spominjati njihova imena, te nastade opće turanje, komešanje i vika. Bijaše još malo borbe kod

izlaza, a onda turnuvši Vilovića u dvorište k stajama zamandališe teška vrata i zadovoljno kliknuše:

— Rashladi tu ludu, pijanu glavu! ... U staju! ... Sad više ne ćeš smetati! ...

No odmah za tim oču se lupanje i struganje po vratima:

— Ja sam govorio za vaše dobro ... jer vas ljubim. Ne pijte! ... Ne ljubite grješno! ... Ne bacajte novce utaman! ... Opametite se, ljudi božji! ... Ah, zima mi je ... snijeg me zasiplje! ... — urlikao Vilović očajno i još uvijek stružući po vratima.

— U staju, živino, k svome društvu! ... U sijeno se zakopaj i tamo je toplo! — odgovarao mu Ilija takodjer vičući.

— Otvorite mi! ... Još ću vam nešto reći! ... Kad bih ja mogao ... Ah, otvorite, braćo moja!

No Kale, okrenut prama ciganima, podignu ruke u vis kaono u početku; ciganka se podboči i smjesti pred stô, te kad je Kale naglo spustio ruke, zaori pjesma:

— Porubi mi, mila moja sele,
Četir one maramice bele! ...

Gazda Ilija iščeznu nekamo ujedno s momcima, no za malo povratiše se punih naručaja crnih, zapečaćenih i zaprašenih boca. To bijaše slatko, opojno vino od sušena groždja, koje počeše natakati svima.

— U slavu Boga i Božića! — govoraše Ilija nalijevajući nove, čiste čaše, ali mu lice bijaše i sad namrgodjeno od predjašnje srdžbe.

Stadosmo se kucati i piti.

Već poslije druge čaše meni se zavrti i smrači u glavi, a oči mi se zaklapale uza sve, što sam se jako napirao, da ih što bolje rastvorim.

Htjedoh se prohodati kuhinjom, da se razbistrim, no istom što sam koračio nekoliko puta, moradoh se prisloniti uz prozor.

Jasno sam čuo, kako vani siplje i šumi snijeg, i zaželim, da mi je izaći na čisti, studeni uzduh; jer sam ćutio noebičnu vrućinu u čitavu tijelu. No Ilija priskoči k meni, uhvati me pod ruku i vodeći me preko kuhinje govoraše tiho:

— Vi ste drijemovni, gospodine. Dakako, po noći je prošlo! Najbolje da pospavate malo, a onda se opet vratite k nama!

— Što? ... Zar ne će spavati i oni? — promucam nastojeći, da govorim što jasnije.

— Pa tko bi dao toliko postelja, gospodine! A sve kad bi ih i bilo ... Tko je želio spavati, mogao je ostati kod kuće!

Dovede me u malu prizemnu sobicu, kojoj prozorčić virio u dvorište. Ondje bijaše hladno i donekle se razvedrim, tako da sam se mogao sam i svući. A čim je Ilija zalupio vratima moje izbe, brzo se uvalim u krevet i utrnem svijeću s namjerom, da sve zaboravim i zaspim što prije.

III.

Premda me poklapao mrtvi drijem, ne mogoh zaspati od čudna uzbudjenja. Pomislio sam, da u sobi odmah do moje spava krčmarica Ana i sama, bez danjeg ruha i možda budna, pa umišljao, kako uzdiše i u krevetu se nemirno prevrće.

Ali neprestano dozivanje Joze Vilovića iz dvorišta, a iz kuhinje žamor, grohotan smijeh, usklici

i svedj nove pjesme, svratiše drugamo moje osjećaje i moje misli. Svi ti glasovi bijahu vrlo blizi, te mi razbijali mamurluk i san. A zatim što na mom prozorčiću ne bijaše krila već sama stakla, prodiralo u sobu čudno bijelo svijetlo ujedno s laganim šumom snijega i oštrom studeni.

Na vratima kuhinje iz dvorišta nešto je grebalo, kao da po njima struže kakva zvijer, no znao sam, da je to Vilović, jer bi se odmah iza toga struganja začule i njegove pridušene, plačne riječi:

— Mili moji! . . . Zar ćete pustiti, da poginem?

Bura sad ne hučala kao prije, ali još vazda lagano pahuljice šumile i svaki glasak jasno se čuo.

Kad bi se god iz dvorišta ponovili vapaji, odlučio bih da se dignem i učinim nešto, jer je u kuhinji buka sve više rasla i na one tužne dozive nije nitko pazio. No silan drijem i ugodna toplina svaki put nadvladaše tu moju želju. Kadikad uhvatio bi me i pravi san, te bih posve zaboravio i gdje sam.

Tako mi se u neko doba pričinilo, da sam u starodavnoj, gospodskoj sobi: u njoj otvoren k a m i n, a ja ležim i gledam u jarki plamen i hoću da se sjetim nečega davno zaboravljenog. A onda naglo se otvoriše vrata i hrpa rumene dječice dovede radosnom krikom Vilovića u sobu. Bijaše jako slab, sijed i obilato posut snijegom, ali im se ipak ljubazno smiješio i milovao ih po glavicama. Oni ga povedoše k toplom ognjištu, gdje je plamsala vesela vatra i gdje se jedva čuo šum bure i snijega, te šaptahu jedno drugomu ljubazne i mile riječi.

Jači žamor u kuhinji prene me iz toga sna, no odmah za tim i utiša. Prisluškivao sam, da li se što

dogodilo, no začujem ljupku pjesmu praćenu guslama, a bijaše tako krasna kao nijedna dosad:

— Magla pala, magla pala, oj!
Sitna rosa pokapala jorgovan. . . .
Moj me dragi tamo čeka, ali uzaman! . . .

Nježna melodija dopirala sneno k meni i kao da mi peludom mekim zasipavaše oči.

Činilo mi se, da vidim tamnu, drvenu kuću, što se jedva razabirala u bjelkastu svijetlu zore i vlažnoj magli, koja je smočila travnate ledinice i nisko grmlje, te veliko, glatko šiblje jorgovana s tamnim, glatkim lišćem, blistajući mokrinom i kapima rose. Sve tiho, nježno i meko, očekivalo ljubavni sastanak. A i mlada djevojka u bijeloj košulji, kratku, vezenu sadačiću, kapici crvenoj i trostruku srebrnu gjerdanu, stala kod jorgovana te sjala ljubavi i čežnjom. Čim bi se makla, zvecnulo i zazujalo srebro njezino, te i u polusnu nasmiješim se njojzi: prepoznao sam, da to bijaše Mara. A i ona se nasmiješila meni, pa neki i sjetan i radostan osjećaj treptio mi u duši: magla, jorgovan i djevojka, što sa čežnjom dragog čeka, — sve u jutarnjem svijetlu, mirisno, rosno, svježe, bistro! Od tihog zujanja one nježne melodije, što se opet javljala, kao da svijetlo zore struji kroz jorgovanovo lišće i cvijet: mjesto snijegom zasuta dvorišta, u kome Vilović očajno strugaše po teškim vratima, prikaže mi se proljetna zora od ljubavi sjajna i topla. Samo je još očekivala mlado sunce, da zasja rumeni u punom žaru. A u Marinim krotkim očima, uprtim u stazicu poljsku, poput rosnih kapi blistale suze.

I tada bude mi teško, što Vilović ne ostavi ništa ljubavnicima, koji i onako od čežnje trpe.

— Moj me dragi tamo čeka, ali uzaman! . . .

No tada očujem i njegov glas, kako me tješi:

— Nadodao sam, nadodao i njima, evo čuj: ljubavnicima ostavljam cio svijet fantazija: zvijezde na nebu, ružice pokraj zidova, cvat voćaka i zvukove glazbe. Ostavljam im večernji sumrak, ljupko svijetlo zore, pa bijelu maglu, rosni jorgovan i sve nježne pjesme ljubavi! . . . Je li im dosta? . .

Jače dozivanje jednaka zvuka opet me prene:

— Mili moji! . . . I staja je zaključana . . . ne mogu više! Dajte mi makar čašu vina da se zgrijem! . .

Ali sada mi nije bilo jasno, odakle dopiru te riječi, jer se potpuno stapale s pjesmom u krčmi i svi glasovi bijahu jednako promukli:

— Još litru, dve, tri, četri, pet . . .
Što marim ja za svet! . . .

Napokon mi se činilo, da sve što čujem i nije prava zbilja, već sjećanje na neku čudnu bajku, i zvukovi, što dopiru k meni, slijevaju se u jedinstvenu muziku dvaju različnih zborova, što se dopunjali i sustizali jedan drugi.

Prije iz dvorišta dopirahu samo dozivi, kucanje, te jednolično zujanje mećave. No kasnije stade se javljati i resko kukurijekanje pijevaca, a onda i dugo, otegnuto zavijanje psa, i svi ti glasovi miješahu se sve više i više i ne mogoh da ih pojedince pratim. Stvarali u meni osjećaj, kao da su bili smrznuti i drhtali od studeni sve brže, postajući tanji i viši. A iz krčme čuo se najviše kontrabas i drugi debeli, niski glasovi, pa se razlijevali, širili i kao rastapali od topline. Ti studeni i topli zvukovi razilazili se, a onda opet spajali u prekrasan akord, a meni bivalo sve ugodnije i ljepše, pak sam nastojao, da se ne razbudim niti zaspim posve i tako uživam tu čudesnu glazbu što duže. Zatim mi se činilo, da se ti zborovi poradjaju u meni a ne dopiru izvana, pa sam napokon uspio da mogu i vladati njima: kad bi htio da akordi bivaju jači, i bivali su, a onda se tišali, usporavali i brzali, sve po mojoj volji.

Onda sam vidio sama sebe kao malo dijete u kolijevci i kao da me majka njiše i pjeva mi, a meni je toplo, ugodno: ćutio sam se i slab i nejak, no uz to i moćan, jer eto sâmom pomisli upravljam tako neizbrojnim glasovima, koji se sad sustižu a sad razilaze, ali se uvijek skladaju i nikad se ne zamrse.

Dugo i dugo majka me moja njihala, a čudni i poslušni zvukovi postajahu sve nježniji i tiši, dok napokon ne zamukoše posve. Nijesam znao ni kako ni kada, isto poput tihe noći, kad nezamijetno ugasi sve čarobne šare večeri — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — —

Ne znadoh, koliko sam spavao a za par časaka ni gdje sam, kad me lupanje vrata, vika i dozivanje probudiše iz duboka sna.

Moja sobica već bijaše puna bijelog svijetla zimske zore; oćutim jaku hladnoću, čim se otkrih, a i oči mi se teško sklapale. Zato se okrenem, pokrijem i htjedoh opet zaspati. Ali buka u prizemlju vrlo blizu mene ne htjede prestati: usklici čudjenja i zazivanje u pomoć učestali i bivali svedj jači. Pogledam kroz prozor u dvorište, gotovo posve zameteno snijegom, a sitne, smrznute pahuljice još i sad neprestano sipale u kosim, pravilnim redovima. I samo koji put zavio bi medju zgradama dvorišta vjetar, te ih pomeo ispunjajući cijeli prostor samo jednim snježnim oblakom.

Uza sve, što za tim vika prestade, brzo se odjenem i podjem u kuhinju. I čim povirih u onu prostoriju, vidio sam, što se zbilo i razumjeh, zašto bijaše ona buka.

Nasred kuhinje ležalo na goloj zemlji smrznuto truplo Joze Vilovića, koje donesoše iz dvorišta i položiše ondje. Još bilo posuto snijegom, a oko njega šutke stajala hrpa čeljadi: sluškinje, momci i krčmarica Ana — uopće oni, što su sinoć pošli leći ranije. Svi bijahu ustrašeni i blijedi, pak se odmah vidjelo, kako su u neprilici, što da učine. Gledao sam u truplo kao i svi drugi, te mučasmo zamišljeni i kao da čekamo, hoće li se Vilović napokon predomisliti i ustati.

Sjednem na klupu kraj badnjaka i jer bijah još jako mamuran, u neke počelo mi se činiti, da je sve to nastavak kakva ružna noćašnjeg sna.

Okupljeni se počeše nekamo razilaziti, a ja pogledam i opet u nepomičnu glavu Joze Vilovića, pak se živo sjetim čudnih riječi njegove oporuke i plačnih mu doziva.

U polutami rumenila se medju badnjacima golema hrpa žerave, što je toplila onaj ugao i crvenkasto osvjetljivala bliže predmete i bršljanom okićenu svijeću božićnu. A vani bez prestanka šumio snijeg, zasipljući vrata, zidove, dvorište . . . sve dalje i sve brže i gušće, kao da se žuri posve zatrpati cijelu smrznutu krajinu.

Pa mi se kroz taj šum mećave u dvorištu i u smušenoj glavi činilo, da slušam nejasno preplićanje pjesama noćašnjih uz šapat Vilovića i obijesnu viku pijanih gostiju. A napokon nadvlada i jasno mi u duši zazuji ciganikina pjesma orošenom jorgovanu u magli i medju uspomenama mojim brujala ona još dugo.

MÄTI.

I.



Ivan Purić bijaše nekad trgovac i posjednik te pravi naš „domaći čovjek". A „naš domaći čovjek" u Zagorju dalmatinskom znači, da rado često i dobro jede, još bolje pije, a goste ne samo radosno prima, već ih upravo vuče u kuću i sili, da što više jedu i piju.

Pred dvaestak godina imadjaše dosta imutka. No budući da bijaše ne samo „naš domaći čovjek," već ljubio mnogo i karte i žene mnoge, pretvori se pomalo u pukog siromaška, i ako se činilo, da ostade sve kao i prije.

Kod svega obrazovanja, prirodjene bistrine i obilna imutka oženi se još za mlada vršnjakinjom svojom, djevojkom valjanom ali sluškinjom seljačkog roda. U nju se zaljubi, dok kao učenik življaše u nekakva malog činovnika u Zadru.

Onda se ponosio time govoreći, da je bez p r e d r a s u d a, jer njegova je djevojka bila lijepa, poštena, radišna i znala sve, što je za obitelj trebalo. Najviše ga tada mamilo k njoj, što mu se, prezirući sebe, pravo klanjala, a tako nastavila i onda, kad joj izjavi svoju ljubav i namjeru, da se vjenča s njome. Pače i prvih godina iza ženidbe, sve dok ne poodrastoše djeca, uvijek mu se pokoravala, kao što činjaše tekom godina niske svoje službe.

Ali kad je Ivan udilj rasipavao imanje, i ona spoznala, da je to na štetu njezine djece, ispriječi se prama njemu: iz početka obzirno i blago, a onda surovije i žešće. Tim više, što je na svoje oči vidjala, kako različite ženskinje iz dućana badava odnose skupe stvari i što se govorilo o nekoj nezakonitoj djeci i njihovim pravima.

A ipak ne mogaše se reći, da Ivan Purić nije ljubio svoju ženu i svoju djecu.

Bijaše dobar i ljubazan prama svakome, a pogotovu sa svojima. Imadjahu u domu obilato svega, a za najmanju kakvu bolest u kući pomamio bi cijelo mjesto i sve liječnike u pola zemlje. Ali, po starom običaju zagorskih gospodara, ne imadjaše nikakva smisla za štednju, niti se znao starati za budućnost. Jedino se brigaše, da svi u kući vazda imadu izobilja dobra jela i pića a osobito zimi, pak da budu valjano odjeveni. Kad bi se postarao za to, mišljaše, kako imade pravo, da se i on nažije. A veselio se najviše onim običnim muškaračkim užicima: lijepim ženama, kartama, duhanu i vinu.

I ako je svoju ženu Peru postojano ljubio, kasnije mu postade nekako tjeskobno uz nju: bijaše odveć prosta i preveć životinjskoga imadjaše u sebi. Pače i u njezinoj ljubavi životinjski su nagoni bili osobito snažni.

Kad se rodiše djeca, posve nestade onoga ropskog klanjanja, i ona se bavila samo djecom. Za nj se starala jedino, kad bijaše bolestan i ne žaleći ga, što trpi, već se jedino bojala, da umre. Veću ljubav iskazivaše mu jedino u samotnu zagrljaju, a zatim ga po čitave dane ne bi ni pogledala.

Nekako čudna bijaše i prama djeci: kad bi se koje od njih prehladilo ili bi palo i razvezalo glavu,

ona bi ga izmlatila od srdžbe; a onda vidjelo se očito, kako više ljubi dijete zdravo i jako, negoli ono, što bijaše slabije.

Duševnih užitaka ne razumijevaše nimalo, već je za nju bilo lijepo samo ono, što je korisno, a ružno ono, što je štetno. Na stvari nekorisne ne bi se ni osvrtala. Tako na cvijeće u vrtu ni da pogleda; kukci i leptiri bijahu joj ružni, dok joj ovca bijaše krasna životinja a kupus lijepa biljka.

Pa i u drugim stvarima bila takva. Kad je Ivan u srdžbi ili pripit psovao najveće svetinje vjere, ne bi se ni osvrnula na to. No kad bi opsovao z e m l j u, s u n c e ili k i š u, od užasa je na koljena padala i pristajala na sve, moleći ga, da prestane.

A Ivan težio za ljepotama svake vrsti, ali ponajviše za onima, što su pobudjivale obične strasti. No ipak i u najprostijim svojim užicima tražio ljepotu. Za ljepušne ženskinje činjaše sve, što je moguće, a bez ikakve nade, da će ih ikad taknuti. Kod vina uživao miris i boju, pače i u imenima različitih vrsta, a napio bi se samo iz čiste kristalne čaše, pa makar koliko bio žedan. A igrajući karte niti se veselio dobitku niti za gubitkom žalio. Začaravalo ga samo ono, što bijaše spojeno s time: prijateljski razgovori, zeleni stô, mnoge svijeće, gundjanje šaljivih pjesmica, dim cigareta i lula pa i samo zveckanje srebrena novca. A onda zanosilo ga i neko osobito čuvstvo, kad bi išao kući po bijelom svijetlu zore, snen te praćen davnim prijateljima.

Druge godine iza vjenčanja rodi mu se sin Mirko, a Niko početkom četvrte. Djeca bijahu dobro hranjena, pristojno odjevena i bezbrižno doživješe mladost. Obojica postadoše lijepi i stasiti momci.

Danilo rodi se istom devet godina kasnije iza svoje braće i sestrice, koja namah i umre. Rodi se, kad je već imutak bio propao gotovo sasvim. Ali se ni starija braća ne okoristiše bogatstvom očevim.

Kad su dovršili pučku školu, majka je svom snagom nastojala, da ih pošalje na dalje nauke, ali on odgadjao s godine na godinu, boreći se s dugovima i kamatnicima, a živeći svejednako kao i prije, dok bijaše imućan. I tada nastadoše u obitelji prve očite svadje. Perina, videći kako naglo propada imutak, htjede svakako da djeca „dobiju kruh" pa i zato, da podigne svoj ugled, koji bijaše znatno spao.

Još iz početka, čim dodje u Čabrušu, stadoše je činovničke i druge gospodje, koje se dičile ili boljim rodom ili većom obrazovanošću, gledati isprijeka, ali i zavidjeti joj. Jer ona imadjaše prednost medju njima kao žena bogataša, koji joj ništa nije branio, dok su one prebirale ono malo novčića, što bi im od plaće dali muževi. Zato bi joj na različite načine pokazivale, kako ona ipak ne može biti njihov par, jer da sluškinja ostaje sluškinja, pa udala se za koga mu drago. Ona je to dobro osjećala, pa da im vrati ljubav, oblačila se u pravu svilu a u kočiji vozila se i na misu, premda crkva bijaše jedva stotinjak metara daleko. A kad se kočija morala prodati a svilene se odore već izderaše, postade Perina još zagrižljivija i pravom je mržnjom proganjala muža. Proganjala ga i za ono, čemu bijaše kriv, i za ono, čemu nije bio. Ali ne samo s njim, već se bijaše uhvatila i s cijelom Čabrušom. Sve ju je ljutilo, a ona prkosila svima. Pače i na sud dolazile njihove svadje, a jedamput za baš smiješnu i neobičnu stvar.

Poštarica rodi kćerku i nadjene joj ime Djamantina, čemu se Perina rugala na glas, premda je u dnu srca zavidjela svojoj prijateljici, što ima žensko čedo s tako krasnim imenom. No na njezinu veliku radost slijedeće godine rodi i ona kćer, koja doduše umre malo sedmica iza poroda, ali to onda nitko ne mogaše predvidjeti. Pa da nadmaši i rasrdi poštaricu, uza sve protivljenje župnika don Kleme nadjene svojoj kćerci ime Briljantina. A onda poče dokazivati svima: koliko je god briljanat skupocjeniji od djamanta, toliko je njezina Briljantina vrednija od Djamantine. Poštarica se razbjesni, i kad se nekako sastadoše na putu, najprije se razgovarale pritajenom srdžbom u srcu, onda se izgrdile, a na koncu konca i potukle. Zato se imena siromašne djece Djamantine i Briljantine spominjala na sudbenoj raspravi malo iza toga kako dodjoše na svijet.

I tako prolažahu godine, sad u više smiješnim a sad u žalosnim zgodama. No dodje vrijeme, da su jedne godine Mirka a druge Niku uzeli u vojnike. Imutka već ne bijaše gotovo nikakva, te živjeli ponajviše o veresiji i za momke se nije moglo proreći ništa dobro. Otac, kao obično u takim prilikama, mučaše, a majka Perina poplače i pregori, jer se već ništa nije dalo učiniti.

Ali zato htjede po svaki način spasti najmladjega, mezimca svoga Danila, od takve sudbe. Slutila je, a to se kasnije i obistini, da će joj stariji sinovi napokon postati žandari, financijeri, ili će ostati, da i na dalje služe u vojsci.

— Ne! — klikne najprije u sebi a kasnije i drugima, — moj Dane mora biti gospodin!

I stavi se na štednju i na rad: na takvu štednju, da nije do sita ni jela te oblapornim znanicama prodavala, ako bi što bolje od hrane bilo u kući, govoreći, da je toga u njih i onako previše ; a radila je toliko, da bi malo prilegla samo onda, kad bi joj glava i ruke same od umora pale. Primamila mnoge seljakinje k sebi i od kojekakva pobačena ruha za njihovu djecu spravljala opravice, a one njojzi kradimice donosile svega a najviše vune. Ona bi tu vunu sama prala, grebenala, vlačila, prela, prepredala i mastila, pa snovala i od toga tkala krasne ćilime, što bi ih prodavala skupo.

I na svake druge načine ona se pomagala, pa joj išlo za rukom sve kako smisli i uvijek priskrbljivala toliko, da je mogla svome Danilu na vrijeme poslati mjesečni obrok.

Tako potraja mnogo godina, dok Danilo bijaše u gimnaziji, pak na sveučilištu, pače bi joj dotjecalo i za druge potrebice milog sina, koji zbilja nije nikad preveć tražio. Mati se zgrbila, smršala jako, no ipak je radila i štedila dalje.

I ostali sinovi gdjekada molili od nje pomoć, ali bi ona samo zaplakala i ne bi im ništa poslala, pa niti odgovarala na njihova pisma. Čitati je kojekako znala, no pisati nipošto, te ne htjede da drugi znadu za njihovu nevolju.

Dogadjalo se pače, kad bi je ,,prijateljice'' zapitale: — Kako vam onaj sin f i n a n c i j e r, ili bi pitale za f e l d b e b e l a Mirka, da bi u njoj zakipjela žuč i zamrzila ne samo na sve oko sebe, već nastojala nemisliti na one sinove, kao da su sami krivi neuglednom položaju svome. Ali je zato neprestano govorila o Dani, pa već znadijaše, što su ,,kolokviji'', ,,državni ispiti'' i ,,doktorat'', te bi samo rijetko izmiješala ova imena. Tako jednoć, no to bijaše u najvećem zanosu, svoj je Čabruši pričala, kako joj Dane u č i n i o doktorat, a to bijaše tek ispit zrelosti.

I stari Ivan moljaše kadikad u nje zajam za vlastite ili kućne potrebe, jer više nije znao, kamo da se obrne. Ona bi se protivila, dakako, no kad bi iza dugotrajnog moljakanja napokon začula — . . . sunce ! . . . zemlju ! . . . kišu ! — pristajala i davala, koliko je mogla. No budući da nije bilo povraćanja niti ga je moglo biti, bio je gotov inad medju njima. A otkad stari, mireći savjest, zače obilatije piti, dovikivala mu Perina i: — Lupežu! — i: Ubojice svoga sina ! — pa se svadja često pretvarala u pravu tučnjavu.

U svim tim prilikama tješila od nevolje ostarjelu Perinu jedino misao, kako će njezin Danilo, čim dodje, postati sudac, pa da će se njegovom pomoći ne samo osloboditi sadanjih poniženja, već i osvetiti se svima, koji joj nanesoše kakvu krivicu. A osvetiti se mišljaše ona i svome mužu. Ako ništa drugo, taj će ,,sudac'' biti djelo jedino njezinih siromašnih truda, pa Ivanu živi i svagdanji dokaz njegova neočinskog staranja.

I sada dan je njezina slavlja došao: Danilo završi nauke i dobije mjesto p r i s l u š n i k a na sudu u Čabruši.

— Hvala Bogu, do koju godinu bit će i pravi sudac ! — mišljaše ona. Sad ću malo počinuti i ja. Do sada sam živjela samo za Danila, a sad će Danilo samo za me. Nije moguće, da će on zaboraviti majčine žrtve !

II.

Na cijelu godinu prije Danina dolaska podvostruči majka Perina rad i štednju, te napokon uredi za njega tri krasne sobe pravo gospodske: jednu za spavanje, drugu za rad, a treću za primanje gostiju. I sve fotografije njegove uokviri i povješa na vidljivim mjestima, pa nakiti vrpcama i umjetnim cvijećem, što preostade još iz nekadanjeg dućana. To je učinila radi sina a i zbog svijeta, koji često traži ne samo ono, što je korisno, već i lijepo.

Te godine nije govorila ni o čem drugom, već o tim sobama i njihovu namještaju, te pozivala svakoga, da ih dodje vidjeti. Ali najradije zvala djevojke za udaju i njihove majke govoreći im, da će to biti ujedno i bračni stan njezina sina, kome će ona domalo naći lijepu ženicu. Govoraše im i to, kako se u nj i nekakva grofica zaljubila, ali da ona te grofice nikako ne će, već kakovu zgodnu domaću djevojku, što je dobro poznaje.

Tako je govorila svima, ali nije ni u snu mislila, da bi se njezin sin ženio. Jedno, što mišljaše, da je toliko pametan, te ne će odmah u početku učiniti takovu ludost. A onda, što je stalno držala, da bi se Danilo već time odrekao matere i ona mu za života ne bi dopustila ženidbe. Nadala se, da će i sam razumjeti, kako bi tim činom izgubio svu važnost za Čabrušu a osobito ,,prijateljice" njezine, koje imadjahu za udaju rodice ili dapače kćeri.

I nije se u tom varala. Danilu ne bijaše ženidba ni iz daleka na umu, ali čabruške matere i djevojke ne znajući za to stadoše se grabiti o prijateljstvo

njezino, pa iskazivati joj osobito poštovanje i nuditi svoju pomoć.

Čabrušani su znali, kako više imutka nije, no još da imadu svoju kuću i prostrani vrt. A Danilo bijaše zdrav i krasan momak, te su kao i majka mu tvrdo vjerovali, da će za malo postati čabruški sudac. Obitelj njihova bila na dobru glasu a osobito izvan Čabruše, pa otkad je imao da dodje kao budući sudac, i u Čabruši su je većma cijenili. I misleći na sve te razloge zaglaviše, kako u Čabruši nije boljeg ženika.

Žato i plivaše u slavlju Danina majka Pera. Djevojke čabruške i ukućani njihovi pomagali joj u svemu, a Perina svakome napose znala dati neku barem daleku nadu. Dotad pusta kuća oživjela od smijeha i šale mlade čeljadi, a i sam, nekad svojevoljni muž joj Ivan nekako se upokorio, govorio gotovo ponizno s njom i čitavim vladanjem muče priznavao njezinu vlast i njezine zasluge.

— A što će istom biti, kad Dane moj dodje? — mislila ona.

I Dane dodje.

Začudio se množini promjena, što se dogodiše u ovoj posljednjoj godini, dok u kući ne bi. Otac se jako postarao, klonuo ; postao nekako osobito dobar, djetinjast i nije se usudjivao, da mu pokaže nekadanju radost, što ga vidi, ni svoju ljubav.

Majka naprotiv oživjela, razgoropadila se, pa u svakoj stvari htjela da pokaže svoju vlast i u svakom slučaju spominjala svoje zasluge.

Danilo iz početka nije pazio mnogo na to, već našavši u kući mlade i vesele čeljadi, stao se zabavljati i veseliti, kao što obično momci kad se oslobode velike

brige, a najpače kad uz veliki napor i patnju svrše koju visoku školu. Tako zvani „široki vidici" otvarali se pred njim, pa i on, baš kao i njegova majka, htjede se naplatiti za sve oskudne i gorke dane, što ih proživje u tudjem svijetu. Ali zato htjede svakome uzvratiti i ljubav, kojom su ga obasipali, a osobito majci, što mu tolikim žrtvama priskrbi mnogo više od onoga, čemu se je nadao.

No to ne bijaše lako, kao što mišljaše u početku. Ponajprije za to, što je Perina tražila čitavu njegovu ljubav i pažnju samo za sebe, pa u svakom slučaju zahtijevala, da služi njezinim davno zamišljenim svrhama, kojih on često ne bi ni razumio.

Tako, na primjer, htjela ona, neka pokazuje ocu, kako znade, da mu ne ima biti ni za što haran; da svoju braću Mirka i Niku nipošto ne spominje u odličnijem društvu, i napokon mu govorila ozbiljno:
— Čini tako, da se čabruške djevojke zaljubljuju u te, ali se ni uz jednu ne prilijepi, već „onako s visoka", nasmiješi se njima, neka se svaka od njih jednako nada. Tako će svi biti pod našim stopama!

Ali Danilo bijaše još premlad i preveć dobar za takav postupak i zamalo počeo raditi upravo protivno nego je to majka htjela. Videći oca onako potištena i tužna, pa kako iz svake njegove kretnje i svakog mu pogleda izbija priznanje rodjene krivnje, te da prama njemu postupa više kao prama kućnom gospodaru, nego svom najmladjem sinu, — smili mu se starac i češće ga stade pohadjati u osamljenoj sobi i nježno grliti. Pa jedamput, kad je otac zaplakao od kajanja i ganuća, zaplače i Danilo na njegovim prsima.

A majka Perina pravo se razbjesni zbog te nježnosti njihove:

— Kad si ti m e n e tako zagrlio i proplakao u mom naručju, nezahvalni sine! — zavikne. — Grliš i suzama miluješ onoga, koji je umeo čitav imutak, a po njemu mogao si i f a k i n biti, da te moji izmučeni prsti i neprospavane noći nijesu spasli!

Tako isto Danilo žalio braću i stao se češće dopisivati s njima. Nije se stidio spominjati ih u svakoj prilici, pa nije razumio majčina gurkanja.

— Ne možeš ih pomagati za sad, pa što ih bez nužde spominješ! — govoraše mu kasnije mati. — Tako samo daješ nasladu našim neprijateljima.

„Neprijatelji" i „neprijateljice" bijahu najmilije i najobičnije njezine riječi.

A u trećem p i t a n j u ne mogaše Danilo nikako razumjeti matere. Ona je mazila i vukla u kuću djevojke, a od njega tražila, da ih gleda „onako s visoka", pače kadikad da se prama njima i njihovim materama vlada surovo.

— Moj Dane ima posla . . . ima o s u d e pisati! — rekla bi ona gostima, čim bi opazila, da je njezin sin preveć ljubazan s njima i strašno se srdila, ako bi ostao u društvu dalje. A u kuću dolazili samo ženski gosti: drugih ne bi zvala.

Čim bi opazila, kako je Danilo nezadovoljan postupkom njezinim, začela bi po stoti put pripovijedati sve trude i patnje, što ih podnese, dok njega odgoji. Spočitavala mu i nezahvalnost grdnu i pokazivala svoje od rada zgrčene prste, pa otečene noge od reumatizma, kojega se dobavi perući rublje sama, da tako uštedjeni novac njemu pošalje. Danilo napokon ne znadijaše ni što da čini, ni kako da misli, pak se stade uginjati majci, kad bi samo mogao.

Otac mu Ivan, svejednako pokunjen i obično sam, sjedio u najzabitnijoj sobi kuće i čitao knjige, kojima se zabavljao još u mladosti. Ne imadjaše ni pristojna odijela, u kom bi mogao na šetnju, niti je želio pohodnika, pa samo muče grlio sina, kad bi ovaj došao k njemu.

A mati Perina, kad ne bi nikoga kod njih bilo, trčkala po kućama sa već smišljenom osnovom, što će tamo govoriti. Osnove pak njezine sastojale ponajviše u tom, da koju od svojih „prijateljica" ojadi ili barem u njoj pobudi zavist.

Uza sav reumatizam u nogama i zgrčene prste šiora Perina kao da se bijaše sasvim pomladila. Neumorno mišljaše, kako bi se uzdigla na štetu onih, koji su joj se činili krivi, a sve to nastojaše postići, služeći se imenom svoga sina Dane.

Pa i osim toga proganjala mješćanke svoje s nerada, nečistoće, neurednosti i s nebrige za djecu, svedj ističući za primjer sebe. Postade neka vrst kućnog nadzornika za cijelu Čabrušu. Sad se već nije stidila priznavati nekadanju bijedu i ponavljala svukud glasno: — Muž mi je za ženetine i tobožnje prijatelje potrošio sve, ali meni ostade ovo deset prsta. A tko se postara za me i sina moga?.. Nitko! Ali sam ja imala ove dvije ruke, pa što je sada moj sin?.. Sudac, kao što i sami znate!

A gdje bi našla jači i očitiji otpor, znala ona i uzmaknuti, pa ublažiti svoje riječi ili im dati šaljiv smisao. U kratko, sve je poduzimala, da se održi na onoj visini, na kojoj je zamišljala sebe. I samo na jedno mjesto ne usudjivaše se ona dolaziti kao nadzornik i učitelj.

U Čabruši življaše udovica Zlata s kćeri Jelom, vrlo časna i od sviju poštovana porodica. Življahu skromno i družeći se malo s kim, ali susrećući svakog s poštovanjem i tražeći od svakoga, da ih poštuje.

Muž Florijan služio nekoliko godina kao općinski liječnik u Čabruši, a bijaše rodom iz hrvatskog Zagorja. Kao veoma učen i valjan liječnik pa veseljak i dobričina brzo steče ljubav cijele krajine, a osobito siromaha: on ih ne samo badava liječio, već im kupovao i drugo, što im trebaše u bolesti. Ali Čabruša i njezin prostrani okoliš najviše se začudi, kad nemilo zače harati kužna bolest, a on priskakaše tamo i ovamo ne šteđeći svoga života. No i njega se primi ta nemila bolja onako umorna i meka: ne odolje i za par dana umre. Ostavi ženu u najljepšoj dobi i kćerku, kao djevojče od petnaestak godina. Po tadanjem zakonu ne mogahu od općine imati mirovine, a zaštedjeno ne bijaše ništa. Jedino, što im nastojanjem dobrih ljudi a osobito Danilova oca Ivana, koji bijaše u moći, općina čabruška odredi neku stalnu godišnju pripomoć, toliku, da mogu pristojno živjeti.

Roditelji Jelku valjano odgojiše, a kasnije se sama majka brigala pametno oko nje, jer bijaše takodjer vrlo obrazovana gospodja.

Perina, kao i svi ostali, častila njih obadvije a ponajviše radi toga, što su i one njojzi iskazivale čast. U vrijeme onoga svagdanjeg ratovanja izmedju Perine i čabruških žena, samo gospodja Zlata i njezina Jelka ostadoše prijateljice njezine obitelji i govorile o njoj samo dobro. To je Perina upamtila, pa da im odvrati, nije se vladala bahato prama njima

ni onda, kad je došao Dane. Dopuštala mu pače, da i on prama njima bude svedjer ljubazan. Jedino joj smetalo, što se vrlo rijetko odazivale pozivima njezinim pa što su i ono malo puta, kad im u kuću dodjoše, bile ljubazne prama starom Ivanu kao i prama njoj.

Smetao joj i neki njihov osobiti ponos, ali ih u sebi častila više nego ikoje druge i njihovo prijateljstvo želila više nego ičije. I ako bijahu siromašne, Čabrušani ih držali jedinom pravom gospodom u mjestu, pa Perina zasnova, kako mora postati njihova najveća prijateljica, neka joj i na tom zavide. A i to smisli izvesti s pomoću sina Dane.

Govoraše mu, da su Jelka i Zlata jedine u Čabruši dostojne njegova društva, a njima opet, kako Dane ne voli ni s kime kao s njima. I zbilja stadoše se pohadjati češće, te Perina ostalima govorila svaki čas: — Ne mogu nikako, jer će nam doći Zlata i Jela; ili: — Moj je Dane kod n j i h na objedu, pa mislim, da će i na večeri ostati. — Tako govoraše, pa bila istina ili ne bila.

A Zlati i Jeli šaptaše, kad bijahu same: — Što vam se čini od moga Dane? Znate li, kako hoće da se ženi? Ja mu ne smetam, jer znam, da će njegova pamet naći djevojku dostojnu sebe.

Gospodja bi Zlata premučala, no kćerka joj porumenila i uzdahla, a š i o r a Perina gledala lukavo u djevojku i treptjela od zadovoljstva. Pa kad je i sinu, da ga iskuša, začela govoriti o Jeli, bijaše potpuno sretna, jer od njega začu riječi, kojima se i nadala: — Što je meni do Jele i sviju drugih! Molim vas, da mi ne govorite o tom.

Zato mati Perina bijaše spokojna, ali ne davaše mira drugima, već i dalje htjede biti učitelj i kućni nadzornik cijeloga mjesta. A vršeći tu službu pozivala se na svoje zasluge i sina Danu, budućega čabruškog suca.

III.

ad bi tko prvi put vidio Zlatinu Jelku, mirno bi i odvratio pogled s nje, jer niti bijaše lijepa, niti se što zanimljivo opažalo na njoj. Bijaše, kao i majka njezina, stasita i činila se jaka, krepka cura. No njezine kretnje, pogled i bezazlen smiješak odavali veliko, dobro dijete, tako da muškarac ne bi znao, o čem bi mogao progovoriti s njom. Pa i Danilo na prvom susretu pomisli:

— Kao što je neugodno družiti se s opakom, tako isto i s preveć dobrom čeljadi: stidiš se pred njima za sve, što rečeš ili učiniš.

No uza svu dobrotu činila se Jelka vrlo ponosna, pa čak i ohola kadikad. Zato, što ne gledaše nikoga ravno u lice, a odgovarala istom na ponovljen upit, i govor njezin bijaše polagan i tih, kao da razmišlja, što će reći. Najvećma cijenjaše dobrotu i razum, a možda i s toga, što sama bijaše razumna i dobra. Znala je, kako do tih vrlina u Čabruši posve malo drže, jer dobrota, obično, nanosi štetu, a razum cijenili samo kad bi nosio koju dobit: tko bogatio na bilo koji način, zvali ga pametnim, a tko je siromašio dajući od svoga, bijaše im lud.

Obitelj su njihovu ipak častili, uza sve što bijaše samo pametna i dobra, zato, što nije iz Čabruše

i malo se družila s njima, pa ih nijesu ni poredjivali s kime. Zato se Jelka i Zlata kao nehote čuvale bližeg poznanstva, koje se moglo zvati prijateljstvom. Slutile su, kako bi medju Čabrušanima, a bez muške zaštite, lako izgubile svoju čast, do koje su držale mnogo.

Danila i njegovu majku primahu ljubazno k sebi, ali ipak s malim nepouzdanjem, koje su nastojale prikriti. No Perina se ustrajno dodvarala, a Danilo pristupaše k njima s poštovanjem, licem bezazlenim, iskrena pogleda, i smiješak njegov bijaše vazda skroman. I napokon drugovanje njihovo postade tako srdačno, da se moglo nazvati prijateljstvom istinskim, ako izuzmemo majku Perinu, kojoj je ono služilo za posebne njezine svrhe.

Gospodja Zlata ne imadjaše razloga svojoj djevojčici kratiti druženje s Danom, jer bijaše obrazovanjem dostojan njihova društva, a svojim vladanjem njihova povjerenja. Gdjekoji ne baš skromni postupak šiore Perine opravdavale one materinskom ljubavi.

Danilo bijaše često kod njih, a s Jelkom kadikad i na samu, ali nikad da oćuti što osobito prama njoj, već isto kao i prama djevojkama manje poznatim. Njihovi razgovori bijahu tako općeniti i bez značenja, pak je Danilo onda majci posve iskreno i mirno odgovorio: — Što je meni do Jele i sviju drugih!

Ali napokon dodje ona čudna večer prošloga ljeta, koja mu zadahnu nove osjećaje i druge misli i izazva neočekivane zgode.

Iza muževe smrti življaše gospodja Zlata u prizemnoj kućici s krovom drvenim, i malo podalje od

Čabruše. Unutrašnji raspored bijaše vrlo zgodan i sjenati vrt oko nje neobično lijep. U toj mekoj i zabitnoj udolici ćutio bi se zaklonjen od sviju nepogoda, i u njoj bilo svega, što dobru dušu veseli: i gusta šumica od lijepog, domaćeg rašća, gdje se lišćem i grančicama ticali svjetlozeleni javori s tamnim jasenom, pa glatki, mirisni jorgovan s ljeskovim grmljem. Meke ledinice, šumicu, pa i sam vrt uz kuću, oživljavaše svojim skakutanjem malen potok, koji izbijaše odmah tu blizu, ispod osamljene i mahovinom obrasle hridi.

I jednoga predvečerja prošloga srpnja, kad se sparina osjećala najviše, istrči Danilo iz kuće, da ne sluša zlobne i gorke riječi.

Toga dana prispije starom Ivanu novo odijelo, koje mu nabavi sin, jer mu dosadanje bijaše tako izlizano, da u njemu ne mogaše izlaziti. Šiora Perina odavna znadijaše, da će mu prispjeti, pače i kad se naručivalo, pristade na taj nužni trošak. Ali sada joj se pričini najljepša zgoda, da ponovi sve muževe grijehe, čak od njihova prvog poznanstva. Dovikivala mu, neka se stidi obući sinovo odijelo, kad je mogao, uz drugu pamet, nabaviti od svoga obojici zlatom vezene odore. I tom prilikom pokazivala svojih deset prsta, koji da su se zgrčili, i spominjala u radu neprospavane noći.

Starac bijaše se u početku obveselio tome daru kao dijete, ali slušajući ženine riječi napokon uskipi te parajući novo odijelo sipao psosti, kojima se već davno nije služio: — ... Sunce! ... zemlju! ... kišu! ... psovaše on, i sve drugo, čime mišljaše ušutkati ženu. A Perina, samo da ne čuje onih za nju strašnih riječi, lupaše vratima i posudjem, takodjer

vičući ono, što mišljaše da je najjače: — Divljače! Lupežu!... Ubojice svoje žene i svoga sina!

Danilo se odavna veselio, kako će njegov darak obradovati oca, pa videći, čime je taj dan svršio, ojadi se i za prvi put reče materi, da je nepravedna i okrutna.

— Šta?.. šta?... štaa?... Ti meni tako! — zapjeni ona. Eto, za koga sam radila, trudila, ne spavala... prokleto ti bilo! — usklikne i zarida tako glasno, da je bilo strahota slušati. A Dane ne izdrža, već potrči napolje.

Lutaše neko vrijeme oko Čabruše stazama poljskim i gledaše oblake dima, što se dizahu na putovima i povrh stada, koja se već počela vraćati s paše. Sunce, što je cijeli taj srpanjski dan pržilo Čabrušu i okolna polja, već se spuštalo za niska brda, ali nije bilo vjetra ni ćuha, niti još zahladice. Buka, prašina, ispunjali i sve ulice varoške: posvuda maglovito, zadušljivo, pače i u dalekom polju. Samo više one udolice, gdje bijaše kuća gospodje Zlate, uzduh se činio bistar: jedino što se i odatle modrikasti pramen dima tiho dizao k nebu.

Gledajući put onog zabitnog mjesta pomisli Dane, kako će poslije skromne večere majka i kćerka tiho usnuti, ne zavideći nikome niti misleći na ono, što ne može biti.

Pa i on taj časak zaželi pokoja, blagih, mirnih pogleda i ljubaznih riječi: uputi se k tihoj udolici, iz koje se nečujno dizao modrikast dim k vedrom, spokojnom nebu. To bijaše tko zna po koji put, što samcat idjaše k njima, ali one mu se večeri činilo, da taj pohod ima osobito značenje.

Uska i bijela stazica pred njim spuštala se k potoku i niskoj kućici s mrkim, drvenim krovom, što je jedva virila izmedju ponosnih jablana i spuštenih vrba vodenih. Više ga tamo vukla ona spokojna tišina, nego li one dvije ponosne žene u osami, koje možda i ne željahu posjetitelja u to doba. No bijaše mu na srcu tako teško, te željaše, da se šta prije nadje u tišini i blizu one dobre čeljadi. Samo ondje nadao se zaboraviti surove i grdne riječi, što ih popodne začu, i ona očajna i srdita lica.

I zbilja silazeći k potoku u dubravicu, kamo ne dopiraše ni prašina, ni buka, ni zlobne riječi, osjeti Danilo neko osobito milje u srcu.

Gospodja Zlata, trijebeći neko zelje, sjedjela na drvenoj klupčici pred kućom i nasmiješi mu se ljubazno, čim ga vidje. A Jelka obori glavu, pozdravi ga smeteno i odmah nekamo ode. Danilo se ne začudi, jer ga ona i dosad tako zbunjeno pozdravljala i odmah iza njegova dolaska odlazila nekamo. No ovaj put za malo se povrati, noseći košić trešanja, što ih je ona tamo natrgala ujedno s grančicama. Majka se začudi i prekori je, što je i grančice kidala, a Jelka namah stade smeteno, te gledajući u trešnje htjede da se opravda.

— Mama, oprosti, ali sam mislila, da je ovako s grančicama ljepše! — reče tiho i pogleda u Danila, kao moleći, neka i on kaže što misli.

Gane ga časkom smeteni pogled onih tamnih, lijepih očiju. No videći, kako još uvijek stoji zbunjena i ne zna, što bi s košićem, nasmiju joj se i on i majka zajedno. Ona se takodjer nasmiješi te ponudi svoje trešnje i kao da je istom sada razumijela, da nije imala razloga toliko se zbuniti. Pa kada i go-

spodja Zlata pridje k njima, zagrli je kćerka nježno i obje sjedoše na klupčicu kraj Dane.

Razgovarali su neko vrijeme o običnim stvarima i tiho, no kao da im ponestajalo riječi i konačno zamukoše posve. A bijaše im ipak ugodno, pa kao da razgovora i nijesu trebali.

Sve troje gledahu zamišljeni crvenkasto zapadno svijetlo i slušahu daleko blejanje stada na povratku s paše. A u vrtu i oko sve kuće bijaše tako tiho, da se čulo i šuškanje ptičica, koje se spremahu na počinak.

Na glas večernjeg zvona Jelka uzdahne, kao da se prenula od sna, te se ona i majka tiho prekrste, ali nijesu molile, već nastaviše gledati, kako se mijenjaju šare zapada, i slušati daleke glasove. Činilo se, kako druge molitve i ne treba, jer sve to skupa bijaše pozdrav zemlje nebu, a njihovo divljenje ljetnoj večeri zahvala Tvorcu za onu spokojnu ljepotu.

Danilova duša bijaše ustrašena još od djetinjstva neprestanim svadjama u roditeljskoj kući, a onda izdrža tešku oskudicu i sebičnu borbu, dok je samotovao neznan u gradovima. Pa svuda i u Čabruši vidjaše pohlepu i zavist, a ni u vlastitom domu ne mogaše naći ljubavi, niti pokazati svoju, koje mu bijaše puno srce. I zato mu se ova kuća, kao nikada dosad, pričini hramom dobra i ljepote ili neke ,,dobre ljepote'', kako je pomislio one večeri. Uspomene današnjeg popodneva bijahu potisnute u dubine njegove duše, ali i odonud ga sjećale, da su bile, pa da će se kao zbilja vratiti opet. Sada ih tiskale u zaborav druge sile.

Ljetna noć dolazila tiho, da se poigra ljudskim dušama, budeći u njima neočekivane misli, nerazumljive zvukove i čuvstva nikad osjećena. Žive šare večeri tamnile sve više: stadoše se miješati sa sjenama i postajati manje tople, ali jednako meke i više svježine imadjahu u sebi.

— Kako je lijepo! — reče Jelka, ali ni okom da bi trenula. Ona je samo za se glasno izrekla jaki osjećaj, što joj se pojavi u duši.

Danilo se obrne k njoj i nagne se, no u sumraku ugleda jedino divotni sjaj velikih joj očiju. A to mu bijaše dosta: kao da se tamo odražavala sva svijetla, sve meke sjene i sve njegove misli. Pa i gospodja Zlata, glave podbočene na ruku, niti se micala, niti osvrtala na njih, i očito se vidjelo, da uživa kao u čarobnu snu.

A Danilo mišljaše tužno u sebi: — Zašto je moj otac, obrazovan i uman čovjek, tražio najveću radost u kartama i u vinu? Da nije za to, što u Čabruši izvi svoj vijek? A on je ipak vrlo dobar!... I zašto majka sve mrzi te samo misli na osvetu i tudje poniženje?... Pa i ostali Čabrušani gdje su sad?... Jedni po zadušljivim krčmama piju, drugi u zadimljenoj kavani čitaju duge i besmislene članke, a neki su već za kartaškim stolovima! Ženske s prozora ili u nečistim dvorištima protresaju i misli žive i kosti umrle čeljadi! A ima ih, što su još od popodneva u ljekarni, te će sve do desetog sata noći, po nekom davnom običaju, prosjediti ondje, i u svakoj njihovoj rečenici bit će žalac, pa dvosmislena ili besmislena riječ. A tko od svih u Čabruši vidi ove boje i prisluškuje večernjim zvukovima?... Možda samo nas troje i nitko više!... Da, bit će ih, što će uzdahnuti: — Krasne li večeri! ali samo zato, što im ne bijaše vruće kao po danu.

— Gospodine Danilo, — reče nenadno Zlata, — čini li se vama nepojmljivo i čudno, da nas ne će biti a da će ova ljepota postojati uvijek? I da li može biti kakve drukčije ljepote i još veće, koja nam t a m o može sve ovo nadoknaditi za uvijek?

A Danilo na prvi mah ne odgovori, jer ga te riječi uputiše na druge misli: — Zašto život i smrt? . . Što je ljepota i rugoba? . . Odakle dobrota i zloća, ljubav i mržnja medju ljudima? . . To su pitanja, o kojima treba da misle i govore svi ljudi! A o čemu misle i govore o n i? Pa za tim odgovori na glas:

— Da, ljepote će ovdje biti uvijek, ali ne znam, da li ćemo je osjećati do konca života. Dosta je mala bolest ili obična starost, pa se više ne ćuti . . . kao ni ljubav. A iza smrti . . . mislim, da tamo ništa nema, a ovdje vlada samo mržnja i zlo!

— Ne! ne! . . . molim vas, ne govorite tako! — klikne Jela, kao da se prestrašila njegovih riječi. — Moji osjećaji, moje misli . . . ah, ja stalno znadem, da sam neumrla, vječna! . . . I ljubavi vječne ima, a mržnja malo traje: u pravoj nevolji, bolesti i smrti ona prestaje!

I tako govoreći prigne se malo, pa ostade poluotvorenih usta i nešto ispruženih ruku prama zapadu, kao da zaustavlja ono večernje svijetlo, što se to većma gasilo.

— Vi imate razlog i ja potpuno vjerujem u ono, što ste rekli, zato, što vjerujete vi! — reče Dane tako ozbiljno, da je Jelka zaustavila dah, sve dok je govorio, pa istom, kad svrši, odahne, kao čovjek, kad ga mine teška briga ili sazna za nešto vrlo drago.

— Ona nije lijepa, ali je lijepa njezina duša! — mišljaše u nastalom muku Dane, jer ga se ugodno

dojmi nenadni prosvjed šutljive djevojke protiv neistine i nepravde, koju on bijaše izustio malo prije.

Mjeseca nije bilo, ali neko drugo svjetlucanje jednako čarobno i moćno ispunjalo sjenati vrt. Činilo se, da drugo ništa i ne treba do toga svijetla.

Danilo pogleda najprije u Jelu, a onda u majku njezinu i opazi, kako se na licu gospodje Zlate odražavalo osobito ganuće i velika tuga. Začudi se, te izreče glasno, što mu onaj čas dodje na pamet:

— Vi ste, gospodjo, mislili na svoga pokojnoga muža!

— Da, — odgovori ona tiho. — Koliko li je njegova duša znala ljubiti, praštati i koliko je razumjela!

Ni Danilo ni Jelka ne rekoše na ovo ništa, već samo pogledaše jedno u drugo.

Tada se u dubravi začuje prvi slavulj, a majka i kći obrnuše glave prama onoj strani, odakle dopiraše svježe i radosno treptanje ptičjeg grla. I ruku mirno složenih na krilu slušali gotovo pobožno i svim osjetilima upijali ljetnu noć oživljenu pjesmom. Danilo se uspravi, da ih pozdravi, i ode. Ali ne što bijaše kasno, već samo da ne reče ovim dvjema ženama: — Budi moja majka, a ti moja draga sestra!

Znao je, da bi ih takove riječi začudile, jer ih je mogao razumjeti on sam, a na drugi način ne mogaše reći što misli. Bijaše uvjeren, da ne ljubi Jelku kao djevojku ili ženu, već dušu iskrnjega svoga, koja mu se nenadano otkri i pokaža tako bliza i dobra.

— Podji, otprati i zatvori vrt! — zapovjedi Zlata kćeri i podje s rešetom zelja u kuhinju, odakle

je ognjište kroz prozor crvenkasto svijetlilo i sjećalo na zimske, snježne večeri.

Nad poljem tiho plovila bijela maglica kao srebrni pramovi i bijaše osvijetljena jedino zvjezdama s vedrog neba. Danilo se ustavi kraj izlaza vrta i obazre na nisku, tamnu kuću, gdje je malen prozor žario crveno svijetlo. Dolje šumio potočić preko busenja i svedj u dubravi treptjelo slavuljevo grlo, kroz tako tihi uzduh, da je i samo lišće jasike nepomično sjalo.

Kraj Danila stajaše Jelka i gledala u sjenu kraj vrata, gdje nije mogla ništa vidjeti: činilo se, da je pripravna tako gledati još dugo, a da ni riječi ne progovori.

— Gospodjice Jelko! — zazva Danilo tiho, htijući da se oprosti. Ja idem i . . . laka noć . . . — reče neodlučno, jer mu bijaše teško odijeliti se od toga spokojnog doma.

— Što? — zapita iznenadjeno ona, kao da se prenula iz sna, te uzdigne glavu i pogleda ga.

Danilo se prestraši od toga glasa, od čudnog, preobraženog joj lica, a i oči njezine blistale kao zvijezde u zimskoj noći. Zatim je pokušala, da rekne makar što i da se povrati kući, ali jedva je savladjivala trepnju, koju je ćutjela u čitavu tijelu, premda noć bijaše tiha i topla. Danilo se zbiljno prestraši, jer je opazio na Jelkinim očima i u čitavu njezinu biću, da ju je zahvatila ljubav, kakva se u djevojaka ne javlja tako često.

Bude mu žao djevojke i oćuti, kako nipošto ne smije još jače povrijediti njezin ponos, jer je opazio, koliko se pred njim stidjela i bila gotova da proplače. I odmah promisli:

— Barem večeras ne smijem dopustiti, da se ponižena oćuti, a onda ću nastojati, da ne budemo nikad više zajedno!

Sabere se, smiri i reče nježno:

— Gospodjice Jelko, mila moja! — i prihvati je za obje ruke, koje bijahu studene i lagano se tresle. A zatim joj pogleda u lice i kao da se na njemu odrazivalo čudesno svijetlo one srebrne magle, što je nad poljem lebdila.

Jelka se ne privije k njemu niti on k njoj, ali ipak stajahu blizu jedno uz drugo, držeći se čvrsto za ruke i ne mogahu se rastaviti, kao da ih ondje prikova neka neznana sila.

Danilo se spomene, kako je i dosad opažao na njoj unutrašnju borbu, ali bi se Jelka uvijek i savladala, pak bi se rastavljali običnim mirom, kao što se svagdano rastavljaju stari znanci. Ali večeras se njezino lice, na kojem inače vidjaše nelijepu djetinju zbiljnost, žarilo nadom, zanosom i srećom, pa takav izražaj bijaše zbilja prekrasan.

Danilu se i otprije smiješile i laskale djevojke, ali je u tom svaki put vidio i lukavosti i promišljenih kretnja; no večeras bijaše stalan, da je sama ljubav moćno izbila u Jelkinu srcu i nije se dala prigušiti.

Zato neka osobita radost i zahvalnost obuze Danu, pa htjede da jê čvrsto zagrli i poljubi. No približi se samo za korak k njojzi, čvršće joj stiskaše ruke i mišljaše u sebi:

— Ljubim li zbilja ja nju? . . . Ne, ja ljubim samo njezinu ljubav prama meni te dobrotu i ljepotu, što su u ovoj ljetnoj večeri. A ona ljubi samo mene i odavna ljubi . . . ja to znam! I radi mene njoj je

*

lijepa ova večer i ćuti se neumrla! ... Što ću joj reći? ... Da, reći ću samo ono, što je istina! — pomisli i reče glasno:

— Jelko, ovo je najljepša večer u mom životu!

— I meni! — klikne ona tiho, no odmah zatim vrisne tako upropašteno, da se Danilo stresao i odmah pustio njezine ruke. I videći joj užas na licu i u očima pogleda onamo, kamo i njezine bijahu uprte.

Samo par koraka dalje od njih stajala neka u crno zamotana spodoba i piljila zažagrenim očima u njih, kao jastreb na ptičice u gnijezdu.

— Ha, ha, ha! .... — začu se pakostan smijeh. „Što je meni meni do Jelke i do sviju drugih?" ... Tako li se majka vara! Majka, koja je ... „Što je meni do Jelke! ... Ha, ha, ha! ... a onamo grljenje po noći, na osami ... slutila sam ja!

Djevojčica podigne ruke u vis i klone na pozidu kraj ulaza vrta, a Danilo užasnut poče bježati kao iza počinjena zločinstva.

— Što se to dogodilo? — začu se prestrašen glas gospodje Zlate s rumenkasto osvijetljena prozora kuhinje.

— Ovo ti je ta svetica Jelka! Pa neka se zna, neka zna svak! ... Ali ja sam za sebe gojila sina ... radila ... trudila ... noći ne spavala ... a kamo li za curetine tudje! — kliktaše ona bijesno udarajući dlanovima.

A u dubravi još ozvanjala slavuljeva pjesma, kroz udolicu šumio potočić, a nad poljem, kao i prije, nepomična maglica svjetlucala srebrom.

IV.

Neobična žega, što je trajala i dobar dio jeseni, bijaše sve u Čabruši izmučila i stišala. No jedne noći, dok je sve spavalo, dovukoše se odnekud teški, crnosivi oblaci, pa uz grmljavinu i blijeskanje izliše na usijanu zemlju silnu vodu. Kiša je još dugo iza te noći padala, ali sitna i tiha, pače bi kadikad i sunce zasinulo izmedju zaobljenih oblaka.

Ono malo dana hlada i vlage bilo dosta, da preobrazi cio okoliš: lišće, što preostade, zače opet da se lašti i veselo trepće, a tu i tamo već nicala nova, jasnozelena trava. A kad bi kišica prestala i zasjalo sunce, sve je oživjelo jarkim šarama.

Danilo je legao kasno, nemirno prespao zoru i onda se razbudio sasvim. Radi bolesti već odavna ne izlazi, pa mu se čini, da tko zna otkad ne bijaše u Čabruši i da će svakako čuti ili vidjeti nešto novo. Dapače sve ono dana nadao se kakvu čudu, koje bi ga moglo spasti iz očaja, što ga je zahvatio od ljetos.

Kad se obukao, čas bi sjedao, da sabere misli, ili bi odlazio k prozoru, da gleda kišicu i pomladjenu zemlju. Bijaše rano jutro i sva kuća još tiha, pa ni iz Čabruše nisu dopirali nikakvi zvuci.

Od nekadanjeg sela nastala oveća varoš i teško se otimala polju oko sebe. Uz svaku kuću različita stabla i samoniklo grmlje; po ulicama i uglima raste travurina, a preko samog trga s novom općinskom zgradom prolaze svagdan čopori goveda i ovaca.

No u varoši zidalo se i dogradjivalo sve više, kuće se zbijale jedna k drugoj, pa se iz daljega Čabruša ipak vidjala kao bio gradić.

Sobica, po kojoj je nemirno šetao, bijaše u stražnjem dijelu kuće, i odatle je vidio samo dvorište, što je nekad bilo njihovo, a sad je krčmara Jove, te puno kirijaških kola. Iza dvorišta dizao se zelen breščić s ledinicama i razasutom mladom šumom.

Podno brežuljka, medju dva nejačka jasena, rastegnuto je uže, sa prebačenim komadima sukna, netom izvadjena iz vruća modrila. Iz njih se dižu lagani pramečci bjelkaste pare, a i povrh niske „tangarije" u blizini slegao se ogust i plavkast dim. Tamo je već netko za poslom, ali ne dopire odonud buka ljudskog rada: kao da poštuju onu svečanu jutarnju tišinu i lagano padanje kiše.

Jako savinuti ogranci mladih jasena i ona medju nježnim zelenilom nenaravna modrina istom omašćena sukna sjete Danila, da se nastavlja borba izmedju golema polja i malog naselja novih ljudi u njegovoj sredini. A tu borbu, što traje obilata pola vijeka, motrio je često, gledajući, kako istom podignute zidove zarašćuje krepka i sočna trava, a na drugom mjestu kako radnici marljivo krče šikaru, da postave temelj novoj kući.

I dolazile mu najčudnije misli, videći gomilanje svakojakih radionica i dućanića u jednu hrpu, a sred polja odredjena, da plodi i hrani seljake iz sela mirnih i razasutih na okrajcima. Mislio je, da su baš za to Čabrušani takvi, pa i njegova majka seljakinja, koja je istom kao sluškinja obukla gradsko odijelo, vozila se u kočiji i k crkvi, pa na silu htjela da bude ono, što nije mogla biti. Zato se valjda i srdila na svakog i bilo joj krivo.

Baš zato, što je sada tjelesni rad držala za poniženje, pripisivala mu najveću zaslugu i na njemu temeljila svoja prava: mislila, kako je svojim tjelesnim radom i poniženjem pribavila sinu gospodstvo, da može živjeti bez truda i sramote. Zato mu i ponavljala nebrojeno puta: — Sve, što imaš, dadoše ti moji od rada zgrčeni prsti i moje neprospavane noći. Ja sam ti dala i život i življenje, pa sve, što je i u tebi i na tebi, moje je! Svi mu drugi, mišljaše, učiniše ili zlo ili za nj ne poradiše ništa dobro. I ona je mrzila sve te d r u g e i držala ih svojim neprijateljima.

Dane maštaše i o tom, kako mu je otac proživio neko prijateljsko doba, dok je još Čabruša bila selo. A majka Perina, služeći od najranije mladosti u gradu, držala neprijateljima sve, što su ikad drugovali s njom, pa i one, što nijesu. Zato je često i govorila:

— Daj, Bože, tako i dušmanima mojim! — Ili: — Ne ću dati naslade svojim neprijateljima! — A otac takodjer svaki čas: — Pokojne dobre prijatelje ne mogu zaboraviti! — i: — Prijatelji me toliko puta od nevolje izbaviše, pak će i sad! — No Danilo ne videći ni majčinih neprijatelja ni prijatelja očevih mišljaše: — Tko od njih ima pravo? I tko je kriv mojoj sadanjoj nesreći? Je li otac, koji razasu imutak, ne postara se za me, a ljubio sve? Ili majka, koja me postavi za „suca", ljubila samo mene i zato držala, kako joj pripada svaka misao i svaki osjećaj moje duše?

Vani svejednako tiho rosilo i ako se gdjegdje počelo galiti nebo. Danilo, pogledajući napolje, učini još nekoliko brzih koraka gore i dolje po sobi. Mahaše nemirno objema rukama, pak se napokon ustavi, da posluša. Ali svuda je tišina, te opet sjede i stade

u pameti tražiti bilo koju pomoć u sadanjim prilikama, kao što je već odavna uzalud tražio.

A ove teške prilike nastadoše već one tople, zvjezdane večeri, kad majka prekinu njegov razgovor s Jelkom na vratima tihoga, sjenatoga vrta.

Kad ono pobježe, povrati se kasno kući, iza duga lutanja poljskim stazama oko Čabruše, a majka Perina bila već u postelji.

I na njegovo veliko čudo ne progovori mu ona riječi ni sutradan i jedino se pakosno smiješila i klimala glavom. A glava njezina bila pod starost čudnovata: malena, s rijetkim, prosjedim kosama, svedjer namazanim uljem od masline, koje je ona vrlo ljubila, pače držala za lijek protiv svake bolesti, pa i opadanja kose.

Dane se vrlo uznemiri, jer mu se činilo, da sprema nešto zlokobno. I obistinilo se baš ono, čega se najviše bojao.

Prvih je dana izbjegavao poznanike, kao strašeći se, da ne sazna što više od onih lukavih i značajnih pogleda, kojima su ga pratili. No Čabrušani napokon pristupiše k njemu i sami, pa stadoše govoriti istu stvar na različite načine. Jedni mu ozbiljno čestitali, što se ženi, drugi ga savjetovahu, da ne nagli, a treći govorili, kako ni od njega ni od Jelke nijesu očekivali onake „pustolovine." Jer njegova mati pripovijedala svima, da ih je negdje oko ponoći zatekla u najzabitnijem mjestu dubravice, kako čvrstim zagrljajima i poljupcima „ispijaju jedno drugom dušu." Pače govorila i to, da na njezinu sinu nije krivnja, jer su ga o n e „zaludile", pa više ne zna ni što je majka ni što je poštenje. Mnogi pače „vidješe", da je Jelka počela krupnjeti

u pasu i čudili se sami sebi, kako se prije ne dosjetiše, zašto ona tako rijetko izlazi na svijetlost sunca.

Danilo je samo crvenio, blijedio i drhtao od jada i kušao razjasniti onu zgodu, ali Čabrušani samo hihotali i vjerovali baš protivno, videći mu na licu smetnju i stid.

A majka Perina već iza prvih riječi sinova opravdanja i prijekora zbog njezinih riječi zasu ga svojim običnim, starim razlozima: zgrčenim prstima, neprospavanim noćima i time, da je sada čabruški sudac, pa nadoda: — One su te, luda, zaludile i mene hoće da upropaste! Ali: ja ili one! Podješ li u njih samo još jednom, opet ću u službu i baš ovdje u Čabruši, tebi na diku! Neka se nasladjuju videći me, da nosam vodu u tudje kuće!

Danilo je znao, da bi mu majka mogla i uraditi ono, čim prijeti, pak pomisli, promisli i smisli, kako je najbolje, da se u samoću povuče, dok se ne stiša ona buka, te dok istina i pravda ne izbiju same. Prijavi poglavici suda, da je bolestan, i zatvori se u sobu.

Otac mu i znanci pohadjali ga kadikad, ali ni on ni oni ne htjedoše započinjati govor o tome teškom i neprijatnom pitanju, te poslije kratkotrajna govora o tobožnjoj bolesti opet se tiho razilazili.

Onako zatvoren u sparnoj sobi preko dobra dijela žarkog ljeta i neprestano prebirući tjeskobne misli, Danilo zbilja oboli. Ne mogaše ni spavati ni jesti, pa se zaista činilo, da ga je snašla koja prava bolest.

Majka ga njegovala i ugadjala mu svačim, ali kao da ne bijaše toliko brižna za njegovo zdravlje. Jer je često ponavljala slične riječi, i ako je Dane

postojano šutio i ni na što se tužio: — Muči . . . ja već znadem, što je tebi! U što si se samo tako zaljubio? Pogledaj, kakva je: ni lijepa, ni bogata, a da je prava cura, ne bi s tobom i noću držala tajne sastanke!

Tad bi se Danilo uhvatio za kose i okrenuo k zidu, a koji put bi se počeo lupati i šakama u glavu, jer nije znao, što bi odgovorio na takove riječi. A majka bi priredjujući kakav napitak, ili mu popravljajući koješta na postelji, nastavljala žalobno i uz obilate suze: — Radi majke nikad se još nijesi šakama lupao ni gulio kosu, a radi tudje curetine . . . eh da! . . . Ali što je dan današnji majka? . . . Da radi, trudi i odgoji, a ne treba joj reći ni hvala! A one, koji za tebe nijesu učinili ništa . . . one miluješ . . . one častiš! . . . A za gospoje tvoje i razbolio si se eto — sram te bilo! . . . Da im je suca za muža i zeta, pa da uživaju s njim! . . . A ti, stara majko, u kantun . . . dakako! . . . Ali ne će . . . ne će, što su zamislile, dok sam ja živa! — zavikala bi i lupila čim bilo, da bolje potvrdi svoju odluku i svoje riječi.

A onda bi ga opet stala tetošiti, nudjati kojećim i govoriti, kako je sramota zaboraviti majku, i još onakvu majku, pa razboliti se zbog curetine tudje. — Ona će naći koga drugoga, ne boj se, onake se ne će izgubiti! — završila bi i po deseti put nudjala mu limunadu ili juhu i napokon mu svjetovala, da namaže želudac toplim uljem.

Tako su Danilu prolazili dugi ljetni dani i sparne noći, u jadu i grozničavim mislima, ne znajući, što je od Jele ni što se u Čabruši o njima misli. Ćutio je više nego ikad nedostatak pravoga, iskrenog prijatelja, kojemu bi mogao povjeriti svoje jade, koji bi ga razumio i mogao mu dati valjan savjet. Takovih prijatelja nije u njega nikad ni bilo.

Da je on Jelu zbilja ljubio, možda bi mu jadi manji bili i znao bi odlučiti, što će. Ali u njemu izblijediše i ona čuvstva, što ih je oćutio prama njoj one čarobne i čudne večeri: ostalo mu u srcu samo smiljenje i neodredjena mješanija osjećaja i misli.

Napokon je otupio i čekao, da se nešto samo po sebi dogodi, što će riješiti ove mučne prilike, a u neko doba stao čvrsto vjerovati, da će se zbilja i dogoditi nešto povoljno za njih. — Jer, mišljaše, nije moguće, da pravedni stradamo, a istina napokon pobjedjuje. Tako barem svi kažu.

Ali se ništa povoljno nije dogodilo, i u tom čekanju padaše u sve veću tupost, pa se činilo, da više ni za što ne mari. Dani i noći sličili posve jedni drugima: jednaka sparina, jednaka okolina, spržena žegom, pa iste muhe i svedjer iste majčine riječi; isti okrepni napici i svedjer jednako kuckanje stare ure na zidu.

Prene se istom onda, kad se oluja s grmljavinom i kišom izlije na Čabrašu: kao da mu osvježena zemlja ojača uspavanu snagu.

I baš toga ranog jutra, gledajući rominjanje tihe kišice, pa kadikad snopove sunčanog svijetla izmedju zaobljenih oblaka, osjeti, da se ipak mora trgnuti iz toga zamrlog stanja. Pomisli, kako najprije treba saznati, što se u Čabruši zbiva, te na koji bi način najbolje doznao, što želi. Ohrabri se te oćuti, da snagom svoje volje ipak može učiniti nešto, što bi i njega i Jelku spasilo od tjeskobe i sramote.

— A možda o t o m više nitko i ne misli, osim mene i moje matere! — reče gotovo na glas. Ustade, prošeta se, te opet stade prisluškivati. I nije se bojao onoga, što bi moglo doći, jer neka ugodna, davno ne oćućena krepčina javljala se u njemu.

Nije čekao dugo, i kad začuje topot bosih nogu i zveckanje posudja, sjeti se, da je to njihova nova sluškinja Luca s kavom, pa otvori vrata, da udje.

Bila to mlada seljačka djevojka, ugojena plavka, neumivena, raskuštrane kose i još snena. Lice joj bijaše vrlo zabrinuto, jer se bojala, da joj pane ili prevrne sudje. To mu se učini jako smiješno i gotovo mu dodje volja, da se našali s njom. Ali se suzdrži i upita za majku.

— Izišla je već davno! Reče mi, neka vam ja dadem kavu, a ona će se vratiti nešto kasnije.

— A kamo je pošla . . . ne znaš?

Djevojka slegne ramenima, nasmija se glupavo i htjede otići.

— Čekaj! — vikne Danilo i zamisli se. Poznaješ li ti Jašu, sina našega kuma, trgovca Bore?

— Znam. Ta kod njih kupujemo sve, što nam treba!

— Dobro! Podji i reci Jaši, da sam ga molio, neka odmah k meni dodje.

— Odmah, gospodaru, samo dok se umijem! — reče djevojka i podje.

A Dane stade i opet šetati gore dolje po sobi, gledati praminjanje kišice, dvorište, brežuljak s ledinicama i razasutu mladu šumu.

V.



Kad dodje Jašo, sjedjahu jedan pored drugoga dosta dugo, a da nijesu, osim običnog pozdrava, ništa jedan drugomu rekli. Danilo nije znao, kako da počne, pak se nemirno vrtio na stocu i smišljao, kako bi zametnuo razgovor.

— He, he, he! . . . — nasmija se Jašo potiho, htijući uvjeriti druga, da znade za njegovu nepriliku, pa i još koješta.

— Dakle . . . što se govori? . . . Znadeš li, što je od . . . od gospodje Zlate? — odluči se Danilo i mrgodjenjem htjede pokazati, kako mu nije do šale.

— He, he, he! . . . — ponovi Jašo, ali ne odgovori na pitanje. Gledaše ga sa smiješkom u oči, i vidjelo se, kako misli, da je to pitanje posve suvišno.

Istom kad je Danilo ustao od stola, pa ne pitajući dalje stao nemirno šetati po sobi, progovori Jašo:

— Što ćeš da ti ja o tome kažem . . . kao da ne znaš! I prije su se malo vidjale, a o d o n d a ni pogotovu . . . Liječnik je tamo dva, tri puta bio — eto! No znaš, kakav je doktor Mate: — Ništa — kaže, — to nijesu vaši posli!

— Liječnik je bio? . . . A za koga? Koja je od njih bolesna?

— He, he, he! . . . Pa da ti ništa ne znaš? Kažu, da je i b a b i c a tamo bila!

— Šuti! — prodere se Danilo i problijedi od srdžbe.

A Jašo strese ramenima i reče mirno:

— Ja ne znam, ali se tako po Čabruši govori. Takove se stvari ipak sakriti ne mogu!

Jesenji vjetar zastruji iz dosadanje tišine, zavitla zastorima i hartijama po sobi, a oblaci zakriše sunce. Namah postade mračnije, ali samo za čas, jer opet zasja u sobi od blistavih zraka. Danilo ipak zatvori stakla i reče pritajenim gnjevom:

— Svi ste vi u Čabruši jednaki: petljate, izmišljate i lažete, jer i ne znate drugo!

— Oh, pa odakle si ti već iz Čabruše? He, he, he!...

— Dakako, i ja sam iz ovog prokletog mjesta, ali ću pokazati svima, da nijesam kao vi!

— A kako ćeš to pokazati?

— Pusti me sada, dragi moj Jašo, hvala ti, što si došao!... Hvala i tebi, moja draga majko!

— Što to govoriš?

— Ništa, hvala ti. Sad znam sve!

— Znaš? Eh, pa mogao si to znati i prije! Šiora Perina kaže... — započe Jašo da pripovijeda, ali ga Dane čvrsto stisne za rame i reče:

— Mi smo kumovi i prijatelji... za to ne ponavljaj, što Čabruša veli, jer... to je laž!

Jašo bijaše lakouman ali dobar mladić, pak mu bijaše vrlo žao Danila, kad je opazio, kako mu lice postade očajno i kako mu riječi drhtavo i žalosno prodiru iz grla, te u čudu zapita:

— Što?... Dakle nije istina?

— Ništa, Jašo, sreće mi moje! A jako, jako mi je žao one dobre djevojke!

— Da, ja ti vjerujem, no hoće li vjerovati drugi?

— Pa i ne treba... već sam odlučio.

Jašo ga pogleda sa sumnjom, no kad vidje odlučnu spokojnost na Daninu licu, ne htjede reći ništa, već mu stisne ruku i uputi se k vratima. A istom na izlazu reče:

— Ako ti bude što trebalo, dodji ti samo k nama!

— Hvala, moj Jašo! — odgovori Dane brzo, jedva čekajući, da ostane sam.

I zbilja, čim zamukoše Jašini koraci, prodje samo jednom po sobi, pa se odlučno i mirno uputi k ocu.

Nadje ga tik zatvorena prozora u starom naslanjaču, kako gleda mješavinu oblaka, svjetlosti i vjetra. Starac se začudi dolasku Daninu, a još više, kad ga je bolje pogledao u lice.

— Ili se što dogodilo?... Kako je? — zapita nemirno i htjede se dignuti. Ali mu Dane postavi ruku na rame i progovori nježno:

— Sjednite, oče, molim vas! Ništa mi nije, već dodjoh k vama na mali razgovor.

— Hvala ti,... sjedni! — A onda gledajući opet kroz stakla, niz koja se puzale kapljice kiše, reče tužno:

— Evo nam dolazi jesen... po svoj prilici posljednja u mom životu! — Danila stegne u grlu, slušajući te krotko izgovorene riječi i gledajući pognuti lik sijedog oca. Pa istom iza duljega mučanja zapita tiho:

— Ili ste bolesni, oče?

— Ne da sam baš bolestan, ali slutim, da ne ću još dugo! — Pa okrećući se k njemu nastavi:

— A ne misli, da mi je žao! Jedino mi je teško, što već ništa popraviti ne mogu. Skrivio sam tebi, a Mirku i Niki još više. Skrivio sam majci... i

i svima, svima vama! Pa mi svi i oprostite, jer sada već ništa drugo ne mogu i ne znam.

— Nema što opraštati, — reče Danilo, — pa i ne govorite o tome, molim vas!... A ja sam došao k vama za nešto drugo: da mi kažete svoje mišljenje... da mi dadete savjet... Možete li me slušati?

Pa i ne čekajući odgovora, zače Danilo pripovijedati sve od početka i kadikad zastajući, da udahne obilatije uzduha. A osobito živo prikaza, što se dogodilo one večeri kod vrata Jelina vrta i završi kazujući ocu, što se sada po Čabruši govori.

Starcu bilo je poznato mnogo toga, ali o dogadjaju one večeri, mislio, da bijaše, barem po prilici, onako, kao što mu Perina rekla.

— Dakle medju tobom i Jelkom nije se dogodilo ništa, ništa... kako da rečem... nečasno? — zapita radosno.

Danilo se prestraši njegova zadovoljstva i u čudu pogleda u oca. No on je odmah razumio sinov pogled, pa da ga umiri, reče brzo:

— Ja se veselim samo tome, što se nijesam prevario, da je ono čestita djevojka! Pa kad se i bez vaše krivnje govori tako, već i sam moraš znati, što ti je dužnost... Neka Gospodin blagoslovi vašu ljubav!

Danilo se zagleda u kut i obori glavu:

— Ali ja nju ne ljubim, oče! — rekne žalosno, prihvati starca za ruku i tjeskobno čekaše, što će mu reći. Pa videći, kako mu otac zamišljeno muči:

— A vama hvala! — klikne i onda zapita tiho:

— Što ću činiti?

Otac ga pogleda sa smiljenjem i uzdahne:

— Nesreća te stigla, sinko, ali treba je junački da podneseš!

— Ali, kako to... da podnesem? Što misliš time reći?

— Ona mora postati tvoja žena! — odgovori Ivan. — Jer ona te ljubi, trpi zbog tebe i zna sve, što se govori... A napokon, to je tvoja čovječja dužnost...! Samo mi reci, je li ti ona... kako da kažem — mrska?

— Ne, oče... nije mi mrska, pače jê vrlo, vrlo štujem... ali je ne ljubim!

— Ah, to je teško, teško, no dat će se podnijeti. Pametna je, dobra i ona te ljubi, pa mislim, da će biti dosta... Ne za sreću, ali da se može živjeti.

— Ma kako je do ovoga došlo i tko je kriv?... Majko, majko moja, zašto si takva?

— Svak je u nečem kriv, sine, i pravedna čovjeka pod suncem nema! Moramo razumjeti jedno drugo i moramo praštati. Ona ti je majka i učinila je za te mnogo... sve ono, što nijesam znao ni mogao ja.

— Praštam joj, oče, kao majci. Ali ona nikad ne će razumjeti, što mi učini... I što će ona, kad sazna za našu odluku?

A otac raskrili ruke pa reče:

— Što bilo da bilo, no ti si dužan prekinuti Jeline muke i to što prije... i što prije neka sazna, kako misliš. Ona je sirota!

— Imadeš pravo, oče. Tako sam i ja mislio... zbogom!! — reče Danilo i prigne se, da ga zagrli. No on ustade i čvrsto obuhvati sina drhtavim rukama:

— Ja bih te pratio, ali i sam vidiš, da ne mogu!

I grleći se, zaplakaše obojica.

. . . . Kad je Danilo otvorio vrata očeve sobe, da izidje, zaustavi se naglo te od iznenadjenja podigne dlane u vis: upropasti se baš kao one večeri na vratima Jelkina vrta.

Njegova majka stajaše prislonjena uz prag, a lice joj bijaše izobličeno i žutobijelo, kao u lješine. Gledaše u nj zastakljenim očima i htjela da nešto reče, ali nije mogla.

Danilo se odmah sjetio, da je slušala njihov razgovor, ali nikako ne mogaše zamisliti, što se zbiva u njezinoj duši. Jer na licu joj ne bijaše ni straha ni srdžbe, već neko neizmjerno čudjenje, a rekao bi i ganuće.

Kad je Danilo zazvao oca, opazi, da majka poče klecati, pak je prihvati brzo, a ona mu nemoćno klone u naručaj. Perina se bijaše onesvijestila, pa kad prispjede i sluškinja Luca, ponesoše je i položiše u postelju.

Lice joj bilo još uvijek mrtvačko, ali se vidjelo, kako naporno diše. Kvasili joj glavu i prsa studenom vodom, no starica je ležala nepomično i nije otvarala očiju.

Vani je bivalo sve tmurnije, a kapljice kiše udarahu sve češće i sve jače u zamagljena stakla. I Danilu padoše na um jutrošnje riječi njegova oca: — Evo nam dolazi jesen! Može biti da je posljednja moga života!

— Pa možda mi majka još danas umre? — pomisli i stade se sjećati njezine ljubavi i brige, čak od svog djetinjstva. Mišljaše i gledaše u njezine ruke nemoćno spuštene uz tijelo i u prste, što zaista bijahu zgrčeni. A onda pogleda u oca, koji oborene glave ispod oka gledao u onesviješćenu ženu, i či-

nilo mu se nemoguće, da bi sada mogao ikoga žaliti i ljubiti, osim ono dvoje starosti, što su tužno provodili posljednje dane.

Jugovina jačala i vukla sve gušće oblake, te je Danilo to manje razabirao lica roditelja. U sobi postade mračno i tiho, pa se Danilo tužno zagleda u prozor, po kome je šibao vjetar vodenim kapima.

— Ah, kako tužno dolazi jesen! — pomisli, i zaokupi ga tiha sjeta.

Perina najednom odahne duboko i pokuša, da se pridigne, pa se i otac i sin prenuše od svojih misli i brzo se nagnuše k njoj.

— Što se već smrklo? — zapita ona.

— Još je jutro, majko, ali je oblačno i kiša!

— Užežite svijeću, da vas vidim! — reče Perina i stade pipati oko sebe rukama, kao da ne zna, gdje je.

Danilo skoči i brzo užeže svjetiljku. Majka ga pogleda, a zatim se obazre na svoga starca; odahne opet duboko i kao sjećajući se nečega neugodna i teška, zakrije rukama oči. No malo za tim složi ruke na prsima i stade govoriti tako tiho, da su jedva razumjeli, što veli:

— Sve sam čula . . . i saznala, što nijesam ni slutila! . . . Vi ste dobre duše, a ja sam kriva . . . i nerazumna . . . i zla!

Časkom zamuči, a onda nastavi glasnije:

— Dobri moji, oprostite mi . . . Ivane, oprosti! . . Oprosti, sine!

Oni joj ne odgovoriše, već su sućutno gledali sitne suze, što su se klizale niz njezine navorane i blijede obraze. Stari Ivan htjede nešto reći, ali se začuše samo nerazumljivi glasovi, koji se za malo pretvoriše u plač.

— Vi mi praštate . . . to vidim. Ali Zlata . . . i Jelka? . . . Bolesna je, Dane, pa hajde, hajde k njoj i zamoli, neka mi oprosti i ona ! . . . Pa učini, kako si odlučio. I ako ti je teško . . . ali učini za ljubav moju i skini mi s duše ovu muku ! . . Hoćeš li?

— Poći ću, mama, večeras . . .

— Hvala ! . . . svi mi oprostite: nerazumna sam bila, luda !

Onda zaklopi oči i disaše pravilno i mirno, kao da je nestalo silnog tereta s nje. Ali zamalo progleda, zače brzo micati prstima, jer postade i opet nemirna:

— A ljubav će, sinko, doći . . . jer je ono djevojka dobra. Sad znadem, da ljubav nastaje od dobrote, i da je bez dobrote nema !

Svi su mučali, dok je starica nešto tražila na sebi.

— Hoćeš li štogod, mamo?

— Jako sam umorna i čini mi se, da ću zaspati, pak me pustite samu.

Kad su lagano izišli, Perina ostade mirno ležeći, ali nije zaspala, već stade i opet tiho plakati. I što je dulje plakala, postajaše joj na srcu sve lakše.

VI.

Danilo ne mogaše izdržati burno kovitlanje misli i osjećaja u duši te odluči nečekati večer i što prije dokrajčiti borbu medju svojim suprotnim odlukama. Htjede odmah iza podneva otići k Jeli i gospodji Zlati, ali . . . što će im reći, kad dodje ? . . . Kako li će ga one primiti? . . . Jer i mjeseci je prošlo, što ne bijaše kod njih, pa . . . No zato može se opravdati i kazati, da bijaše bolestan, a valjda i same znadu.

— Ali, ako me prekore, zašto sam pobjegao onu večer i Jelku ostavio s gnjevnom Perinom samu? . . . I zbilja, zašto pobjegoh onda? . . . Bijaše li mi dužnost opravdati, zaštititi Jelku od nepravedna napadaja majčina? . . . Priznat ću se krivcem, i eto ! . . . A da li bi najprije govorio sa Zlatom? Ili bi im o n o rekao objema, kad budu zajedno? — mišljaše nemirno, i prilike mu se vidjale sve to zamršenije.

Pa ne mogući smisliti ništa zgodno, napokon odluči: — Vidjet ću, kad dodjem tamo: valjda će mi onda biti jasnije, što ću učiniti i reći !

U takovu kolebanju i takovim mislima prodje mu cijelo popodne, i već se smrkavalo, kad je otišao iz kuće.

Vani posvuda kipjelo silno blato, ali studeni zapadni vjetar bijaše rastjerao oblake, i nastajala vedra i zvjezdana večer. Danilo putem nije mislio ništa i samo pazio, da ne zagrezne u glib, pače na mahove zaboravljao, kamo i zašto ide. Istom kad je prispio na ulaz vrta, te ugledao crvenkasto osvijetljeni prozor kuhinje, stade, zače promatrati kuću i okoliš njezin, pa se zamisli.

Drveta u vrtu i dubravi bijahu većim dijelom bez lišća, te su goli ogranci svjetlucali mokrinom i šumjeli njišući se od studenog, zapadnog vjetra. Niska kućica bolje se odatle vidjela nego ljetos, jer sada ne bijaše zaklonjena gustim, lisnatim granama: činila se mnogo siromašnija i pravo tužna. Jedino onaj rumeni prozor kao da je nudio utočište od hladnog vjetra i obećavao utjehu i pokoj.

Danilo stajaše neodlučan na ulazu vrta i više snatreći nego li s pravim mislima u duši, sve dok ne

poče ćutjeti mrazne ježurke u tijelu od vlage i hladnog vjetra. A onda se sjeti i riječi svoga oca:

— I što prije neka sazna, kako misliš. Ona je sirota!

Korači oprezno kroz vrt, nastojeći, da vidi, je li tkogod iza onoga osvijetljenog prozora. Tamo se gibala neka sjena, pa iz bližega upozna gospodju Zlatu, samu i baš onakvu, kakvu vidjaše i dosad, kad se bavila kućnim poslima: ponešto zavrnutih rukava i glave povezane velikim, bijelim rupcem.

Po njezinim hitrim kretnjama i spokojnom licu pomisli, da je dobre volje: obveseli se i sad mu postade jasno, kako je najbolje prije govoriti s gospodjom Zlatom.

No kad se javio i ušao k njoj, ona se toliko zbunila, da je jedva odgovorila na pozdrav, muče mu ponudila, da sjedne, i nije prihvatila pružene ruke.

Danilo se skameni od iznenadjenja i stida, no zamalo se snadje, te poče govoriti isprekidano i brzo. Ponavljaše svaki čas, kako dodje ponajviše s toga, da po majčinoj želji izmoli u njih oproštenje. Pripovijedao je o svojoj bolesti, o majčinu pokajanju i očevu što-vanju prama njima. Govorio je okolišajući i o svojoj ljubavi prama njezinoj kćeri i svojim čvrstim odlu-kama, zbunjujući se često i ponavljajući iste riječi.

A gospodja Zlata i dalje po kuhinji redila, kao da unaprijed znade sve, što će joj reći. No kad iz mladićeva govora zače izbijati istinska žalost, te njegove riječi bivale sve više nježne i tople, sjede kod njega i stade slušati, gledajući ga sućutno i ravno u oči.

— Neću vam spominjati, što smo od onda pretrpjele: to ćete razumjeti, kad vidite Jelu!...

Vašoj majci neka oprosti milosrdni Gospodin... a sad mi, molim vas, ponovite, što je to rekla!

— Ona je postala sasvim druga! — klikne Danilo i stade pripovijedati sve, što se dogodilo jutros.

Zlata se čudila i molila, neka još jednom ponovi Perine riječi, a onda one njegova oca. Kad joj je učinio po volji i kad jê prihvati za ruku, da je poljubi te i sa svoje strane zamoli oproštenje, gospodja Zlata reče kroz suze:

— Hvala ti, veliki Bože, na pravdi i dobroti!

Danilo je još življe stade uvjeravati o ljubavi i odanosti svojoj, te napokon zamoli, da sve to može kazati i Jeli.

— Nikako večeras, — reče gospodja, — već ako hoćete drugi dan: ona je odveć shrvana, te joj moram toliko toga reći prije nego vas vidi.

— A što ćete joj reći?

— Ništa drugo, već što sam čula od vas i za što ne dodjoste toliko vremena k nama.

Gospodja Zlata imadjaše velike prijazne oči, baš kao i njezina kći. Gledaše ga iskreno i milo, pa je Dane iznova prihvati za ruku i zapita:

— A mogu li doći odmah sutra? I hoćete li dopustiti, da i njoj na samu kažem nekoliko riječi, za koje već znate?

— Ja vam od srca dopuštam, ali ne znam, što će vam odgovoriti. Jer...

Dane se trzne i pogleda je u čudu, kao da pita.

— Jer ne znam hoće li vjerovati vašim riječima i jer sada ne želi ništa, već da se ne govori o njoj i da je svi zaborave.

— Ali, gospodjo Zlato, to nije moguće! Zar će ona tako izviti svoj vijek?.. To biti ne smije!

— Za sad je takva. A kasnije . . . ne znam!

— Ah, dajte joj recite sve, što znate dobra za me . . . Pa i za moju majku i za oca: neka ne misli o nama zlo, ni da smo zvijeri!

— Ja ću joj reći, reći ću svakako . . . a vi dodjite po volji i ne mislite više, da mi je što žao na vas ijedno.

Danilo se oprosti vrlo zamišljen i ode.

Na izlazu vrta opet se zaustavio i hotice htio oživjeti u duši ona čuvstva, što ih osjeti baš na tom mjestu prošloga ljeta. Ali ona uspomena bijaše mu i odveć trpka zbog nemilog završetka, a i ona jesenska večer bijaše posve drukčija.

Neprijatna vlaga prožimala cio okoliš, a sve to studeniji vjetar ježio mu tijelo. No Danilo svakako htjede da oćuti makar što ganutljivo i nježno, pa stade očima tražiti prozor sobe, gdje je morala samotovati, Bog zna, s kakovim mislima Jela, i samo zbog njega.

No prozori na podu bijahu zatvoreni čvrsto, sve bijaše tiho i ni tračak svjetlosti ne dopiraše odozgo. A mokro i golo granje u vrtu šumjelo sve jače; studen zapadnjak napuni mu suzama oči, te mu postade vrlo neprijatno, jer mu se činilo, kako je sve ono, što radi, nenaravno i glupo. Pa s nekim razočaranjem i nezadovoljstvom sa sobom i svime drugim zatvori vratašca i uputi se misleći, kamo bi sad?

Znao je, da će ga majka željno čekati, no što da joj kaže? Zar ono par riječi iz njegova razgovora s gospodjom Zlatom, koje napokon ne znače ništa, jer Jelke ni vidio nije? . . . A ona bijaše glavnom svrhom njegova pohoda, i majka Perina za cijelo očekivala radosnih i ganutljivih vijesti.

— Ne, radije ću u kavanu ili kamo bilo, pomisli, pak ću nastojati, da ni s majkom ni s ocem ne gogorim, sve dok se ne povratim od sutrašnjeg sastanka s Jelkom.

I od tih neprijatnih osjećaja ispunjaše ga sve veća gorčina i čitav život pričinjaše mu se prazan i besmislen. Pa jedva čekaše jutro, da sa srca digne i onu drugu, još težu, polovinu brige i dvoumice.

No poslije kratka ali krepka sna, u koji ga studen zore unjiha, probudi se okrijepljen i svjež te bez tmurnih misli, što su ga sinoć morile.

Osobito, kad je ranim jutrom lagano prolazio kraj majčine sobe i kad začuje, kako mu se roditelji ljubazno razgovaraju, oćuti veliku radost i zadovoljstvo u srcu. Jer nikada još ne ču tako krotkih i nježnih riječi medju njima i znadijaše, o čem govore.

Kao da se od onoga ljubaznog šapta sve oko njega preporadja u dobroti i cio svijet postaje bolji i ljepši. Zato mu se i činilo, da bez ikakva premišljanja mora uzeti Jelu za ženu, tim više, što je ne ljubi: jer time čini neku žrtvu, djelo dužnosti i dobrote, pa uzvraća lijepim činom za njezinu plemenštinu i patnju.

— Ako budem što i trpio, — mišljaše, — ona za to ne će doznati, i ne ću dopustiti nikada, da svoju ljubav požali!

Pa kao u skladu s njegovim mislima i dan bijaše jasan i vedar. Preko noći onaj studeni vjetar dobrano osuši zemlju a zatim utihne, te je sunce mirno i svečano obasjavalo Čabrušu i golemo polje. Protivno sinoćnjim osjećajima Danilo bijaše zadovoljan sa onim, što čini, i sve mu se prividjalo lijepim i lakim. Htjede učiniti svakome barem nešto dobro i za to mišljaše, kako su i svi drugi pripravni, da mu

uzvrate ljubav. Osobito se radovao tome, što čini neku „žrtvu" i time postaje bolji, viši, i pred ostalima i pred samim sobom.

I s takovim mislima udje gotovo veselo u Zlatinu kuću.

— Kako je danas gospodjica Jelka . . . i jeste li joj što rekli? zapita njezinu majku, čim je ugleda.

— Ona vas čeka gore, u prednjoj sobi! — odgovori ona i ne podižući očiju, kao da joj nije drago susresti njegov pogled.

Danilo se nasmiješi, misleći, kako u ovakovoj zgodi djevojčina majka i mora biti takva, i otputi se uza stepenice.

Ona prostorija, u kojoj ga Jelka čekaše, i nije bila prava soba: tek iza nje, desno i lijevo, išlo se u prave izbe, a ondje bijahu samo neki stakleni ormari s posudjem, bez stola i bez ikakovih sjedala.

Ondje ga pričeka Jela stojeći uz prozor kraj spuštenih zastora, i Danilo odmah shvati, kako želi, da njihov razgovor bude što kraći.

I zbilja, čim je ušao i poklonio se, stade Jelka govoriti prva:

— Ne trudite se razjašnjavati mi, što je bilo: moja majka reče mi sve! A vašoj opraštam i veselim se, što je moja nesreća podobrila njezinu dušu, kao što ste rekli. A o drugom, molim vas, da mi ne govorite ništa!

Danilo od takova pričeka zatrne, pa i nehotice stade tražiti, gdje bi sio. No videći, kako baš nikakva sjedala nema, ostade na mjestu i gledaše u Jelu, jedva razbirajući u polumraku njezin visoki stas.

Spopade ga pravi očaj, jer je ćutio, da nešto mora reći, ali mu se skameniše i riječi i misli, pa mu je jedva uspijevalo, da mirno stoji.

Kad mu oči privikoše na onaj polumrak, vidio je strašno smršavjelo Jelkino lice, njezine velike sjajne oči, te podbradak, koji se tresao od unutrašnje borbe, da ne zaplače. On je svaki čas i sa strahom očekivao njezine suze; no Jelka ne zaplaka, već iza poduljeg mučanja govoraše još neizrečene misli:

— A meni ostaje za cijeli život samo da se kajem i stidim zbog onoga, što se dogodilo one večeri . . . Pa i okajat ću: svaki se grijeh okajati može . . . Gospodine . . . — započe iznova ona i koračí prama njemu, da se oprosti.

No Danilo uzmakne natrag, jer mu se činilo upravo strašno, da se na taj neočekivani način rastane s njome za uvijek.

— Ah, gospodjice Jelko! — klikne glasno. — Zašto vi tako? . . . Pa ja vas . . . ja vas od srca . . . — reče i zamukne.

— Htjedoste reći: Ja vas ljubim . . . ali, eto, ne znate lagati, a to mi je drago i zato vas častim još više. Zašto da budemo nesretni oboje? . . . Dosta da bude samo jedno, samo jedno, samo jedno! — zabrza ona i stisnuvši mu još jedamput naglo ruku, nastojaše, neka bi razumio, da što prije ode.

— Vi se varate . . . Ja sam . . . ja bih . . . vi ste . . — započinjaše Dane da izgovori svoje rastrgane i smetene misli.

No kad je ugledao, kako se Jelka okrenula k zidu i zakrila rukama usta, da zaduši plač, brzo sleti niza stube i ne gledajući, da li je gdje tuda gospodja Zlata.

Svuda po kući bijahu prikučeni prozori i spušteni zastori, a vani je sunce veselo sjalo i nabujali potočić šumio, pa iz dočića podno dubrave čuo je kroz žubor vode usklike seljaka na jesenskom oranju.

VII.

Prodje kiševita jesen i prohuji snježna zima sa mraznim pahuljicama i vjetrima studenim. Minuše vlažni, tmurni dani i duge, mračne čabruške noći, u običajnoj besposlici i snu. No cijele jeseni i zime bijaše u Danilovoj kući tužno: roditelji se njegovi skutriše od starosti i briga te od misli o krivnjama, kojih ne mogahu da zaborave. Pa i Dane svedjerno mislio o svojoj nedaći: kad se nadao oćutiti ponos i radost s nesebične ljubavi prama iskrnjemu, dočeka nenadno, kako otkloniše njegovu „žrtvu". I najteža mu bijaše misao, da je pravica na strani onih, koji je ne htjedoše primiti i kako se nespretno požurio, da jê prikaže.

Mišljaše o tome dugo i uvjeri se, da o n o i nije kakva „žrtva", već da bi samo za njega sreća bila, da se je tobožnja žrtva primila. Pa već i ne znadijaše što da radi, no njegova majka, čim se oporavi, stade najvećim žarom ispravljati svoju krivnju. Idjaše i k neznanima i znanima, da im kaže pravu istinu, a svoje riječi potkrepljivaše živim usklicima, pa nehotičnim, iskrenim suzama. I zbilja nije štedjela sebe veličajući Zlatinu Jelu, što je ponosno odbila prošnju njezina Dane.

Pa cijela Čabruša zjala kao u čudo, ali svi povjerovaše u ono, što govori. I svi bez razlike divljahu se ponosnoj djevojci, a prama Danilu i majci njegovoj oćutiše smiljenje i nazvaše ih poštenim, dobrim dušama.

Isti oni Čabrušani, koji su zlobnom radosti pronosili nečasne glasove, sada se natjecahu, tko će ocrnjene bolje uzvisiti, pače i pokuditi one, što tako brzo podlegoše ružnim mislima.

Čabruša se kao izmijenila, a samo Zlata i Jelka ostadoše kakve i prije: jednako daleko od sviju, pa se nije opažalo, da se raduju tome, što od grdnja nastadoše pohvale. Isti izvanjski mir, ista ljubežljivost prama znancima smućivali one, kojima je uspjelo, da im se približe. Ne začuše ništa do krotkih i ljubaznih riječi, što su ih već davno slušali, još onda, kad i nije bilo u Čabruši Danila.

A on bijaše Jelki i Zlati zahvalan od svega srca, kad mu majka pripovijedala, kako je primiše, kad dodje k njima, da izmoli oproštenje svojoj krivnji. One je zagrliše ljubazno i jedino što nijesu dopustile, da govori baš ono, zbog čega je došla. Govorahu s njome samo o ugodnim stvarima i ne htjedoše da se spominju dogadjaji, što, kako rekoše, ponizuju sve one, koji zbore o njima.

I š i o r a Perina u čudu pripovijedala sinu, kako su one vrlo ljubazne bile i da ga pozdravljaju mnogo . . . no ipak ne zaželješe, da bi dolazili k njima.

U sve takim prilikama mine i rano proljeće, pa nastadoše topli i mirisni dani mjeseca svibnja. Čabruša se zelenilom odjela, i cvijeća se vidjalo posvuda, a najjače crvenih i bijelih ruža. Bijaše ih po vrtovima i dvorištima, a vrlo mnogo i onih, što se po zidovima penjale.

Nije da su Čabrušani toliko ljubili cvijeće, nego se ono od davnina tamo gajilo iz velikog štovanja prama njihovoj Gospi.

To bila starinska i već pocrnjela slika, na kojoj se jedva razabirale crte Djevičina lica, ali zato još iz daleka blistaše kruna povrh tamnog čela, odrazujući treptanje mnogih plamenova na otaru ili trakove sunca, što bi kroz prozorčić sipali.

A ta slika i ne bijaše u Čabruši ni u njihovoj župskoj crkvi, već u maloj kapeli podalje od Čabruše.

Na istoku varoši, iza onog brežuljka, pod kojim je Danilo gledao neprijatno modrilo istom omašćena sukna, dizao se još jedan brijeg dosta veći, koji je svojim dvjema kosama zakriljivao zabitnu uvalu. Golemi i tamni brijesti ispunjali onu dolinicu tako gusto, da se je kapelica vidjala samo u kasnoj zimi. I nikaka drugog rašća nije bilo tamo, pače i ledinice medju briješćem jednolično se prelijevale zelenilom sitnog vlaća obične trave. I nijedan cvjetić da bi prošarao ono sjenato i tamno zelenilo, koje je okružavalo sa svih strana zabitno svetište.

Ali mjeseca svibnja Čabrušani su staru i mrku crkvicu pravo natrpavali kitama ruža i drugog cvijeća, pače i izvana, u svaku pukotinu, koju su mogli doseći, zatakoše po stručak.

To mjesto bijaše za cijele godine samotno, a mjeseca svibnja oživljavala tiha uvala veselim glasovima i šarenilom cvijeća i novih, ljetnih odijela. A kupilo se ondje najviše mladosti za to, što je za starije bilo podaleko, a onda, što je mladež držala, da su to baš njihove svečanosti i njihovi dani.

Veselo idjahu tamo noseći hrpe cvijeća, da se zanose šarenilom i žamorom mnoštva, mirisom tamjana i cvijeća, pa svibanjskim pjesmama u čast Djevice, koje bi i sami pjevali. A gledajući starog čabruškog župnika na otaru, kako od starosti satrven jedva se drži i drhtavom rukom daje blagoslov, rasla im svijest o vlastitoj moći i bolje poimahu sreću, koju im daje mladost. I sve ono, što bi stari svećenik propovijedao o dobroti, ljubavi i zanosu duše, shvaćali na svoju. Kad bi god spomenuo „zvijezdu jutarnju", „Djevicu Prečistu" i „ljiljan u polju", mladići bi mislili pa i gledali na svoje drage curice, koje su prignute glave i s proljetnim cvijećem u rukama takodjer mislile na momke, što su stajali odmah iza njih. Pa i sve te pjesme, u kojima se spominjalo cvijeće, miris, ljubav i želje za nečim tajanstvenim i vrlo lijepim, budile u djevojčicama i mladićima pritajena ljubavna čuvstva, koja im se na tom mjestu činila ne samo bezgrješna, već uzvišena i sveta.

I te svibanjske pobožnosti kod čabruške Gospe, što je tako ljubazno gledala na siromahe i bogate, na neporočne i grješne, vršile se baš onda, kad se sunce smiruje, kad zemlja posljednji put zatrepti mnogostručnim šarama i zadahti mirisima obilatije: onda, kad večer budi u srcu čežnje za pouzdanim okriljem i ljubaznim drugom; za nekim, koji će mučkim zagrljajem izreći sve, što se ne da nikakvim riječima izreći.

Jednog popodneva toga toplog i mirisnog svibnja Danilo je sjedio u tijesnu i zadušljivu uredu, čitajući različite tužbe jednih Čabrušana protiv drugih. Trgovci i krčmari tužili su zbog neisplaćenih računa, kamatnici za nedonesenu dobit; posjednici za zlobne štete, a napokon mnoge tužbe zbog nepristojnih, uvredljivih riječi, kojima su se Čabrušani u besposlici častili.

Sunce je izvana blago i veselo sjalo, a iz polja i vrtova dopiraše miris zemlje i cvijeća, pa se Danilu činilo, da su sve one kojekakve osvade, izvrćanja, sumnjičenja i uvrede nemoguće i ružan san, koji će brzo minuti.

Pa kad je kucnuo sat, do koga se morao baviti onim poslom, brzo turne spise; no ostade još

koje vrijeme sjedeći za stolom i premišljajući, kamo bi pošao.

Sjeti se, da su počele molitve kod Gospe i kako je godinâ prošlo, što ne bijaše tamo, pa htjede obnoviti lijepe uspomene rane mladosti. Onda je zavidio starijoj braći, što su izmjenjivali s djevojčicama poglede i cvijeće, a poslije onda mjeseca svibnja i nije bio u Čabruši.

— Da li je i sad tamo onako lijepo? — pomisli i požuri se, da prispije barem koji časak prije nego se završi pobožnost, jer već bijaše kasno. — Sad bih mogao i ja izmjenjivati poglede i cvijeće, ali s kim? Ta o n a me za navijek odbila . . . no ja radi nje i ne idem tamo ! — mišljaše srdito, kao da se prepire s drugom polovinom samoga sebe.

Odmah kod prvog brežuljka počinjaše niska šumica i još mlado lišće nježno sjalo, pa večer onako bistra i tiha mnogo je sličila ranomu jutru. Koračao je brzo mekom, vijugovom stazom, koja i ne bijaše svagdje jednako široka, te na nekim mjestima morade rukama otklanjati lisnato granje, da prodje.

Istom pred uvalom, gdje bijaše crkvica Gospe, pružalo se na desno prostrano polje, posvuda zeleno i ravno i samo s gdjekojim osamljenim drvetom u daljini. A na lijevo tamnila se uvala od gustih krošanja brijesta, jer onamo već ne dopirahu zrake sunca.

U dubravi ne sagleda nikoga, pak se obveseli, što nije okasnio ; zacijelo su u crkvi još svi. No čim je stupio u dubravu, začuje brze i neložne zvukove malenih zvona, a to je značilo, da stari svećenik završava blagoslovom večerašnju pobožnost.

I zbilja kad je došao gore, svijet je hrpimice izlazio kroz niska ali pošira vrata : djevojčice i momci

gurkahu se u žurbi i svi bijahu radosni. Nikakva postarijeg čeljadeta nije bilo medju njima, jer zacijelo ostadoše unutra, da još mole. Danilo je stao uz vrata i pomnjivo gledaše u vesele, šarene hrpe, ne bi li spazio Jelu.

Poslije nego li je u onom polumraku vidje, kako je zakrila rukama usta, da zaduši plač, nije je nazreo ni iz daleka, pak zaželi živo, da s njezina lica sazna, kakva su čuvstva sada u nje. Ali i posljednja četica izadje u čavrljanju i smijehu, pa i sam stari župnik lagano i prignute glave, ali Jelke nije bilo. To ga rastuži, pa istom sada prizna sebi, kako ponajviše za to dodje, ne bi li vidio nju, i u nadi, da će se na nj osvrnuti makar kako. I ne vjerujući u mogućnost, da je nema, udje u tihu kapelu.

Unutra bijaše već dosta tamno i sve još puno mirisna dima, te na prvi mah ne ugleda ništa do zadnjih sjedala, što bijahu prazna. No malo kasnije opazi, da tamo gore ipak imade još neke čeljadi, koja klečeći nastavlja svoje molitve : dva, tri vremešna seljaka, nekoliko čabruških starica a sasvim gore, najbliže otaru, opazi i Jelu s majkom. Poznade je po crnini, koju je još uvijek kao i mati vani nosila, te po svijetloj, plavkastoj kosi, počešljanoj jednostavno i obavijenoj širokim, crnim trakom.

On pridje tiho iza njih i prisloni se na okrajak klupe u želji, da je zbližega vidi. I kad je klupa zaškrinula, Jelka se okrene, pogleda ga časkom, no odmah za tim nastavi mirno moliti, kao da ga i ne vidje.

— Je li me prepoznala? — pomisli Dane te odluči, da će čekati sve dok ne svrši molitvu.

Seljaci i Čabruškinje polako i jedno po jedno izlažahu iz crkve krsteći se i uzdišući, pa i gos-

podja Zlata šaptom i gurkanjem opominjaše kćer, da je vrijeme poći i njima. No Jelka se nije ni micala, već sve jednako piljila u svoj molitvenik, premda u crkvi bijaše tako zamračilo, da je jedva razabirala slova.

— Ovo čeka, neka samo ja odem! — mislio Dane tužno, jer mu bijaše vrlo žao, što ga ona ne bi htjela ni da vidi. Ali nije ni iz daleka pogadjao prave Jelkine misli. Ona je znala, kako Dane nije u crkvi zbog molitve, već s kakva drugog razloga i htjede doznati, je li došao samo zbog nje ili se slučajno svratio u crkvu. Kad je po mrtvoj tišini saznala, da već svi iz crkve odoše, i nehoteći pomisli:

— Ako je Dane još tu, za stalno čeka samo zbog mene. Tko zna... možda sam se onda varala i bila nepravedna prama njemu. Ta sada nema nikakva drugog razloga pristajati za mnom, već samo ako me...

Pokuša silom potisnuti te misli, sve vrteći nemirno listove male knjižice. I htjede da čita što bilo i da uduši one osjećaje i one nade, ali nije vidjela ništa pred sobom. Zato i nehote šaptala sve, što znaše na pamet i što joj prvo padalo na um.

Ni dim tamjana nije mogao zadušiti opojnog mirisa mnogih ruža, pa Jelka šaptala dalje:

Marijo, svibnja kraljice,
Evo te svibanj pozdravlja,
Cvatuće kadno ružice
Pred tvoju sliku postavlja!

— A zašto ja sve ovo govorim? Nijesu li grješne sve ove moje misli i radi koga šapćem ove riječi? — korila se ona, ali je ipak žarko i brzo šaptala dalje:

Učini, da bude klicati
U našem srcu cvijeće,
Pa će nam srca postati
Ko svibanj i proljeće!

Ovo su bile prave crkvene pjesme u počast Djevice, ali su sada u duši Jelkinoj imale drugo značenje, pa se zbog toga kajala i ćutila krivom. Pa da nekako opravda svoje grješne misli, tražila je u pameti pokorne, pokajničke riječi:

Ove suze srca moga,
Slatka tješi Djevice!

zavapi u sebi i obrne se u strahu, što će vidjeti: tužnu prazninu ili njega.

A Dane je još uvijek stajao na svom mjestu i gledao u nju. Mislio tada, kako su ono veče u njezinu vrtu i onaj dogadjaj ipak čvrsta veza medju njihovim dušama, pa da od tada one dobre djevojke zaboraviti ne može.

Od njegova ljubaznog pogleda obuze Jelku taka sreća, da ne mogaše taj silni osjećaj prikriti ni na svom licu. A Dane je odmah pojmio, što se zgadja u njezinoj duši:

— Ona me još uvijek ljubi! — pomisli radosno i pozdravi se s njima od srca ali muče.

Istom kad su napolje izišli, progovoriše živahno i radosno, kao prijatelji, što se davno ne vidješe, i uputiše se mekom stazicom, koja se vijugala ispod brežuljka i medju lisnatim ograncima. Zapadni dio neba još se malko rumenio, a iz polja dopirahu daleki i nerazumljivi glasovi, baš kao i o n e srpanjske večeri. Pa kao uzdrmani od neke zajedničke misli stadoše sve troje, a Jelka i Dane pogledaše jedno u drugo.

— Ja se onih uspomena sađa ne stidim! — reče Danilo, očito videći, da misle jedno i isto.

— Pa ni ja više! — odgovori Jelka — i zato, što.. — no zamukne, jer ne mogaše naći riječi za ono, što je ćutjela.

— Kako je razumna, pa kako su u nje duboke i sjajne oči! — pomisli Dane, kad se uputiše dalje. — I što mi treba druga bolja od nje, kad ću se kasnije namjeriti na tko zna kakovu?

U Jele bijaše čudan izražaj i u večernjem svijetlu jače se isticale krepke i ozbiljne crte na njezinu licu. Danilo šutke gledaše onu svečanu i zamišljenu zbilju i nasladjivao se sam sobom, što mu je to lice vrlo drago i ako ne sja ljepotom.

— Ja sam se popeo na višu stepenicu duševnog savršenstva!.. pomisli, promatrajući radosno nježne odraze blagog svjetlucanja s neba i s procavćene zemlje: i sve mu se u duši spajalo u neki divotni sklad.

VIII.



Četvrtog ljeta od te večeri življaše Danilo s Jelom, već ženom svojom, u malenu gradu kraj mora. Tamo ga nedavno premjestiše i promaknuše u službi godinu poslije nego mu pomriješe roditelji brzo jedno za drugim. Preminuše spokojnije nego se nadahu: bez boli, grižnje i žaobe za životom; u miru i ljubavi sa svima i ostavljajući sina najdražeg u zadovoljstvu i sreći. Jer se nije zbilo, od šta su prĕdali i čega se nekad bojao i sam: nije trpio s neljubavi, već mu ljubav radosno ispunjala dane. Žaljaše samo, što

su se roditelji vrlo kratko vrijeme radovali njegovoj sreći i što majka ne dočeka potvrde svome proroštvu: ne dočeka, da vidi sina najmladjeg na stolici sudačkoj, pa makar izvan Čabruše. No to bi njoj svejeđno bilo, jer ostatak života provede bez jala i zlobe.

S njima se nastani gospodja Zlata, pa i sad tiha, mišljena, kao i prije. No Jelka se mnogo izmijeni: ublažiše se oštre crte njezina lica i zaobli se nedorasli joj struk. A postade inačija i u duši: mnogo sklonija šali i smijehu nego prije, pače i više, nego je to Dane želio u časovima umora ili zlovolje. No iskrena joj radost bijaše očitim znakom postojana zdravlja i sreće, pa se i Danilo radovao zadovoljstvu njezinu. Jedino ga srdilo, kad bi mu, makar u šali, rekla: — Da ne bijaše majke Perine, ne bih sad bila gdje sam, jer ti me o n d a nijesi ljubio.

No govorahu kadikad i zbiljno o svojoj prošlosti.

Sjećali se najviše one svibanjske večeri kod Gospe, pak onih večeri za njom, kad Jelka već nije dolazila k crkvici s majkom, nego sama. Spominjali šetnje vijugavom stazicom do Gospe i onih povrataka, te radost majke Perine s njihove nove ljubavi.

Sjećahu se živo i dana vjenčanog baš zato, što bješe i smušen i čudan, kakav se pričinja i drugim ljubavnicima takav dan. Spominjahu ga mnogo i s toga, što na pir dodjoše i braća Danina. Unaprijed strepili vidjeti ljude očajale, izmučene životom, no obojica bjehu snažne ljudine, kojima s muževna lica odsijevali zdravlje i radost življenja. I kad se Dane začudi njihovu zadovoljstvu, reče mu Niko ozbiljno:

— Zar misliš, kako treba postati sudac, da budeš sretan? Obojica se oženismo i živemo zadovoljni s onim, što imademo i, hvala Bogu, veselo!

Sviju tih zgoda nedavne prošlosti sjećali se oni, kadikad radosnim a kadgod i sjetnim mislima.

A takove sjetne, no ipak ugodne i blage misli zaokupljahu ih i jednog ljetnog jutra, polazeći k misi na godišnjicu smrti majke Perine. Danina Jelka željaše, neka svaki put bude služba u crkvi, pa i u svagdanjim molitvama sjećala se svekrve: i nehotice vjerovaše ona, da je majka Perina uzrok njezinoj sreći. Dane je moljaše, neka se okani sličnih misli, jer je ćutio, da se time ponizuje njegova iskrena ljubav. Ali mu ipak bijaše drago, kad svakako htjede, da prvu im kćerku nazovu Perom. — To je ružno i odveć prosto ime! — reče Danilo. — Bit će, ali je to ime tvoje majke, koja je odgojila tebe, a i mene usrećila, makar nehotce! Danilo se onda nasmijao i zagrlio svoju ženu: — Ti ipak znadeš, da te iskreno ljubim! — reče joj.

Pa i toga dana idući k misi govorili mirno o svojoj ljubavi, koja sad bijaše spokojna i duboka, kao rijeka, što teče golemim i ravnim poljem.

Crkva bijaše na maloj uzvisini povrh gradića, ispod koga ljeskala pučina sjajnim plavilom uglađjena čelika, a blize obale i udaljeni otoci sivjeli površjem golog kamenja. Tu i tamo stršile osamljene masline ugašenom i mrtvom zeleni, a gdjegdje jedva virile krčevine izmedju golemih zidova. Ni od kuda da bi svježe zelenilo javljalo živu, veselu vodu, već cio okoliš bijaše spržen slanoćom griskog, mukloga mora. I to kamenje tjeralo ljude daleko, nemogući im dati ni okrilja ni hrane, pa ni gutljaj vode, da ugase

žedju u suhom kršu. Gonila ih kamena pustoš na pučinu, da varavim i beskrajnim površjem zaplove u tudje, nepoznate zemlje.

— Kako je ovdje drukčije nego u našim poljima! — reče Dane, promatrajući gradić, što je zbijen provlačio kamena uda medju golim brdom i pučinom bezdanom.

— Kao da je sve posuto sivim pepelom!... I grobišta su u njih drugojačija nego naša. Onamo kao da se i mrtva tjelesa preporadjaju u sočnom busenju i grmlju, a ovdje se ćuti pravi užas smrti!

— Da, Jelko, no mi ćemo jednom i opet tamo!

I hodeći lagano strmom ulicom mučahu, kao da su im misli lutale vrlo daleko i kao da zaboraviše jedno na drugo.

— Pogledaj, kako je more tiho i kako dim nad gradom miruje! Sve je sivo, Jelko...

— Ah, kako te ljubim! — prekine ga ona nenadano, ali i sama ne znade, zašto je tako viknula. A onda promisli i nadoda:

— Ovdje mi se čini, da smo bliži jedno drugomu. Kao da smo u tudjini ili na širnom moru, gdje nikoga nema!

— Ljubav je ista u svakom mjestu, pa... zar me ti ljubiš istom otkad smo ovdje?

— Oh, ne govori! Ljubim te od prvog početka... od uvijek! Ali ti mene?

— Moja majka bijaše neobrazovana... Sama znadeš, kakva je bila! Ali je ipak jednom rekla pametno: Ljubav nastaje od dobrote i bez dobrote je nema.

— Dakle si ti počeo mene ljubiti samo za to, što ti se činilo, da sam dobra? — upita ona prijekorno i maglicom se zastriješe njezine oči.

— Ne samo za to, ali u meni je ljubav nastala drukčije: najprije bijaše iskrica, a istom kasnije razbuktila se u plamen.

— Da, da! Ali u meni ne bijaše ljubav nikad malena. A sad je . . .

— Kolika? — zapita Danilo.

Oboje stadoše i gledahu radosno jedno u drugo.

— Kolika? — ponovi Dane sa smiješkom.

— Ovolika! . . . Ovolika! . . . — govoraše Jelka šireći ruke, što je mogla više, kao što pokazuju djeca svoju ljubav. A zatim prasnuše oboje u glasan smijeh.

Onda se obazreše, da li tko sluša njihov djetinjasti razgovor, no ulica bijaše pusta. Ipak im lica postadoše zbiljnija, jer već stajahu pred crkvom, gdje ih čekao svećenik, da odsluži misu za upokoj duše bijedne Perine.

Pustiše ruke, za koje se držali, i zamišljeno udjoše kroz velika vrata, ukrašena rezbanim kamenjem. Oborene glave i tiho pridjoše glavnom oltaru i nujno gledahu crkvenjakove priprave: užigaše svijeće, i kad ih zapali, potegnu vezeni zastor s lijeva na desno. No kad ugledaše tamnu Gospinu sliku sa zlatnom krunom povrh čela, opet se zgledaše i nasmjehnuše nježno, jer su se sjetili čabruške Gospe u dubravi i onoga njihova svibnja, puna sočnog zelenila, mirisa i ruža.



SADRŽAJ:

Izdavači: »Narodne novine«, Zagreb, (29) — UT-XI/11-10
»Školska knjiga«, Zagreb, — 668 - 1973.